

Globalizace a globální problémy:

univerzální kontext pro studium různých oborů

Sborník konference Fóra VŠ učitelů

Praha, 18. září 2006

Editoři: Jana Dlouhá, Jiří Dlouhý

*Univerzita Karlova v Praze
Centrum pro otázky životního prostředí*

*Praha
2006*

Tento projekt je podpořen Evropským sociálním fondem, státním rozpočtem České republiky a rozpočtem Hlavního města Prahy.

Za příspěvek děkujeme též grantu MŠMT č. 237/a „Dekáda vzdělávání pro udržitelný rozvoj - podpora mezinárodního dialogu“

Globalizace a globální problémy: univerzální kontext pro studium různých oborů

Sborník konference Fóra VŠ učitelů, 18. září 2006

Editoři: Jana Dlouhá, Jiří Dlouhý

Sazba a grafická úprava: Jiří Dlouhý

© Centrum pro otázky životního prostředí a autoři jednotlivých příspěvků

Vydavatel: Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí
U Kříže 8, 158 00 Praha 5
email: czp@czp.cuni.cz
www.czp.cuni.cz

ISBN: 80-87076-00-1

Obsah

Úvod.....	5
<i>Jana Dlouhá</i>	
Poznámky k možným koncepcím výuky předmětu Globalizace	7
<i>Václav Mezřický</i>	
Vztah politiky ČR k procesu globalizace.....	13
<i>Jana Hybášková</i>	
Kurz Globalizace a globální problémy	19
<i>Jana Dlouhá, Martin Zahradník, Adéla Hattanová, Jiří Dlouhý</i>	
Globalizace a globální problémy ve výuce na Ekonomické fakultě VŠB – TU Ostrava..	33
<i>Naděžda Antošová</i>	
Globalizace jako fenomén.....	41
<i>Vladimír Jeníček</i>	
Globalizace a společensko-ekonomické nerovnosti.....	61
<i>Josef Novotný</i>	
Globalizace v sociologii a antropologii.....	69
<i>Marta Kolářová</i>	
Globální souvislosti marketingových komunikací	75
<i>Dušan Pavlů, Petr Podlešák</i>	
Hlas obhájců přírodního zájmu v mediální agendě konfliktních situací	81
<i>Pavel Herot</i>	
Environmentalistika a její globální souvislosti.....	93
<i>Josef Nedoma, Lea Nedomová</i>	

Úvod

Jana Dlouhá
Centrum pro otázky životního prostředí UK

Trendy globalizace jsou všudypřítomné – významně ovlivňují sociální, politické, kulturní, sociálně psychologické atd. vztahy; procesy s globalizací související vykazují, kromě okamžitých ekonomických přínosů, také nezanedbatelné negativní dopady. Stabilita systémů sociálních, ekonomických, ekologických; bezpečnostních struktur atd. je často narušována; v důsledku toho čelíme nejistotám, potenciálním krizím a katastrofám velkého (globálního) rozsahu. Nové formy komunikace, především vliv masmédií a internetu, vytvářejí podmínky pro vznik nové globální kultury, jež je založena na soustavné proměně základních hodnot, spotřebních zvyklostí; vazeb, jež vytvářejí společenství – mění se tak samotná podstata lidského soužití. S tímto fenoménem současného světa je nutné počítat především s ohledem na budoucí generace: děje se tak ve stále častěji (prakticky) prosazovaných strategiích udržitelného rozvoje. S těmito fenomény současného světa je třeba počítat také v úvahách o vzdělání.

Problematika globalizace se na vysokých školách se přednáší s ohledem na podstatu globalizace, specifické problémy, které globalizace působí nebo kde přispívá k jejich eskalaci, často se dotýká role a postavení vybraných hráčů na poli globalizace. Pokouší se předvídat možný další vývoj včetně rizik, která globalizace může přinést; do určité míry poskytuje nástin praktických řešení. Dle organizátorů konference je však toto téma pokryto nedostatečně, a to v ČR obecně: proces globalizace má daleko větší vliv na praxi v různých oblastech, než je ve výuce reflektováno; teoretický pohled na globální problémy působí na změny oborových paradigmat více, než si jednotlivé obory dosud vůbec připouštějí – proměnou celkového rozvrhu a tedy i základních východisek. Navíc na vysokých školách neexistují praktické podmínky pro vytvoření skutečně multidisciplinárních kurzů, což by problematika globalizace vyžadovala: kritický přístup a kombinace metodicky různorodých přístupů a oborových perspektiv nejsou obvyklé. Jednotliví experti jsou velmi těžce dostupní – lze je snad získat pro výuku, je možné publikovat jimi dodané práce ve skriptech či monografiích, avšak pro individuální vedení studentů či konzultace odborných problémů k dispozici ve většině případů nejsou. Ani formální podmínky pro vedení těchto kurzů, nabízejících škálu pohledů a současně určených širokému spektru posluchačů z různých oborových prostředí, přinejmenším na Univerzitě Karlově nejsou dostatečné.

Cílem konference proto bylo otevřít nové pohledy na výuku založenou na sdílení oborových zkušeností; přizvat stejně naladěné (či postižené) VŠ učitele ke konzultaci o možnostech další spolupráce; zmapovat současný stav výuky globalizace v ČR. Byly stručně zrekapitulovány také možnosti dané novými ICT, které dovedou zprostředkovat vzájemné přiblížení, umí založit tvůrčí dialog mezi studentem a učitelem a poskytují přístup k dalším informačním zdrojům českým i zahraničním. To vše by mohlo být základem pro nový vývoj v dané oblasti, který by nějakým způsobem využil dostupných kapacit odborných a lidských.

Sborník příspěvků by se tak mohl stát základem, výchozím bodem určitého procesu – doufáme, že na setkání tohoto typu bude možné v budoucnu navázat.

Poděkování sponzorům:

Konference a vydání sborníku bylo podpořeno z následujících projektů:

Transformační a rozvojové programy MŠMT, projekt Dekáda vzdělávání pro udržitelný rozvoj – podpora mezinárodního dialogu.

Grantový program: Jednotný programový dokument pro Cíl 3 regionu NUTS 2 hlavní město Praha (dále JPD 3) Evropského sociálního fondu EU (spolu s Magistrátem hl. m. Prahy a Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR).

Opatření 3.1 – Rozvoj počátečního vzdělávání jako základu celoživotního učení a z hlediska potřeb trhu práce a ekonomiky znalostí.

Název projektu: Vytváření kapacit pro rozvoj nových forem vzdělávání k udržitelnému rozvoji a podporu spolupráce pražských vysokých škol v této oblasti.

Poznámky k možným koncepcím výuky předmětu Globalizace

Václav Mezřický
Právnická fakulta UK

Původní zadání tohoto vystoupení „Proces globalizace a jeho důsledky pro změny oborových a vzdělávacích paradigmat v mezinárodním srovnání“ představuje téma velmi ambiciózní. Má se zakládat na jednoměsíčních zkušenostech z pobytu na středně významné americké universitě, a to Minnesota University na americkém Středozápadu. Ale ani delší pobyt na více universitách by nebyl dostatečným základem pro pedagogickou reflexi tak mnohdimenzionálního problému, jako je proces globalizace. Setrvejme proto u formy pouhých poznámek k tématu.

Zdá se případné začít poznámkou spíše sebeironizující. Lze přitom odkázat na slova Ferdinanda Peroutky, našeho zřejmě nejlepšího novináře celé moderní doby. Ve studii nazvané „Jací jsme“, která vyšla v r. 1924, uvádí: „Rakousko dlouho nás učilo žít v nedospělosti...“ A dále „Ve shonu našeho opožděného vývoje nemohlo nic u nás zapustit kořeny dosti hluboko. Těm všem myšlenkám, které u nás přešly, scházela solidnost toho, co dlouho zraje na vlastní půdě... Mnoho myšlenek nás jen poprášilo.“

Zkušenosti získané při výuce předmětu Globalizace a globální problémy na Karlově universitě a najmě na Právnické fakultě dokládají, že setba, zanechaná jiným systémem omezování rozvoje vzdělání vysokoškolské mládeže, má své důsledky daleko přesahující z předlistopadové doby do dneška a podobá se jako vejce vejci, ne-li daleko více, té době předvěčrejší.

Nicméně také cosi povzbuzujícího. Ústav globálních studií na Minnesotské universitě byl založen v r. 1997, předmět Globalizace a globální problémy, iniciovaný Centrem pro otázky životního prostředí UK, se začal na Právnické fakultě vyučovat jen o rok později – v r. 1998. Stojí za to ocitovat v té souvislosti následující slova z dopisu tehdejšího rektora university prof. Karla Malého z května r. 1999 děkanovi Právnické fakulty: „Koncepce kurzu nabízeného posluchačům všech fakult spolu s jeho tématickým zaměřením dobře naplňují ideu univerzity jako společného duchovního prostoru, v němž mají být na základě odborného poznání diskutována aktuální společenská témata.“

Úvodem několik informací o Minnesotské universitě. Má tři části, a to techniku, přírodní vědy a společenské nauky. Universitní campus má velikost středně velkého

města. Na universitě se vzdělává 50 000 studentů pod vedením 2 000 pedagogů. Podle často kritizovaného, ale veřejností uznávaného hodnocení časopisu *US and World Report* je Minnesotská universita na třicátém místě mezi státními rozpočty financovanými universitami.

Jádrem informace o výuce předmětu globalizace je studijní program zmíněného Ústavu globálních studií. Je to výukové a koordinační středisko pro otázky globalizace a globálních problémů, ustavené v rámci College of Liberal Arts (Fakulta humanitních nauk).

Jde o směr bakalářského studia. Předmět je výběrový, je určen pro studenty od druhého ročníku, trvá 4 semestry. Kurz navštěvuje cca 150 studentů. Osou studia jsou 2 kurzy, zahrnuté pod název Teoretické přístupy ke globálním studiím. Vedle toho studenti zapisují další 2–3 teoretické kurzy širšího teoretického záběru (např. sociologie, antropologie). Dále volí jedno z pěti témat a jeden ze šesti regionů.

Témata jsou:

- Kultura, moc, mír. Studují se otázky nacionalismu, transnacionalismu a globalizace.
- Životní prostředí a udržitelný rozvoj. Výklad obsahuje objasnění vztahu člověka a prostředí, roli sociálních systémů a ekonomické politiky.
- Vládnutí (governance), v naší terminologii správa věcí veřejných, zahrnující otázky míru a spravedlnosti, lidských práv, Spojených národů a nevládních organizací.
- Mezinárodní politická ekonomie se soustřeďuje na interakce politického a ekonomického systému, na faktory ovlivňující politické rozhodování a reakce společností na změny politické a ekonomické praxe.
- Populace, migrace a identita je posledním tématem. V jeho rámci se studují populační růst, fertilita, mortalita, mezinárodní práce a migrace a vliv těchto procesů na ekonomické, sociální, politické, kulturní a environmentální změny. Studenti se také seznamují se způsoby, jakými jednotlivci hledají svou identitu ve světě vzrůstající mobility.

Studium témat se vztahuje vždy k jednomu ze šesti regionů, a to k Africe, Evropě, Rusku, Východní Asii, Latinské Americe a Jižní Asii. Uvažuje se ovšem o změně, která by vyjádřila zvláštní postavení, které nabyly v procesu globalizace Čína a Indie. V rámci tohoto bloku student povinně vybírá základní téma svého výzkumného projektu, jehož výsledkem je písemná práce o 25 až 35 stranách.

Povinné je čtyřsemestrální studium cizího jazyka, který se běžně nevyučuje (swahili, arabština apod.). Součástí studia je také získávání zkušeností (experiential learning

opportunities). Program studia to objasňuje důrazným doporučením studia v zahraničí a jednosemestrální návštěvy kurzů vyučovaných výhradně v jednom ze tří evropských jazyků – a to francouzštině, němčině nebo španělštině.

Jen v krátkosti o obsahu zmíněných základních kurzů Teoretické přístupy ke globálním studiím. Kladou otázku jako: jak se náš svět stal náhle globální, co byl tento svět než se stal globálním, jakých teorií světa se dovoláváme když užíváme slova jako „globální“ a „globalizace“. Jde tedy – slovy programu kurzu – o rozbor těchto termínů jako nejpodstatnějších kategorií rozmanitého a stále ještě nerozvinutého procesu modernity.

Smyslem je rozvinout kritické rozmyšlení o různých entitách, jejichž existence se pokládá za nezpochybnitelnou jako právě „globální“ a „globalizace“, první svět a třetí svět, rozvoj a nerozvinutost, moderní a pre-moderní, civilizovaný a necivilizovaný, intelekt a kultura, univerzální, lokální, národ, občan, trh a společenství.

Vedle amerických pramenů se studují evropští autoři jako Horkheimer, Adorno, Foucault, Derrida, Heidegger. Kurzy jsou vedeny v jedné části indickými učiteli, kteří hojně využívají vlastní indické autory, zejména práce Mahatmá Ghádního a studie o jeho filosofii.

Kurz se tak dotýká takových základních témat jako zda je globalizace západocentrická (westcentric), jaký je vztah intelektu a kultury, co znamená prostor a čas (např. ve vztahu k moderním městům), vztah vědy a správy věcí veřejných, vznik národního státu, rasismus a nacionalismus, palestinsko-izraelský konflikt, globální kapitalismus.

Zdůrazňuje se, že v tomto pojetí předmětem globálních studií nejsou

- mezinárodní vztahy;
- světové kultury;
- mezinárodní obchodní praktiky.

Za klíčové poslání studií se pokládá zprostředkovat studentům lepší porozumění současným podmínkám lidského života, představu o tom, co je možné učinit pro jejich zlepšení, k jaké globální etice je třeba směřovat, jakou podobu občanství je třeba pěstovat v globalizovaném světě.

Je tedy zřejmé, že jde o interdisciplinární výuku založenou na propojování filosofických, antropologických, sociálně psychologických, historických a makroekonomických teorií a přístupů.

Je vhodné zdržet se malou odbočkou. Co v programech studia a hlavních kurzů zaujme (je to běžné i v kurzech oborově odlišných), je naléhavost výzev a doporučení

studentům, jako je například důsledná a důkladná příprava na výuku (četba a studium velkého množství předepsané literatury), řádná pravidelná návštěva přednášek a seminářů, upozornění na postihy plagiátorství při zpracovávání esejů, povinnost dostavit se v předepsaném termínu ke zkouškám – to vše přesto, že studenti si studia platí. V kreditech se hodnotí i tyto přístupy a postoje ke studiu, tedy např. návštěva přednášek. Výuka má interaktivní charakter, učitelé zdůrazňují, že často se celá přednáška mění v debatu o studovaném autorovi.

Vrátíme-li se k úvodu, pak je třeba zopakovat, že definice nějakých změn oborových a vzdělávacích paradigmat v souvislosti s předmětem globalizace je zhora nemožné. Kvantum produkované literatury je téměř bezbřehé, jak to plyne z množství procesů a vztahů a jejich interakcí vyvolávaných a ovlivňovaných globalizací. Navíc jde o procesy a vztahy, které se neustále mění. Tomu je třeba výuku neustále přizpůsobovat. Uvažme v té souvislosti, jak se například Indie anebo Brazílie objevují celkem náhle na scéně jako globální hráči, jak Jižní Amerika během krátké doby neochvějně nastoluje levicové politické systémy, jak náhle se začínají objevovat hrozby lokálních sociálních a hlavně ekologických kolapsů jako např. v Africkém rohu atd. atd.

Způsob výuky na MNU nepředstavuje ovšem žádný kánon, třebaže obsahy kurzů na různých amerických univerzitách, jak je vidět z jejich nabídky na internetu, se často navzájem podobají. Jejich odlišnosti vyplývají jednak ze základního předmětu (mezinárodní vztahy, udržitelný rozvoj, terorismus, vztahy technologického rozvoje a globalizace atd.), jednak ze skupiny adresátů (např. vyšší státní úředníci, vyšší důstojníci či úředníci NGOs) a jednak z účelu výuky (např. instrumentalizace rozhodování o konkrétních globálních problémech).

Tak například politologická témata jsou následující:

- Analýza výzev 21. století.
- Politická ekonomie globalizace.
- Čínská zahraniční politika.
- Trvale udržitelný rozvoj: teorie výzkumu a politické koncepce.
- Globalizace, migrace a mezinárodní vztahy. Převážně jde o témata zaváděná do výuky v letech 2005/2006.

Ukázkou kurzu zaměřeného na specifické adresáty je program International Development Forum. Zabývá se širokým spektrem technicko-přírodovědných aspektů ochrany životního prostředí a hospodaření s přírodními zdroji. Sociálním kontextem se zabývá v rámci věnovaném politologickým souvislostem tématu, a pak se nijak neliší od kurzů politologických. Zahrnuje např. témata jako globalizace, migrace, mezinárodní vztahy, gender, moc a mezinárodní rozvoj atp.

Globální etika je typickým předmětem multidisciplinárního koncipování kurzů, objevuje se v tématech jako jsou etika podnikání, kontext a strategie mezinárodního podnikání apod.

Globální správa věcí veřejných se většinou zaměřuje na otázky udržitelného rozvoje a na reformu OSN. Zahrnuje témata jako nové komunikační sítě, nové metody výuky a nové potenciály demokracie.

Nelze se setkat s imperativními aktivistickými tématy, jež jsou otevřeně či skrytě založena na nějaké ideologii – alespoň ne na státních univerzitách. Samozřejmě na druhé straně řada témat vyplývá z postavení USA jako světové velmoci, zejména otázky zahraniční politiky, zahraniční pomoci, světového terorismu aj.

Tento v podstatě namátkový výčet přístupů je jistě pouze sondou do bohatství amerického intelektuálního potenciálu. Není třeba si nic zastírat: naše zaostávání je tu neskonalé větší než často zdůrazňované srovnávání naší ekonomické zaostalosti za základajícími zeměmi Evropské unie. Co je horšího, daná oblast a kurz jako takový má v českých podmínkách sotva víc než občasnou formální podporu alespoň na úrovni university. Je nedostatek vhodné přeložené literatury – klíčových prací jako jsou např. díla Davida Helda a Antony McGrewa například, které američtí studenti čtou jako úvody do celé problematiky globalizace a globálních problémů. Nabídka původní české literatury není schopna tento nedostatek napravit.

Jaké závěry lze vyvodit z těchto poznatků?

- Předně, v porovnání s úrovní americké kvality studovaných témat je úroveň české výuky velmi nízká. Změna může nastat jen příchodem učitelů, kteří za sebou mají či budou mít studijní pobyty alespoň na lepších, když ne na prvotřídních, amerických univerzitách. Samozřejmě změnu vyžaduje i proměna způsobů a forem studia, ale to ovšem nejen v předmětu globalizace. Starší generace, tedy ti, kterým je nad „vzdělavatelný věk“, nemají šanci chytit ujíždějící vlak.
- Koncipování kurzů musí na druhé straně vycházet z úrovně znalostí adresátů a ze zaměření jejich studia. Nelze zřejmě přednášet to stejné a stejně lékařům, strojařům či chemikům – a na druhé straně filosofům, studentům žurnalistiky či sociologie. A nelze to ani obsáhnout v jednom a témže kurzu.
- Zvláště kurzy pro studenty společenských nauk musí vycházet z určitého existenciálního úběžníku, tedy z předběžného chápání vlastní posluchačům sdílené identity. Domnívám se, že přes všechen euroskepticismus to může být ve světě konfrontujících se kultur jen eurocentrismus – třeba kriticky chápaný.
- Turbulence a dynamika globálních společenských procesů vyžadují, aby do tohoto eurocentrického existenciálního úběžníku bylo zahrnuto vědomí jednoty transatlantické kultury.

- Základní význam musí být přikládán tomu, aby se posluchači naučili porozumět globalizaci jako takové, co tento pojem znamená, základním dimenzím globalizace, souvislostem a kritickému hodnocení pozitiv i negativ probíhajících procesů. Právě proto každý kurz je třeba uvést výkladem o chápání základních pojmů. Správné je vznik globalizace zařazovat do historického kontextu.
- V žádném kurzu by neměl chybět výklad o udržitelném rozvoji, jeho sociálních, ekonomických a environmentálních dimenzích. Učitelé by si měli být vědomi, že tato problematika tvoří „historické pozadí“ všech lidských aktivit, ať mají či nemají globální charakter.
- Zřejmě jen obtížně splnitelné bude, aby studenti získali nějaké praktické zkušenosti o předmětu, pokud jeho výuka nebude koncipována vícesemestrálně. Studium v zahraničí a výuku cizího, běžně nevyučovaného jazyka, lze v českých podmínkách sotva snadno doporučit. Nicméně se mohou nabízet příležitosti v různých nevládních organizacích (např. Člověk v tísni aj.).
- I při vši možné rozmanitosti pohledů a přístupů k tvorbě jednotlivých kurzů by jedno téma mělo být závazné: globální etika jako základ pořádání vztahů ve zmenšujícím se a stále rychleji se měnícím světě.
- Tím je dáno, že kurzy mají nejen orientovat posluchače ve světě, do kterého vstupují, ale připravovat je i na obtížné rozhodování o pořádání nejednoznačných a proměnlivých vztahů, a také na řešení často hluboce kontradiktorních konfliktů (etnických, sociálních, politických apod.) – aniž by obsah výuky měl mít instrumentální charakter.
- Nelze samozřejmě naplánovat ani určit, co by mohlo být naším vlastním přínosem k řešení globálních problémů. Nicméně by bylo dobře, abychom se při výuce právě tohoto předmětu začali vymykat soudu, který o nás pronesl Emanuel Chalupný, jak jej ve zmíněné studii „Jací jsme“ cituje Ferdinand Peroutka: „Česká povaha je anticipační, stejně jako česká řeč, která klade přízvuk na první slabiku; Češi jsou velmi čilí; často velmi důmyslně anticipovali budoucnost; dejte Čechovi popud a on rozžehne sirku v plamen; aby však plamen brzo neuhasl, ale nesl užitek, o to musí pečovat zase jiní. Čech nevytrvá. Uchvátí primát, ale pozbude ho brzo. Učiní skvělý vynález jako Ressler, ale nedovede jej zpeněžit.“ Tolik Chalupný. Možná, že v tom posledním se věci změnily: viz třeba tržní úspěchy našeho detekčního systému Tamara nebo Semtexu.

V problému globalizace však nejde v první řadě a jen o peníze. Bylo by proto dobře, kdyby naše setkání bylo alespoň nepatrným bodem obratu k lepšímu.

Vztah politiky ČR k procesu globalizace

Jana Hybášková
Evropský parlament

Autorizovaný záznam přednášky

Dobrý den vážení posluchači, mé jméno je vám asi známo, a já děkuji velice za pozvání na dnešní konferenci. Na úvod mi dovoluji snad několik kratičkových poznámek. Přestože v době, kdy já jsem studovala, jsem se domnívala, že celý svůj život strávím jako akademik, tak dnes jsem vším jen ne akademikem, a přestože jsem začínala svoji profesní dráhu jako pedagog, jsem vším, jen ne pedagogem. V současné době jsem se musela naučit žít s tím, že jsem politik a já musím umět chodit po světě a říkat: ano já jsem politik. Myslím si, že v globálním světě už skoro nemůže být nic horšího. Takže dovoluji mi pohovořit k vám z pohledu politika, který zastupuje naši zemi v zákonodárném orgánu Evropské unie s tím, že na začátek mohu říci, že nikdo z hlediska právního a také z hlediska mezinárodních vztahů vlastně neví, co to Unie je, protože to není ani federace ani konfederace, ani organizace ani instituce. Zastupuji Českou republiku v instituci, které se říká Evropský parlament, a protože jaksi ta společnost nebo ta entita, jejíž je součástí Evropský parlament, nemá dokončená pravidla, Evropský parlament formálně neexistuje. Jsme tedy jakýsi sběr představitelů parlamentů národních států. Takže v zásadě zastupuji naši zemi v nedefinované entitě a pracuji v organizaci, která není právně ustanovena, a ve své formální podstatě jsem vedena jako zaměstnanec Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. To jenom na úvod k tomu, v jak amorfním prostředí se dnes pohybujeme, a v jak nedefinovaných strukturách reprezentujeme, zastupujeme, konáme a jednáme, aniž jsme si vlastně vůbec toho vědomi a jsme schopni postřehnout a pochopit, kde se nalzáme.

Proto bych snad začala od několika poznámek týkajících se výuky, které jsou velmi osobní, a pokusila bych se přes pokus o vymezení toho, co by mohlo být globalizací, dojít k tomu, jakou roli v tomto systému by měla hrát Česká republika a česká politika a lidé, kteří českou politiku a republiku nějakým způsobem v těchto (jak by se snad dalo říci) nadstátních entitách zastupují. Hovoříme-li dnes o tom, že v České republice jsme velmi málo připraveni na to, abychom pedagogicky nebo akademicky byli schopni uchopit globalizaci, já sama musím říct, že je mi to tak trošku líto, protože si málokdo uvědomuje, že právě na Karlově univerzitě v letech 30., 40. a následujících existovalo cosi, čemu se říkalo Jakobsonův kroužek. Vymýšlely se tady věci,

kteří na mnoho desetiletí ovlivnily modernitu, a lidé jako já měli to neuvěřitelné štěstí, že byli žáci posledního profesora, profesora Karla Petráčka, který byl členem tzv. Pražského kroužku, čili vlastně posledního strukturalisty, který v tomto městě žil. Jistěže by si toto město mělo být vědomo právě příspěvku řekněme Pražského kroužku, resp. Strukturalistů pro to, co dnes nazýváme, chceme-li, postmodernismem. Myslím si, že by se tomuto tématu a uvědomění si odkazu těchto lidí mělo věnovat daleko více pozornosti, než – alespoň já jako nezúčastněná veřejnost mám ten pocit – že se mu dnes věnuje.

Těsně po smrti prof. Karla Petráčka, který se nám myslím ještě v 80. letech pokusil předat některá taková poselství o tom, že skutečně postmodernismus, dekonstrukce a destrukce strukturalismu nastanou, jsme měli neuvěřitelně bizarní možnost způsobenou výměnou studentů mezi komunistickým Československem a Egyptskou arabskou republikou a sice hned v zásadě z tohoto prostředí pražského kroužku se ocitnout na místě, kterému se říkalo Arabská fakulta Káhirské univerzity. Na této fakultě vystudovali lidé jako Hasan Al Banna a další, kteří zakládali svým způsobem muslimské bratrstvo. V 80. letech právě tato Kism al Arabí – arabská sekce Káhirské univerzity – nehlouběji propracovávala to, čemu se dnes říká islámský fundamentalismus a v zásadě vychází učením Muslimských bratrů. Podstatou jednoho z globalizačních kurzů v 80. letech na Káhirské univerzitě byla právě výuka nebo seminář, který se nazýval Globální arabská kultura. A právě na Káhirské univerzitě (protože káhirská univerzita je jistě univerzitou, která má dosah daleko za hranice Egyptské arabské republiky, je to jedna z hlavních až dokonce ta nejhlavnější univerzita v arabském islámském světě), v její arabské sekci, kde studovaly stovky a tisíce arabských studentů, byla po celá 80. léta jedním z nosných programů teorie globální arabské kultury jako kultury, která je nejstarší, nejvnitřnější a nejintimnější semitskou kulturou, jako kultury, ze které vychází veškeré semitské myšlení a jako kultury, která představuje zdroj, východisko pro pozdější přijetí – a teď myslím vážně, co říkám – jaksi pro pozdější vynález bible a z něho tedy moderní kultury. Je to místo, kde se tisíce a tisíce studentů učí, že zdrojem veškerého západního civilizačního myšlení je al chadara al arabija, arabská civilizace a arabská kultura. To jsou věci, které nám jsou do dneška velmi neznámé, které já se domnívám by bylo docela dobré lépe studovat, protože tak, jako my se domníváme, že existuje europocentrismus nebo západní centrismus, tak stejným způsobem je centristická arabská kultura, stejným způsobem je v zásadě výuka o 'urubě, o arabství vedena tím názorem, že arabský svět, arabská poušť, arabský poloostrov jsou nejen tím současným, ale zároveň tím nejplodnějším a nejstarším jádrem, ze kterého pochází celá lidská kultura. To jenom tak na okraj debaty ke globalizaci.

Pohledem na všechna možná období a studiem evropského orientalismu jsme potom v 80. letech přemýšleli nad tím, kdo, která z těch dvou civilizací vidí tu druhou jako

civilizaci jako řekněme submisivní, a která je původní, ta autochtonní. Tuto otázku dodneška neumíme odpovédět a vrátím-li se k těm posledním událostem, jichž jsme svědky, událostem velmi nelibým, bavorským vystoupením papeže církve římsko-katolické a následující omluvou, vidíme, že do dneška si v zásadě nejsme jisti, která z těchto dvou kultur je skutečně ta autochtonní a globální. Mne současné dění velice mrzí z toho titulu, že se domnívám, že hlava tak významné intelektuální a etické organizace jako je římsko-katolická církev by mohla mít poradce, který by měl umět ohodnotit skutečnost, že ta druhá islámská kultura nezná omluvu a nezná princip osobního řekněme ústupku z tvrzení. Protože toto gesto přísluší pouze Alláhovi aučiní-li jej pozemšťan, byť by jím byl papež, je to gesto, které nemůže být přijato v žádném ohledu jako gesto slitovné a milosrdné, protože slitování a milosrdenství patří pouze Alláhovi. To jen na okraj některého současného dění.

Hovoříme-li o globalizaci, já sama si úplně přesně nejsem jista tím, co to vlastně znamená. Mohu pouze tlumočit, že v prostředí, v němž já se pohybuji, je globalizací vnímán a chápán v zásadě veškerý proces vzniku společného světového trhu daný vznikem Brettonwoodských institucí Mezinárodního měnového fondu a Světové banky a vše, co s nimi dále souvisí. Dostávám se tedy k otázce, kde se nalzáme dnes. Jestliže dnes tvrdíme, že globalizace je důsledkem rozvoje světového obchodu a světového obchodu s finančními deriváty, spočívá v pohybu světového kapitálu, tak jsme stále ještě na půdě 20. století. A nehovořím tím o nástupu oněch každodenně zmiňovaných a citovaných BRICs, čili Brazílie, Ruska, Indie a Číny, o kterých každý politik mluví denně dvacet minut v odpoledních a třicet minut ve večerních zprávách. Hovořím tím o tom, že v současné době se, myslím, alespoň světové politické myšlení, začíná pozastavovat nad charakterem 21. století. A charakter 21. století, které nepochybně začalo 11. září 2001, pro nás zatím spíše intuitivně a nehmata- telně spočívá v tom, že globalizace již není o pohybu světových finančních derivátů a není o světovém obchodě, ale že pravděpodobně globalizace myšleno slovy 21. století je otázkou existence, je otázkou přežití a je otázkou bezpečnosti. Jestliže tady je nějaká asi zřejmě klíčová globální komodita z pohledu současnosti, z pohledu 21. století, tak tímto zbožím, touto komoditou, je bezpečnost. A tato bezpečnost má řadu aspektů. Je to bezpečnost energetická, je to bezpečnost demografická, je to bezpečnost ekologická, je to bezpečnost kulturní. A hovoříme-li o tom, co by mělo být politikou 21. století, tak to pravděpodobně už nebudou světové summity Bet- tonwoodských institucí jako hnací motor budoucího lidského pokroku, ale bude to nesmírně intimní hledání udržitelnosti, která bude průsečíkem řady jevů a faktorů, o nichž jsem hovořila, ať už je to energetika, ať už je to udržitelnost ekologická, bez- pečnostní, kulturní nebo demografická.

Z tohoto pohledu se dostáváme i z hlediska nejbližší nadnárodní entity, jíž je součás- tí naše země, do momentu, kdy pravděpodobně si musíme uvědomit, že základ, na

němž spočívá tato entita, a myslím jí Evropskou unii, přestává být platným. Jestliže Evropská unie vznikla jako bezpečnostní model 20. století, jako mírový plán, jehož základním smyslem bylo předejít opakování světové hospodářské krize 30. let a tudíž byla postavena v zásadě především na udržitelnosti sociální solidarity a modelu sociální solidarity jako systému, který má předejít opakovaným hospodářským krizím, které empiricky řečeno končí světovými válkami, tak se ukazuje, že tato myšlenka, tento konstrukt a tato politika jsou v dnešní době přežitkem. Jestliže jsme minulý týden na půdě Evropského parlamentu hlasovali pro evropský sociální model, tak vlastně víme, že vznik evropského sociálního modelu je již technicistním opatřením a že celá velká debata o evropské levici a evropské pravici a o míře přerozdělování a o míře státních zásahů do vzniku sociálního modelu je pasé. Je nepochybné, že společný sociální model Evropské unie je v zásadě věcí technologické produkce, nikoliv politického boje. Je možné říci, že zhruba od momentu ukrajinské energetické krize až po summit G8 letos v létě se boj o mocenskou nadvládu nad komoditou bezpečnosti skutečně přesunuje z debaty mezi pravíci a levíci, přesunuje se z debaty o sociální solidaritě a míře přerozdělování do debaty o energetické, ekologické, bezpečnostní a demografické bezpečnosti.

V momentě, kdy české školství a česká politika budou schopny produkovat ať už akademiky, intelektuály, pedagogy anebo občany a jejich reprezentanty, tedy volené politiky, kteří budou relevantním způsobem schopni zasáhnout do definování té nesmírně úzké cesty, která by měla provést lidstvo bezpečností 21. století, pak budeme moci říci, že alespoň na české akademické půdě jsme se přiblížili k pochopení toho, co je globalizace v 21. století. Já se bohužel domnívám, že každodenní debata české politické reprezentace svědčí přesně o tom, že jsme se zdaleka nedostali k pochopení toho, kde jsou východiska české společnosti pro 21. století. A stane-li se, že v zásadě veškerá debata české reprezentace se nyní začne zabývat podobou sociálního modelu, sociálního přerozdělování, deficitnosti sociálního modelu, nebude věnovat dostatečnou pozornost otázkám energetickým, otázkám demografickým a otázkám socio-kulturním, nebudeme schopni v řádu let relevantním způsobem ovlivnit tu bezprostřední nadnárodní entitu, tedy Evropskou unii, tak, aby nás mohla vést onou cestou přežití 21. století.

V roce 2009 bude Česká republika předsedat Evropské unii. Předsednictví je velice špatně naplánováno, protože spadá do voleb Evropského parlamentu a do období, kdy bude vznikat nová Evropská komise. Takže přesto, že předsednictví by mělo trvat 6 měsíců, z těchto šesti měsíců formálně relevantní budou měsíce pouze tři. 1. dubna 2009 skončí činnost těch orgánů, které v zásadě Česká republika jako předsednická země by měla ovlivňovat. Bude se volit nová Evropská komise a zřejmě přesně celá diskuse o nové Evropské komisi bude diskusí o tom, zda se budeme ohlížet zpátky do 20. století a budeme preferovat sociální přerozdělování, anebo zda

budeme hledět dopředu do 21. století. Bude tedy Česká republika mít 3 měsíce na to, aby tyto procesy mohla ovlivnit. Proto stanovení titulu českého předsednictví je nesmírně důležité a rozhodně se netýká pouze volených politiků, ale je to právě česká akademická a česká pedagogická obec, které by relevantním způsobem měly přispět k tomu, jaké téma nastolí Česká republika jako předsednická země v době, kdy se bude vážným způsobem rozhodovat o tom, jaká bude příští Evropská komise, kdo bude jejím předsedou a kudy tato komise nás povede do budoucnosti. K tomu, abychom tam mohli dospět, máme v současné době doktorandy, které za 3 roky budou moci být těmi, kteří budou do této debaty moci promluvit. Víme, že pokud budeme mít více mladých lidí, kteří relevantním způsobem do této debaty zasáhnou, budeme zřejmě schopni ovlivnit i budoucnost Evropské unie a tudíž i její příspěvek ke globalizaci.

Mám-li na závěr říci, co považuji za klíčový nedostatek českého vzdělávacího systému jako takového pro to, aby mohl vytvořit politickou reprezentaci, která relevantním způsobem bude hovořit ke globalizaci, tak si myslím, že tímto nedostatkem je kritické myšlení. Bez předmětu kritického myšlení a vůbec bez znalosti pojmu kritického myšlení se stále pohybuje v onom temném středověku, o kterém zde hovořil pan docent Mezřický.

Z mého pohledu – a teď mně dovoluňte být velmi osobní – jsou zde dále tři základní nedostatky. Ten první nedostatek je neschopnost většiny českých reprezentantů a bohužel si myslím i spoluobčanů, kteří by mohli v diskusi o budoucnosti naší země promlouvat, a to neschopnost definovat to, co chceme. A není to o schopnosti se sjednotit, je to i o lidské individuální schopnosti vydefinovat svůj zájem. A protože Češi ne vždy umí vydefinovat svůj zájem, tak bohužel – a to považuji za ještě daleko důležitější – neumí jasně definovat protiklad svého zájmu. To je nejčastější nedostatek, se kterým se já setkávám na půdě různých mezinárodních konferencí, institucí i Evropského parlamentu, že totiž Češi – alespoň ta reprezentace, s níž já přijdu do styku – neumí říci ne, toto nechceme, na tomto netrváme, toto není předmět našeho zájmu. Myslím si, že český vzdělávací systém, a to od nejnižších let, by měl vést studenty k tomu, aby uměli jasně říci, co je předmětem jejich zájmu a co je protikladem jejich zájmu, a měli by být schopni tento protiklad svého zájmu nejen jasně definovat, ale zejména jasně nastolit, legitimizovat a obhájit. A za druhé si myslím, že nejen znalost informací, ale především znalost mluvních postupů je to, co nám v současné době nejvíce chybí, a je to asi nejlépe dosažitelné právě onou sumou kritického myšlení a předmětem kritického myšlení. Když mladí lidé, kteří budou v budoucnu naši zemi reprezentovat, a naše generace se tomu již nikdy nenaučí, budou schopni vymezit a jasně obhájit protiklad svých zájmů a budou schopni jasně deklarovat svůj zájem, myslím si, že konečně dospějeme k tomu, že budeme schopni Českou republiku definovat jiným způsobem než řekneme geograficko-kul-

turním, tudíž jako součást střední Evropy, která se nalézá v jakési misce uprostřed kontinentu, o němž ani nevíme, kde přesně ten prostředek má. A dostaneme-li se k tomu, že pochopíme, že je to právě Česká republika, která je nesmírně závislá kvůli své geografické poloze na energetické bezpečnosti, socio-kulturní a demografické bezpečnosti, a budeme-li schopni k těmto tématům pohovořit, budeme opravdu schopni ovlivňovat entitu Evropské unie.

Snad na závěr mohu říci, že právě proběhla schůzka čtyř nejvyšších představitelů střeoevropských zemí, čtyř prezidentů visegrádské skupiny, kteří sdělili, že našli mnoho společných zájmů. Já předpokládám, že jejich společným zájmem v současné době je definice reverzních energovodů. To znamená schopnost dohodnout se na tom, které z důležitých střeoevropských energovodů mohou být vedeny nejen východozápadním, ale také západovýchodním směrem, protože to je kritický moment naší energetické, a já bych řekla naší bezpečnosti vůbec. A zde se zásadním způsobem rozcházíme s Poláky a také hovoříme-li o tom, jak definujeme svoje společné zájmy, musím říci, že na půdě Evropského parlamentu nás denně Poláci prosí a žádají, abychom se dokázali jasně vyjádřit ke zvěrstvu, kterým je Baltický plynovod a přestože neustále definujeme, jak blízké zájmy máme vůči Polákům, nedokážeme Polákům, a bohužel ani sobě, pomoci. A jestliže naše území bude tak nechráněno vůči tokům nedefinovatelných finančních prostředků, jak v současné době je, a jestliže nedokážeme přinést důkazní břemeno ve vztahu k neidentifikovatelným finančním zdrojům, od těch kteří jimi disponují, od těch, kteří dokazují, kdo jsou ti, kdo jimiž disponují, tak se naše území, není-li už to skutečností a já někdy mám obavy, že to může být skutečností, stane předmětem pojmu, který není v České republice příliš znám, a to je energetický racketeering a energetický racketeering je antitezí k globální bezpečnosti 21. století.

Děkuji za pozornost.

Kurz Globalizace a globální problémy

*Jana Dlouhá,
Martin Zahradník, Adéla Hattanová, Jiří Dlouhý
Centrum pro otázky životního prostředí,
Univerzita Karlova v Praze*

Úvod: Vzdělávací imperativy související se specifiky globalizace

Zrychlování procesů, proměna základních východisek v průběhu jedné generace se týkají mnoha oborů lidské činnosti. Vznikají a dynamicky se rozvíjejí problémy, se kterými je nutno počítat a jež nelze řešit klasickými přístupy. Nezbytností se stává průběžné sledování situace, pěstování flexibilního myšlení. „Celoživotní učení“ je zmiňováno v mnoha strategických dokumentech – ve svém souhrnu tento pojem znamená, že je nutná průběžná adaptace na nový životní styl, a to i v rámci života odborného. Tam jsou změny urychlovány enormním nárůstem objemu existujícího poznání a rychlou proměnou informačního prostředí.

Různé aspekty globalizace se dotýkají různých aspektů života. Důležité je nejen soustavné řešení problémů, které s sebou přináší; je třeba pracovat i na určitých perspektivách budoucnosti. Jinak se rozevírají nůžky mezi očekávaným lineárním vývojem (života, oboru) a jeho reálným exponenciálním (nebo nějakým jiným – neočekávaným) průběhem.

Kromě toho globální prostor přináší nové možnosti uplatnění (velké příležitosti globalizovaného světa), o kterých je výhodné podrobně vědět. To je však spíše námětem pro důkladná globální studia, v tomto momentě pro nás nedosažitelná.

ZOBEZNĚNÍ ZAHRANIČNÍCH ZKUŠENOSTÍ

Na univerzitách především amerických je patrná prvotnost následujících otázek: V jakém světě žijeme? Co lze vůbec v těchto podmínkách dělat, abychom dlouhodobě jednali v souladu s odpovědností? Jaké prostředky nám dává věda a další obory lidské činnosti? Jak těchto prostředků efektivně využít, abychom dospěli k cílům předem vytčeným?

Vysokoškolské studium začíná velmi obecně, nabídkou různých oborů, které ukazují své přednosti, a také ovšem kariérní možnosti. Student si pak vybírá na základě (životní) vize, která má často silný etický náboj.

Naši studenti svůj příští obor volí spíše podle svého studijního zájmu a příležitostí „zaměstnatelnosti“ – tedy nikoli aktivní participace na společenském dění, jejímž jsou znalosti pouhým nástrojem. Ve výuce je stále za nejdůležitější pokládáno teoretické poznání, o němž se předpokládá, že bude (v praxi) „instalováno“ do reálných situací; jsou tak očekávány výsledky, které jsme byli v podstatě schopni už předvídat. Osobní ambice jsou v takovém případě v korelaci s mírou „řemeslné zručnosti“, která byla dosažena – nemají co dělat s osobní životní perspektivou a okolnostmi, do kterých je zasazena. Riziko manipulace je značné – odbornost se často neohlíží na celkový smysl svého uplatnění.

Studium ve světě – rozdíly v koncepcích

- podstatně více zaměřeno na reálné fenomény – teorie nejsou primární;
- aktivní přístup k výběru témat, teorií – to pak předpokládá rozvoj kritického myšlení;
- možnosti intervence do skutečnosti – větší význam etiky a filosofie jako takové;
- důraz na management vědy (zvýšené zapojení při řešení problémů) – rozvoj interdisciplinárních oborů;
- uplatněn diskurzivní model odborného dialogu – principy dekonstrukce a rekonstrukce.

Kurz globalizace

Představení kurzu

Celouniverzitní kurz „Globalizace a globální problémy“ přináší pohled na podstatu globalizace, představuje některé specifické problémy, které globalizace působí nebo kde přispívá k jejich eskalaci, prezentuje roli a postavení vybraných hráčů na poli globalizace a nastiňuje možný další vývoj včetně rizik, které globalizace může přinést. Přednášející, kteří jsou externími spolupracovníky z různých oblastí, prezentují širokou škálu oborových pohledů a zkušeností. V současné době je kurz pořádán Centrem pro otázky životního prostředí UK ve spolupráci s Právnickou fakultou UK pro studenty všech pražských vysokých škol. V akademických letech 2005/2006 a 2006/2007 je financován z grantu ESF „Vytváření kapacit pro rozvoj nových forem vzdělávání k udržitelnému rozvoji a podpoře spolupráce pražských vysokých škol v této oblasti“.

Historie a současnost

Kurz globalizace běží od roku 1998 na Právnické fakultě UK (garant V. Mezřický, I. Rynda), a má následující charakteristiky:

- absolvuje jej přibližně 200 studentů za semestr (nyní za 2 semestry),
- lektoři jsou významnými odborníky z různých oblastí (1 expert / 1–2 přednášky),
- úspěch kurzu postaven do značné míry na atraktivitě známých jmen,
- kurz nevyžaduje žádné předchozí znalosti,
- není orientován na získání specifických znalostí – rozvíjí spíše porozumění kontextu současného světa, vlivu procesů na aktivity v mnoha oborech.

Všeobecné cíle kurzu

tak jak byly v projektu deklarovány, zahrnují mj.:

- vytvoření struktury spolupráce, podmínek pro začlenění nových výukových modulů do řádných studijních programů VŠ,
- naplnění požadavku na mobilitu studentů, dostupnost studia,
- vytvoření inovativního a mezioborového vzdělávacího modulu určeného pro nespecialisty,
- vytvoření učebních pomůcek v tištěné formě, jejich distribuce do knihoven pražských VŠ,
- vytvoření e-learningových pomůcek a elektronického modulu,
- přednáška Globální problémy civilizace komplexně doplní úzké oborové zaměření o rozměr udržitelnosti.

Spolupráce pražských VŠ

Kurz předpokládá vytvoření společného prostředí pro výuku, zcela v souladu s Dohodou pražských vysokých škol o spolupráci – více viz <http://cozp.cuni.cz/COZP-151.html> v rámci odkazu Spolupráce.

Ukázky informačního prostředí kurzu

Sylabus kurzu, anotace jednotlivých přednášek a případně i výukové texty (pro přihlášené) lze nalézt:

- Kurz 2006/07 <http://cozp.cuni.cz/COZP-215.html>.
- Kurz 2005/06 <http://cozp.cuni.cz/COZP-113.html>.

Hodnocení kurzu Globalizace – klady a zápory

- kurz je vhodnou alternativou ke klasickým kurzům, provokuje kritický pohled,
 - » tento kritický přístup ke studiu však není systematicky podporován,
 - » ve vlastním oborovém zázemí tak nově získané poznatky mohou vést k nejednoznačnosti, být na překážku,
- kurz nevyžaduje žádné předběžné znalosti,
 - » také však nemá další návaznost (studijní možnosti),
- uplatnění různých diskurzů (oborových hledisek),
 - » chybí diskurzivní přístup (nahrazuje jej určitá celková perspektiva, což může vést k „totálnímu“ chápání skutečnosti)
- jednotlivé lekce představují stručný přehled široké oblasti, který je doplněn o další zdroje
 - » osobní jednostranný pohled přednášejícího může být limitující
- celkově se k odborné vyjimečnosti druží snížená míra pedagogické zodpovědnosti

Pohled pedagogický

Pedagogickým cílem kurzu je základní orientace v reálné problematice; usiluje o:

- jedinečnost, interdisciplinaritu,
 - » pedagogické nástroje jim ne vždy odpovídají,
- odraz komplexního, rozporuplného procesu,
 - » metodicky není zahrnut kritický přístup,
- genezi myšlenek, podnětů k dalšímu rozvíjení,
 - » nedostatek příležitostí návazného studia i praxe (výzkum),

Celkově se dá říci, že jeho vzdělávací cíle jsou poněkud rozporné:

- nabízí přehledné znalosti v teoretické formě,
 - » předpokládá příští angažovanost,
- označuje problémy,
 - » nepředkládá / nepochvíčuje metody řešení,
- má vést k nezávislému pohledu na globální procesy,
 - » nevyžaduje dialog, participaci,
- chybí relevantní způsob testování.

Z pohledu organizátora kurzu

- chybí určité nadkritické množství odborníků, kteří by kurz soustavně rozvíjeli, pečovali o jeho informační zázemí atd. – nedostatečné vnitřní síly vývojové dynamiky,
- odborníci se rekrutují ze svého oborového zázemí, jen část jejich odbornosti věnována globalizaci – chybí institucionální zázemí pro práci jen v této oblasti,
- systematické budování takového zázemí je obtížné – naráží na bariéry akademických zvyklostí.

Hodnocení studenty

Cílem kurzu je podpořit myšlení v širších souvislostech, překračovat vymezené hranice bádání, vnést do oborových specializací povědomí širšího kontextu zkoumaných jevů.

Díky různorodému spektru přednášejících mohli studenti vyslechnout přednášky lektorů, které by jinak pravděpodobně nepotkali. To byly hlavní přednosti kurzu z pohledu studenta. Celkový obraz těchto a jiných aspektů kurzu v očích studentů vypadá poměrně příznivě. Svědčí o tom výzkum prováděný mezi studenty zimního semestru 2005/2006, který absolvovalo 149 studentů (z toho 109 respondentů hodnotících kurz).

Identifikované problémy

Kromě nesporných pozitiv však kombinace přednášejících, kteří jsou specialisty ve svém oboru, může přinést i určité nedostatky. V důsledku přílišné izolovanosti jednotlivých přednášejících může mj. docházet i k překrývání výkladů. Tento fakt byl v několika případech zdůrazněn studenty v rámci otevřené otázky: vzkazu pro přednášející / organizátory kurzu.

Charakter kurzu sice přispívá k většímu rozhledu studentského uvažování, avšak vědomosti v něm nabyté se ne vždy zhodnotí okamžitě v průběhu dalšího studia.

Formální hlediska

Kromě několika poznámek kritizujících přílišnou komplikovanost komunikace přes webové stránky (příliš mnoho hesel a přihlašování) bylo v rámci stejné otevřené otázky opakovaně vyzdvíženo úsilí o zprostředkování informací tímto způsobem: „Vysoce oceňuji předem známý rozvrh témat a přednášejících a webový systém“;

„Díky za e-learning.“; „Myslím, že systém přihlašování se na zkoušky pomocí systému hesel, atd... je zbytečně složitý. Naproti tomu test + jeho okamžité vyhodnocení díky počítači je skvělé.“ Ozvaly se také hlasy podporující další rozvoj v této oblasti: „Bylo by milé iniciovat více diskusí a odkazů na konference na webu.“

Zdá se tedy, že výuka s prvky e-learningu je studenty přijímána spíše kladně a má perspektivu k dalšímu rozvíjení.

Závěr studentského hodnocení

Celkové hodnocení kurzu v porovnání s jinými přednáškami vyznělo příznivě. Souhrn odpovědí na jednotlivé otázky je přehledně zpracován ve formě grafů v příloze.

Perspektivy: e-learning jako pedagogický nástroj

Rozvíjení kurzu Globalizace by mělo spočívat v postupném naplňování všech důležitých pedagogických cílů. K tomu lze využít možností nabízených e-learningem, například následujících:

- doplnění externích zdrojů,
 - » např. on-line vědecké výstupy – WBGU
– http://www.wbgu.de/wbgu_auftrag_en.html,
- e-learning je vhodným prostorem pro komunikaci mezi studentem a vyučujícím nebo externím expertem, který se specializuje na problematiku určitého druhu – a to v „globálním“ měřítku,
- otevírá možnosti mezinárodní spolupráce v e-learningu
– <http://www.uni-lueneburg.de/infu/syndrome/login.htm>,
- e-learning poskytuje oproti prezenční výuce některé nové možnosti: především podporuje možnosti komunikace, a to komunikace synchronní (chat, ICQ, Skype), nebo asynchronní (e-mail, diskusní panel, blog). Lze také využít software Wikipedia ke konstrukci výukového prostředí – textů, zdrojů, databází (základ viz na <http://www.czp.cuni.cz/enviwiki/index.php/Globalizace>). Zde se otevírají velké možnosti spolupráce student – učitel; vytváření týmů pro zpracování určitých témat atd.

Tabulka v příloze 1 přehledně uvádí, jaké okruhy dovedností lze e-learningovou formou rozvíjet, možné nástroje a také důležité podmínky či překážky na straně studenta (<http://www.cshe.unimelb.edu.au/assessinglearning/03/online.html>)

Další rozměry projektu JPD3

INFORMAČNÍ CENTRUM

Cíle

V této oblasti je předmětem projektu zahájení tvorby virtuální knihovny pro udržitelný rozvoj (TUR):

- zmapování dostupných informačních zdrojů,
- podpora využívání elektronických médií poskytujících přístup k nejnovějším výsledkům výzkumu i základním oborovým monografiím,
- rozšíření spektra budoucích uživatelů na subjekty z jiných vysokých škol a dalších institucí (spolupráce knihoven).

Konečný výstup

Nejvýznamnějším přínosem projektu v oblasti informační má být portál s odkazy na:

- tezaurus (strukturovaný slovník) k oblasti životního prostředí a TUR, který bude propojen s katalogem zdejší knihovny společenských věd T.G.M. v Jinonicích,
- dále bude rozcestník odkazovat na knihovny, které disponují s fondem zaměřeným na životní prostředí,
 - » + odkazy na jejich on-line katalogy,
- odkazy na volně přístupné on-line časopisy týkající se ŽP, problematiky TUR,
- odkazy na ostatní informační internetové zdroje týkající se této problematiky,
- kontakt na informační službu, která bude poskytovat odbornou knihovnickou pomoc uživatelům při získávání a vyhledávání informací.

V současné době probíhá:

- výběr, vyhodnocování a sumarizace odkazů informačních zdrojů týkající se TUR, volně přístupných na internetu,
- pokračuje práce na vytváření tezauru.

Další aktivity v rámci projektu

Byla navázána spolupráce s knihovnami specializovanými na problematiku a aspekty životního prostředí, jako je knihovna FŽP UJEP v Ústí n. Labem, PřF UK v Praze, knihovna MŽP, CENIA a OSN.

Spolupracující instituce – VŠE v Praze

Koordinací projektu se daří postupně vytvářet výukové moduly, které bude možno využívat jednak jako **samostatné vysokoškolské kurzy** (Globalizace a globální problémy, Environmentální ekonomie pro nespecialisty, Řešení environmentálních konfliktů vyjednáváním a výukové případové studie pokrývající hlavní problémové oblasti životního prostředí a přírodních zdrojů dotýkajících se České republiky) **jednak jako logický, vzájemně se doplňující celek.**

Kurz *Globalizace a globální problémy* usiluje o postižení problematiky v co nejširším interdisciplinárním rozsahu. Globální problémy jsou pojímány se zřetelem k udržitelnému vývoji, který je spolu s globalizací ústředním motivem i dalších kurzů.

VŠE v Praze, jakožto partnerovi projektu, jde především o inovativní přístupy k výuce jiného druhu.

Environmentální ekonomie a politika je zaměřena na hluboké pochopení konceptů, teorií a metod, souvisejících s ekonomickými aspekty globalizace a udržitelného rozvoje. Konkrétnější charakter pak má kurz *Řešení environmentálních konfliktů vyjednáváním*, který vhodně doplňuje již naprosto jednoznačně problémově orientovaný kurz *případových studií*¹. V něm by se studenti měli jednak seznámit s principy hlavních environmentálních problémů současnosti a zároveň by měli být jako budoucí praktické vedení k tomu, jak pro řešení uplatňovat nejvhodnější metody, koncepty a teorie.

Cílem je pokrýt škálu vzdělávání v této oblasti od konkrétních problémů, přes techniky a nástroje jejich řešení až po perspektivu celosvětového vývoje.

1 Témata případových studií jsou následující, jejich zpracování probíhá, ověřovány by měly být během zimní školy v lednu/únoru 2007:

Věcná témata případových studií:

- Ověření (globální klimatické změny; ozón; regionální problém ochrany ovzduší (SO₂))
- Voda (znečištění povrchových toků a nádrží; povodně; nové vodní stavby)
- Půda (odnímání půdy pro výstavbu)
- Odpady (komunální odpad; nebezpečné odpady)
- Přírodní zdroje (zahájení/obnovení těžby nerostů – Beskydy)
- Energie (alternativní/obnovitelné zdroje energie: bio, vítr, geo, sluneční, malá voda, ...; jaderná energetika: rizika provozu atomové elektrárny, jaderný odpad)
- Příroda – biodiverzita, rostliny, živočišstvo (ochrana ptáků – Třeboňsko)
- Firma a životní prostředí (rozhodování firmy o environmentálním projektu/investici)
- Město (doprava – nároky na prostor a dopady na životní prostředí – parkování)
- Domácnost (environmentální chování spotřebitelů)

Hodnocení projektu JPD3

Po formální i obsahové stránce je plnění projektu celkem uspokojivé, nenabízí však základní vizi do budoucna. Interdisciplinární studium, aby plnilo své cíle a zbytečně „nesnižovalo laťku“ odbornosti, vyžaduje zásadní změny především ve struktuře a celkové organizaci kurzu. Projekt tedy lze hodnotit následujícím způsobem:

- úspěch v plnění plánu projektu, získány nové zdroje financování, do budoucna předpoklad inovací ve VŠ výuce
- nové formy spolupráce nutné – zatím však nejsou plně založeny
- lze dosáhnout vytvořením určitého sdíleného prostředí (virtuální), kde by probíhala nejen výměna informací, ale i komunikace vyššího řádu (například spolupráce ve výzkumu, možnost získání expertních posudků atd.)
- to by mohlo v úvodních fázích fungovat na principu „dobré vůle“, ochoty participovat atd.

Závěr

Výuka na (nejen vysokých) školách v Česku není v souladu s aktuálními trendy, a ani s rozvojem současného filozofického myšlení: jde o technokratický a instrumentální přístup k získávání znalostí, a to dokonce i tehdy, pokud se týká společenských věd. V reálných situacích je dnes nezbytná práce s kontextem, situační porozumění, jež pak vede k výběru informací a poznatků relevantních pro daný problém. Role jednotlivce, který je uživatelem informací a budoucím aktérem v globálním prostoru, se diametrálně proměňuje. V souvislosti s tím by se i ve vzdělání měla nejdříve pěstovat osobní životní perspektiva na pozadí konkrétních historických okolností, aktivní a pozitivní přístup k možnostem spoluutváření takto vzniklého společenského prostředí. Na vlně zájmu o vlastní život (kariéru) a současně o podíl na stavu současného světa je pak nesena vlastní odbornost – její získání a uplatnění. Péče o široký kontext vědecké práce se vyplatí – jde o založení systému vnitřních pohnutek, jež jsou „motorem“ zájmu a osobního nasazení v práci, která je pak celkově smysluplná. Široká orientace v problémech současného světa rozvíjí kritické myšlení, vede k výběru vhodných informací a metod řešení aktuálních problémů (nikoli ulpívání na zaběhnutých stereotypch, které jsou v nově vznikajících situacích nefunkční).

Příloha 1: On-line výuka: cíle, způsoby a vztah ke studentům

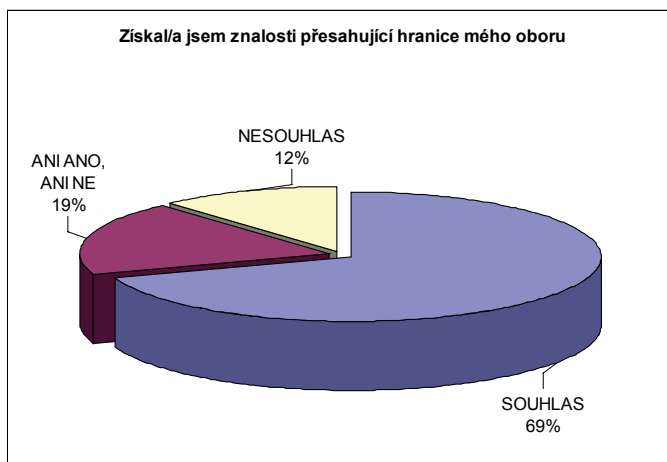
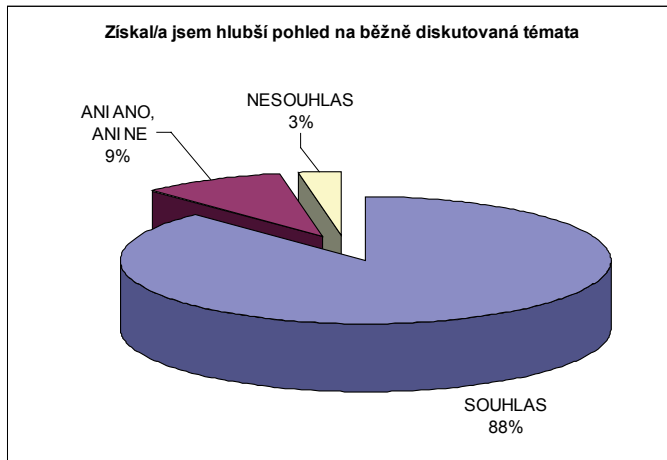
If the goal or purpose is to develop/ assess... (objective)	one might use... (mode)	but in addition to learner access to and competence with technology, one may need to consider, for example... (learner characteristics)
A body of knowledge	An on-line exam	• The likelihood of cheating
Learner autonomy	An on-line quiz with formative feedback	• That some students' ICT-related anxiety will dissuade them from using this mode
Group work skills	On-line study groups	• Learner comprehension of how to contribute effectively • Learner understanding of group product/process assessment • Varying learner commitment to collaborative learning
Understanding of basic concepts	Web-based, self-paced, interactive modules with automated responses and no recorded marks or grades for students	• Learner interest, motivation and engagement with modules/material given absence of marks/grades • Effects on learners of heavy traffic at peak times
Student problem-solving skills	On-line 'role-play' where students adopt allocated roles and then solve a problem in role, with a minimum participation requirement only	• Learner comprehension of how to contribute effectively • Learner interest, motivation and engagement with role play/material given absence of marks/grades
Ability to think critically and articulate critical analysis	On-line scenarios and information with accompanying prompts and a discussion board, with a minimum participation requirement	• Learner comprehension of how to contribute effectively • Varying learner commitment to collaborative learning • Possible variation in starting and completion times for distance and other students
Learner ability to reflect	Rhetorical, ethical or other questions and a web forum which learners must use to share their reflections, with a minimum participation requirement	• Learner comprehension of how to contribute effectively • Varying learner commitment to collaborative learning • Possible variation in starting and completion times for distance and other students

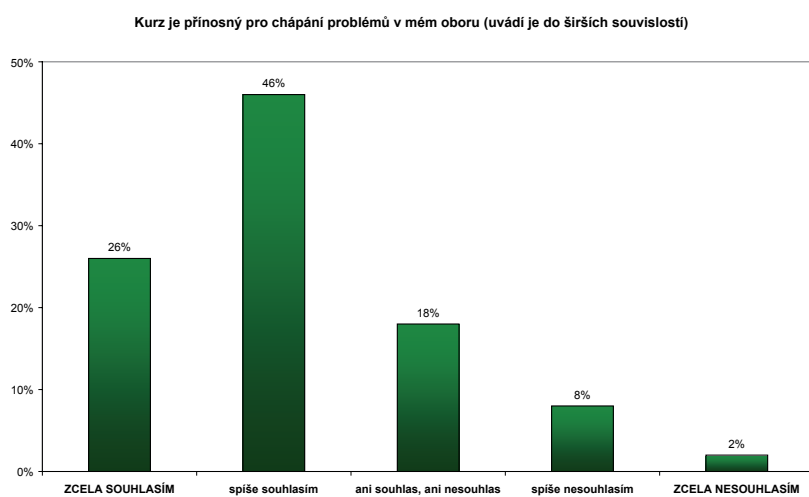
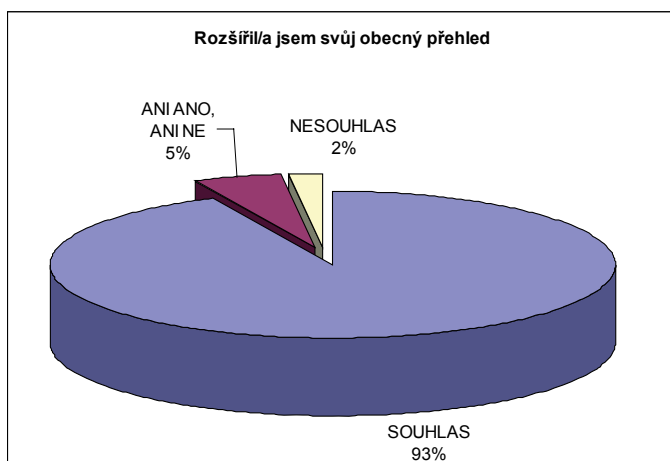
NB. Table adapted from Leask (1999) 'Issues in on-line delivery: quizzes and discussion groups', University of South Australia.

From: Assessing Learning in Australian Universities Ideas, strategies and resources for quality in student assessment <http://www.cshe.unimelb.edu.au/assessinglearning/03/online.html> Accessed 10/09/06

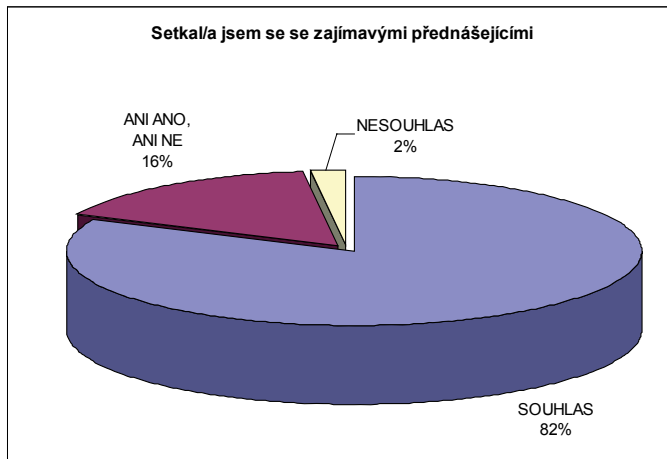
Příloha 2

Podle výsledků studentského hodnocení kurzu (zimní semestr 05/06, který absolvovalo 149 studentů, z toho 109 respondentů hodnotilo kurz) se zdá být cíl projektu zdárně naplňován. Svědčí o tom drtivou většinou převažující souhlas s následujícími výroky:

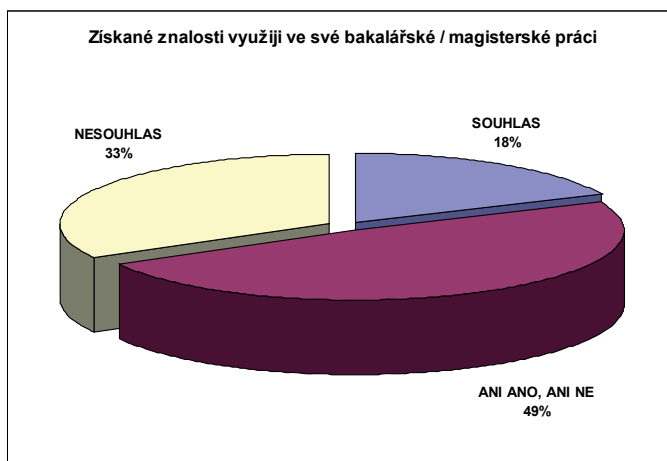

Díky různorodému spektru přednášejících mohou studenti vyslechnout přednášky lektorů, které by jinak pravděpodobně nepotkali:

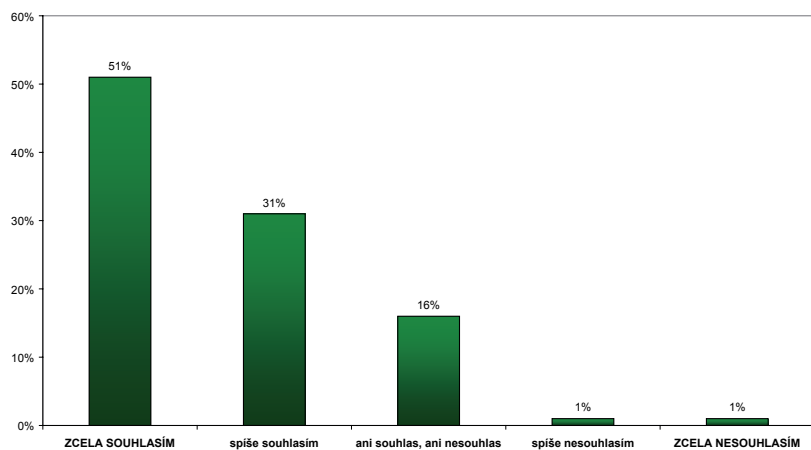

Kromě nesporných pozitiv však kombinace přednášejících, kteří jsou specialisty ve svém oboru, může přinést i určité nedostatky. Charakter kurzu sice přispívá k většímu rozhledu studentského uvažování, avšak vědomosti v něm nabyté se nezhodnotí okamžitě v průběhu dalšího studia. To dokládá i výrazný posun v míře souhlasu s následujícím výrokem:

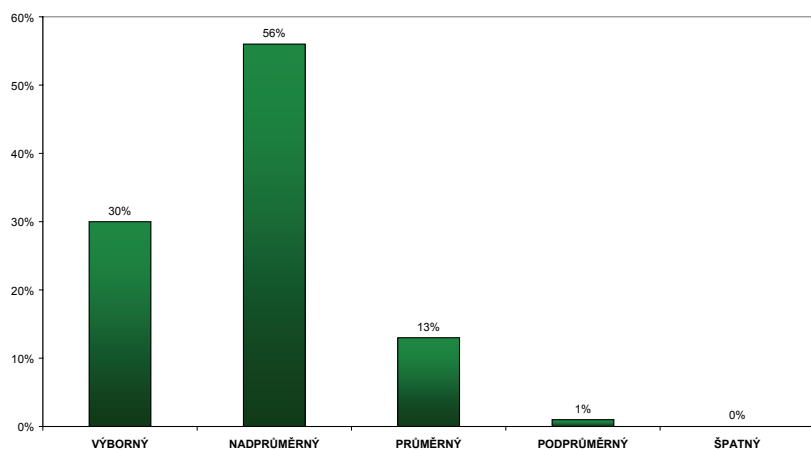
I přes zmíněná úskalí byl kurz Globalizace a globální problémy celkově posouzen příznivě. Důkazem je jednoznačně převažující souhlas s výrokem:

Tento kurz doporučuji svým kolegům

A také hodnocení kurzu v porovnání s jinými přednáškami, kde se studenti nejvíce přiklonili ke kategorii „nadprůměrný“:

Celkové hodnocení kurzu v porovnání s jinými přednáškami

Globalizace a globální problémy ve výuce na Ekonomické fakultě VŠB – TU Ostrava

Naděžda Antošová

Ekonomická fakulta VŠB – Technická univerzita Ostrava

ABSTRACT

The aim of this article is to provide an overview of courses about globalization and global issues taught at Economic Faculty of Technical University of Ostrava. There are two main courses addressing the problems of globalization and global issues at the Economic faculty: "Global Issues of Mankind" and "Globalization and International Organization". Both of them use case studies, team presentations and e-learning activities as tools to deepen insight into globalization and global issues.

Klíčová slova: *globalizace a globální problémy, případové studie, e-learning*

Key words: *globalization and global issues, case studies, e-learning*

Úvod

Výuka předmětů s tématickým zaměřením na problematiku globalizace a globálních problémů je na Ekonomické fakultě VŠB – Technické univerzitě – realizována v rámci bakalářského i magisterského studijního programu některých oborů. Jde zejména o obory studijního programu Hospodářská politika a správa. V rámci bakalářského studijního programu je vyučován předmět Globální problémy lidstva, v magisterském studijním programu je zařazen předmět Globalizace a mezinárodní organizace. Doplňkovým předmětem pro magisterský studijní program je volitelný předmět Etické problémy globální společnosti. Při výuce těchto předmětů je využívána e-learningová podpora prezenčního studia.

Obsahová náplň jednotlivých předmětů reflektuje skutečnost, že tyto předměty jsou vyučovány na Ekonomické fakultě. V rámci svého studia studenti získávají především „ekonomický“ náhled na svět. Jedním z cílů výuky předmětů globalizace a globálních problémů je rozšířit tento úhel pohledu ve směru k vnímání širších souvislostí současného vývoje vzájemně provázaného světa.

V první části svého příspěvku se zaměřím na představení základní struktury a formy výuky předmětů Globální problémy lidstva a Globalizace a mezinárodní organizace. V druhé části pak stručně představím e-learningovou podporu prezenčního studia těchto předmětů.

Globální problémy lidstva

Předmět je vyučován v rámci bakalářského studijního programu a je zde značný prostor ponechán pro analýzu konkrétních globálních problémů a porozumění jejich vzájemné provázanosti v kontextu aktuálního světového dění. Tomuto zaměření předmětu pak odpovídá i jeho rozsah – sedm přednášek, na něž navazuje sedm cvičení.

Cílem předmětu je přiblížit studentům globální propojenost současného světa, seznámit je s vybranými globálními problémy a přispět k formování globálního vnímání světa. Kurz zaměřuje svou pozornost na 5 vybraných globálních problémů, na kterých je dokumentována globální provázanost dnešní společnosti. Přístup k jednotlivým problémům je interdisciplinární, s cílem postihnout širší ekonomické, sociální a environmentální souvislosti procesu globalizace a globálních problémů. Výběr jednotlivých problémů zařazených do tohoto kurzu je proveden tak, aby obsahoval alespoň jeden problém z těchto skupin globálních problémů:

1. Globální problémy související s uspokojováním základních potřeb člověka a jeho rozvojem.
2. Globální problémy spojené se vzájemným působením různých sociálně-ekonomických systémů a vzájemným soužitím společností s různými hodnotovými východisky.
3. Globální problémy vyrůstající ze vztahu člověka k přírodě.

Předmět se skládá ze sedmi tématicky zaměřených celků (každému tématu je věnována jedna přednáška a jedno cvičení):

- Globální problémy a jejich vzájemná provázanost.
- Globální polarizace světa.
- Epidemie HIV/AIDS a její sociální, ekonomické a demografické důsledky.
- Globální oteplování.
- Dětská práce a její globální souvislosti.
- Globální bezpečnost a humanitární intervence OSN.
- Aktuální problém.

Cvičení přibližují jednotlivé globální problémy prostřednictvím bližšího seznámení se s jejich konkrétními dimenzemi v každodenním životě společnosti. Toto je realizováno prostřednictvím prezentace seminárních prací a řešení úkolů v rámci pracovních skupin. Seminární práce se zabývají daným globálním problémem z pohledu vybraného regionu či země a představují aktivity mezinárodních organizací (vládních i nevládních), které pomáhají v daném regionu řešit tento problém. Práce ve skupinách pak navazuje na odpřednášené seminární práce. Studenti v rámci zadaných úkolů analyzují širší souvislosti daného problému v kontextu vybraného regionu či země a rozvíjí vlastní návrhy opatření, jež by v daném regionu mohly přispět k řešení problému.

Příklad: Epidemie HIV/AIDS v Africe.

Zaměření seminárních prací: Dvě seminární práce zaměřeny na představení epidemiologické situace a širších sociálně-ekonomických souvislostí v těžce zasažených zemích Afriky, charakterizují činnost vybraných vládních a nevládních organizací, které zde vyvíjí aktivity v oblasti boje s HIV/AIDS a jejími důsledky. Tři seminární práce pak jsou zaměřeny na specifické skupiny (např. sirotci HIV/AIDS, těhotné ženy HIV pozitivní) a opět i tyto práce představí aktivity vybraných organizací v boji s HIV/AIDS, nyní ale zaměřeny na aktivity pro specifické skupiny.

Práce ve skupinách: Studenti se rozdělí do skupin po 4-5 studentech. Každá skupina si vybere skupinu obyvatelstva, na kterou se chce zaměřit při řešení úkolu – např. mladé ženy, děti, uživatelé drog apod. Úkolem je navrhnout program prevence a minimalizace důsledků epidemie HIV/AIDS u dané skupiny obyvatelstva. V první fázi řešení úkolu studenti definují omezení a příležitosti cílové skupiny. Vytváří se zde prostor pro uvědomění si širších sociálně-ekonomických souvislostí a podmínek, se kterými se organizace poskytující pomoc v chudých a zaostalých zemích Afriky potýkají (negramotnost, chudoba, nedostatečná infrastruktura, nízká dostupnost zdravotní péče apod.) Následně studenti navrhnou základní rámec programu a jednotlivá opatření, která respektují možnosti a omezení daného regionu a zvolené cílové skupiny. Návrh jednotlivých opatření může vycházet jak ze znalostí o možnostech mezinárodních organizací, s jejichž činností se seznámili v rámci přednášek a prezentací seminárních prací, tak studenti navrhnou vlastní řešení. V závěru pracovní skupiny představí svá řešení ostatním a je otevřen prostor pro diskusi celé studijní skupiny k navrhovaným řešením.

GLOBALIZACE A MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE

Předmět Globalizace a mezinárodní organizace je vyučován v magisterském studijním programu, a to jak ve verzi bez cvičení, tak se cvičením. Zde se zaměřím jen na verzi se cvičením (12 přednášek, 6 cvičení). Z hlediska tématického vymezení

předmět Globalizace a mezinárodní organizace zaměřuje svou pozornost na 3 hlavní oblasti:

- globalizace a hlavní aktéři globálních vztahů,
- globální problémy,
- mezinárodní organizace (zejména organizace v rámci systému Organizace spojených národů) a jejich působnost v globálních vztazích a při řešení globálních problémů.

Přístup k jednotlivým tématům je opět interdisciplinární, s cílem postihnout celospolečenské souvislosti procesu globalizace a globálních problémů a působnost mezinárodních organizací při jejich řešení.

Cílem kurzu je:

- seznámit studenty se základními vývojovými tendencemi souvisejícími s globalizací,
- představit základní globální problémy, analyzovat jejich vzájemnou provázanost a možné přístupy k jejich řešení,
- charakterizovat vybrané mezinárodní organizace, jejich roli v globální společnosti a působnost při řešení globálních problémů,
- podpořit a rozvíjet myšlení v globálních souvislostech.

Přednášky jsou rozčleněny do dvanácti tematických okruhů. První tři okruhy uvádí do problematiky globalizace, globálních problémů a účastníků globálních vztahů (vládní i nevládní mezinárodní organizace, státy, nelegální mezinárodní sítě a organizace, transnacionální korporace) a jejich postavení v současném globálním světě. Větší prostor je zde věnován představení Organizace spojených národů. Následující blok osmi přednášek je tematicky zaměřen na vybrané okruhy globálních problémů a působnost mezinárodních organizací při jejich řešení. Poslední přednáška pak je věnována výhledům dalšího vývoje světa.

Struktura přednášek:

1. Úvod do problematiky globalizace, globálních problémů.
2. Účastníci globálních vztahů. Organizace spojených národů.
3. Globalizace z perspektivy vyspělých a méně rozvinutých zemí.
4. Populační problém, problematika migrace a lidských sídel.

5. Globalizace a rizika spojená s šířením infekčních onemocnění.
6. Problém výživy. Globální dimenze lidských práv.
7. Působnost OSN a organizací systému OSN v oblasti lidského rozvoje.
8. Chudoba a zaostalost rozvojového světa.
9. Chudoba, zaostalost, zadluženost – působnost Světové banky a Mezinárodního měnového fondu.
10. Globální bezpečnost a působnost mezinárodních organizací v oblasti bezpečnosti.
11. Globální zátěž životního prostředí.
12. Prognózy dalšího vývoje světa.

Přednášky jsou doplněny cvičeními, které vytváří prostor pro hlubší porozumění globálním souvislostem vybraných globálních problémů a souvisejících aktuálních události prostřednictvím zpracování a prezentací seminárních prací a řešení případových studií. V rámci cvičení jsou řešeny dvě případové studie. První případová studie je zaměřena na porozumění globálním souvislostem sociálně-ekonomického rozvoje na příkladu některé z méně rozvinutých oblastí světa (konkrétní oblast je zadána na počátku semestru a seminární práce vztahující se k této první případové studii jsou zpracovávány se zaměřením na zvolenou oblast) a zmapování působnosti vybraných mezinárodních organizací (vládních i nevládních) při řešení vybraných rozvojových problémů v dané oblasti. Druhá případová studie se zaměřuje na řešení humanitárních krizí. Tato studie je zadána v průběhu semestru a opět reflektuje aktuální dění ve světě.

Struktura cvičení:

1. Úvodní cvičení. Zadání seminárních prací.
2. Globalizace z pohledu vybraných regionů světa. Prezentace seminárních prací k tématu a zadání případové studie 1 – Podpora sociálně-ekonomického rozvoje vybraného regionu.
3. Působnost OSN v oblasti lidského rozvoje. Prezentace seminárních prací k tématu a diskuse k východiskům a rozpracování řešení první části případové studie 1.
4. Působnost nevládních organizací v oblasti lidského rozvoje. Prezentace seminárních prací k tématu a diskuse k východiskům a rozpracování řešení druhé části případové studie 1.

5. Humanitární krize a reakce mezinárodního společenství. Zadání a rozpracování případové studie 2 – Humanitární krize a mezinárodní odezva.
6. Humanitární krize a reakce mezinárodního společenství – prezentace řešení případové studie 2.

Případové studie jsou řešeny v rámci skupin 5-6 studentů. Na cvičeních jsou rozpracovány základní teze řešení a diskutovány návrhy jednotlivých skupin studentů. Tento způsob práce na cvičeních umožňuje rozvíjet tvořivý a aktivní přístup studentů k řešení problémů, učí je diskutovat a obhajovat svá řešení. Konečná řešení případových studií studenti zpracovávají formou prezentací, které představí ostatním studentům. Seminární práce, které studenti zpracovávají k jednotlivým tématům, mají všichni studenti k dispozici před jejich prezentací na cvičení. Mohou si je vytisknout a pracovat s nimi na cvičeních a při zpracování případových studií. Jako velmi přínosné pro tuto formu vedení cvičení vnímám e-learningovou podporu studia. Všechny aktivity cvičení využívají tuto podporu. Studenti tak v rámci e-learningové podpory studia mohou nalézt odkazy na zdroje informací užitečné pro zpracování seminárních prací a řešení případových studií, prezentace seminárních prací, prezentace řešení případových studií, hodnocení svých prací a diskusní bloky k řešením případových studií. Tento způsob práce vytváří dobrý prostor pro aktivní zapojení všech studentů, propojování teoretických poznatků s aktuálním děním ve světě, využívání teoretických znalostí při řešení konkrétních otázek a podporu práce se zdroji informací.

Předmět je doplněn alespoň jednou návštěvou odborníka pracujícího pro organizaci zabývající se řešením některých probíraných problémů. Jde např. o bývalé studenty, kteří pracovali v zahraničí v rámci některých rozvojových či humanitárních projektů.

E-LEARNINGOVÁ PODPORA PREZENČNÍHO STUDIA

E-learningová podpora prezenčního studia je na Ekonomické fakultě VŠB – Technické univerzitě realizována v systému Moodle. Struktura e-learningové podpory prezenčního studia je pro oba předměty podobná. Každá přednáška a cvičení má v rámci e-learningové formy kurzu vlastní blok.

V případě přednášek jednotlivé bloky obsahují:

- animovanou prezentaci přednášky v PowerPointu,
- texty ke studiu,
- další rozšiřující zdroje, které nejsou povinnou literaturou, ale nabízí možnost dozvědět se o daném tématu více,

- některé přednášky nabízejí také aktivity k sebehodnocení.

V případě cvičení příslušné bloky obsahují:

- zadání seminárních prací a případových studií,
- tipy na zdroje, které lze využít pro zpracování seminárních prací a případových studií,
- prvky pro komunikaci mezi účastníky kurzu zaměřené na podporu plnění aktivit cvičení,
- on-line odevzdávání seminárních prací a jejich hodnocení.

Z možností, které e-learning nabízí, bych chtěla zmínit některé aktivity, které považují za přínosné z hlediska konkrétního obsahového zaměření a formy výuky výše uvedených předmětů:

- Snadná aktualizace informací k daným tématům, možnost vytváření fór pro studenty, kde sami mohou vkládat své tipy na aktuální zdroje dat, zajímavé informace.
- Podpora práce se zdroji dat, které nabízí mezinárodní organizace k jednotlivým tématickým okruhům (odkazy na webové stránky, úkoly vyžadující návštěvu těchto stránek studenty).
- Zapojení studentů do diskuse k probíraným tématům prostřednictvím anket, fór.
- Prezentace výsledků práce studentů a diskuse k nim.

Zároveň je ale nutné uvést, že tento způsob práce se studenty je poměrně náročný na přípravu i čas vyučujícího. Je nutné věnovat značnou pozornost formulaci a hodnocení úkolů, seminárních prací a případových studií a podpůrných e-learningových aktivit tak, aby byly srozumitelné a daly se jasně nastavit kritéria jejich hodnocení, podporovaly aktivní zapojení studentů a rozšiřovaly jejich porozumění problematice globalizace a globálních problémů.

Na závěr bych chtěla zmínit jednu z možností podporující další vývoj předmětů z oblasti globalizace a globálních problémů v rámci e-learningu. Jde o zapojování externistů do řešení případových studií. V rámci funkce fórum by bylo možné zapojit do diskuse o řešeních případových studií lidi, kteří pracují v dané oblasti či dříve se účastnili některých programů zabývajících se řešením daných problémů. Takto by bylo možné zapojit lidi pracující v rámci mezinárodních organizací, nevládních organizací atp. Zapojení lidí působících „v terénu“ do diskuse se studenty by mohlo významně obohatit proces výuky těchto předmětů.

Použité zdroje:

Antošová, N. (2005) *Průvodce kurzem Globální problémy lidstva*. Ostrava: VŠB–Technická univerzita Ostrava. ISBN 80-248-0967-2

Antošová, N. (2006) *Průvodce kurzem Globalizace a mezinárodní organizace*. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava. ISBN:80-248-1109-X

Baylis, J.– Smith, S. (1997) *The Globalization of World Politics*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-878108-3

Jeníček, V. – Foltýn, J. (1998) *Globální problémy ve světové ekonomice*. Praha: Vysoká škola ekonomická, Fakulta mezinárodních vztahů. ISBN 80-7079-166-7

Kunc, K. – Skokan, L. (2000) *Globální problémy*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně,. ISBN 80-7044-235-2

Globalizace jako fenomén

Vladimír Jeníček
VŠE Praha

Už pojem globalizace sám ve svém základu souvisí s pojmem světa (myšleno jako celku). Termíny jako „globální“ (už ne tolik „globalizující“) se používaly i v minulosti, teprve v posledním čase nabývají zcela nového významu a to zejména ve vztahu k pojmu „globalizace“. Globalizací v současných ekonomických a jiných teoriích myslíme komplexní transformaci tržních vztahů (ale i jiných společenských dějů) v celosvětovém měřítku, která se zhmotňuje v množství změn v ekonomické i mimoekonomické sféře.

Tato transformace, v souvislosti s mnoha příčinami, mění světovou ekonomiku a společenské zřízení světa směrem k větší provázanosti a závislosti jednotlivých ekonomických subjektů, vazby mezi jednotlivými prvky nejen přidává, ale také kvalitativně a zcela strukturálně mění, popřípadě vytváří typologicky zcela nové vztahy.

V současné době je už zřejmě bez diskuse, že takový proces opravdu v celosvětovém měřítku probíhá. Sporné jsou, jak vyplývá ze zmínek v související literatuře, jak jeho projevy a příčiny, tak odhady dopadů a jejich hodnocení. V literatuře se totiž lze setkat s celým spektrem názorů od jednoznačného přijímání a optimismu až k různým katastrofickým vizím a odmítání celého procesu, popřípadě různým formám odporu. Globalizace je totiž proces natolik složitý, že se projevuje velmi různě (a někdy až s opačnými výsledky) v závislosti na podmínkách, ve kterých je aplikován. Zejména tehdy, je-li vztažen ke specifickým teritoriím, kde jej v podstatě značnou měrou formují současná ekonomická centra, („Globální sever“), či těch, kterým již nezbyvá než jej přijmout a adaptovat se na něj („Globální jih“), protože jinak se vystavují riziku mezinárodní izolace se všemi jejími negativními důsledky.

Jako přirozená protiváha proti celosvětovým pohybům a globální unifikaci se do popředí dovstávají lokální odchylky v aplikacích globálních procesů, někdy se v tomto smyslu hovoří o lokalizaci či regionalizaci. Tento jev má dvě hlavní příčiny.

První je přirozený konservativismus, zakořeněný snad ve všech organismech, které se v první řadě snaží měnit okolní podmínky vzhledem ke svým návykům, přičemž lidský druh je pro modifikaci externích ovlivňujících faktorů vybaven ze všech nejlépe. Obecně je také tendence k udržení ve stávajícím stavu vlastností všech stabilních systémů (a v tomto ohledu se dá lidská společnost považovat za stabilní systém).

Druhá příčina je, třeba podvědomý, nevyjasněný vztah ke globální úrovni čehokoliv. V prostředí, které nutí k unifikaci a tím i generalizaci projevů a probíhajících dějů, je snaha o udržení výjimečnosti pochopitelná. Zejména v kulturní oblasti je globalizace nesporně v opozici se současným stavem, protože každá odchylka od ideálního modelu je z obecného hlediska neefektivní a generuje nepřesnosti v komunikaci a dodatečné náklady.

Veškeré lidské konání se nedá měřit jen striktními ukazateli efektivity a nákladovosti v obecném smyslu, což je v jevech souhrnně nazývaných „globalizace“ ne vždy zcela patrné. Na druhou stranu právě jedním z hlavních podpůrných procesů globalizace je pak paradoxně právě opačný proces, projevující se např. jako regionalizace, která umožňuje vytvořit strukturu cílových oblastí globalizací ovlivněných a připravit tak půdu pro jejich praktickou realizaci.

FENOMÉN GLOBALIZACE

Fenomén globalizace představuje jev prostupující téměř všechny obory lidské činnosti, takže jej nelze popsat prizmatem jediného vědního oboru, byť tak široce vymezeného, jako například ekonomie. Existuje množství aspektů, které jsou patrné a pozorovatelné vzhledem k mnoha zdánlivě nesouvisejícím vědním oborům z téměř opačných pólů spektra společenských věd (ekonomické a politické, ale i sociální a kulturní).

Souvislost se nabízí i se širokou škálou věd technických, protože právě rozvoj technologií podporuje a přímo podmiňuje vznik a pozdější akceleraci globalizujících procesů. V úvahách o globalizaci je zřejmá snaha o tak široké pojetí problematiky, jak je jen možné; různé univerzalistické přístupy a pokusy o transcendentní zkoumání však ve své filozofické hloubce ztrácejí kontakt s reálným světem. Naproti tomu dochází k zajímavým kontaktům na pomezí jednotlivých vědních oborů, ke stírání hranic mezi vědními disciplínami nebo v některých případech vznikají i vědy a obory zcela nové.

Jinou vhodnou ukázkou modifikace disciplíny v souvislosti s globalizačními trendy je globální marketing, který přistupuje ke světovému trhu jako k jedinému, byť značně diferencovanému obchodnímu prostoru. Ale nezbytná generalizace v tomto přístupu spojená s nutností unifikace zejména komunikace (ale i ostatních marketingových nástrojů) předpokládá východisko ve sjednocování a univerzalizaci potřeb konzumentů, hodnotových žebříčků a kulturních paradigmat.

Ve statickém přístupu lze na globalizaci nahlížet jako na systém jednotlivých prvků a vazeb mezi nimi, který je vymezen zejména rozměrem. Pokud množství vzájemně navazujících vztahů přesáhne určitou mez, dochází k nepredikovatelným reakcím

na vzniklé podněty. Globalizovaná ekonomika disponuje přizpůsobovacími mechanismy, které jí dávají schopnost ve velkém měřítku dostatečně rychle reagovat na přicházející změny.

Jako příklad lze uvést dalekosáhlé konsekvence některých politických událostí, kdy reakce na lokální podnět (podpora režimu jiné země ve sdělovacích prostředcích) dostane svůj, možná až přespříliš, nafouknutý rozměr na mezinárodní úrovni a vrací se zpět do regionální ekonomiky v podobě strukturální či kvantitativní změny mezinárodního obchodu a tím dále k ovlivnění jednotlivců (pokles odbytu výrobních podniků, nutnosti restrukturalizací apod.). Nelze dopředu odhadnout, jak se projeví ten který podnět na světové úrovni, ani jak se změní jeho působení cestou k lokální ekonomice.

Z hlediska vývoje vztahů by se možná tento proces dal charakterizovat jako další stupeň mezinárodní ekonomické integrace, kdy přestává platit schéma systému postaveného na ekonomických jednotkách jednotlivých států či jejich seskupení a ze světového hospodářství se stává jediný složitě provázaný celek. Ke globalizaci se svým způsobem vztahovaly všechny historické zlomy podporující rozvoj mezinárodního obchodu a růstu provázanosti až závislosti jednotlivých teritorií, vznik mezinárodní ekonomiky jako jednotného ekonomického celku. Zejména v posledním období, které má svůj počátek ve strukturálních krizích 70. let dochází k čím dál větší ekonomické a finanční integraci, nastartované zřejmě právě těmito šoky.

Strukturální krize svým dopadem přesáhly působnost jediného regionu, byly jedním z prvních závažných prointegračních impulsů v moderní ekonomice.

Původně poměrně přísně hierarchicky členěný byl systém světového hospodářství složený z ekonomických jednotek a jejich vzájemných vazeb. Jednotlivé jednotky procházejí v čase vlastním vývojem a mění se jejich význam. Klíčová je struktura a množství jejich vztahů, které procházejí rychlejším a dynamičtějším kontinuálním vývojem. V určitých periodách dochází také k hlubším, časově ohraničeným změnám, které mění charakter systému jako celku. Teorie ekonoma Kondratěva (ač je původní myšlenka ještě starší) z 20. let minulého století charakterizuje vývoj světového společenského systému jako periodický proces, rozdělený do vln trvajících přibližně 50 let. Každá vlna má čtyři základní fáze: konjunktura, recese, deprese a zotavení. Každá z těchto vývojových period je také poměrně těsně spjata s nějakou strukturální změnou tehdejších technologií, která ovlivnila celý systém napříč všemi jeho složkami.

První vlna byla těsně svázána zejména s využitím parního stroje, technologickými a materiálovými změnami v textilním průmyslu (automatické tkalcovské stavy, zpracování bavlny), výrobou železa.

Druhá vlna souvisela s novými metalurgickými postupy, rozvojem dopravní infrastruktury, rozmachem železnic.

Vlna třetí byla spjata s objevy v rámci chemického a automobilového průmyslu, dalším rozvojem dopravy a tím zlepšení obslužnosti, v neposlední řadě také rozvojem energetiky jako v té době téměř nového oboru.

Čtvrtá vlna pak na poli technologií souvisí s novými syntetickými materiály, objevy v petrochemii, ale zejména rozmachem elektrotechniky a elektroniky a s nimi souvisejících teoretických oborů jako kybernetika apod.

Podle některých autorů se svět právě nachází na prahu další takové vývojové vlny, která bude zřejmě ve znamení informační společnosti ze společenského hlediska, v technologiích pak bude podstata tkvět v globálních komunikačních sítích, bezdrátové komunikaci, reformě platebních systémů aj. S popsány vývojovými vlnami světového hospodářství jsou také spojena ekonomická centra, která vždy v té které době určovala směr vývoje ekonomiky a byla hlavním nositelem probíhajících změn:

Období	Technologické změny	Geografické centrum
1	pára, textilní průmysl, železo	Británie, Francie, Belgie
2	ocel, železnice	USA, Británie, Německo
3	chemie, energetika, automobily	Německo, USA, Švýcarsko, Nizozemí
4	petrochemie, syntetika, elektronika	Japonsko, Švédsko
5	informatika, mikroelektronika, telekomunikace	USA, Japonsko, JV Asie

S poslední výše zmíněnou vývojovou vlnou pak také souvisí samotná globalizace, která mění světový hospodářský systém z původně orientované hierarchické struktury na jiný, kvalitativně odlišný typ jakéhosi vícerozměrně provázaného komplexu. Horizontální vazby mezi původně vzájemně nesouvisejícími články v některých případech svým významem a ekonomickou vahou přerůstají původní hierarchické řetězce a stávají se určující charakteristikou současné světové ekonomiky. Typickým příkladem takových vazeb jsou TNC, které svými výkony předčí i středně velké státy.

Vývoj samozřejmě neprobíhal ve všech oblastech světa se stejnou dynamikou. Vymezení globálního Jihu a Severu vychází z faktu, že ve většině ekonomik probíhala histo-

ricky dříve transformace k modernějším strukturám ekonomiky (AIS → IAS → SIA) v severnějších teritoriích, kde horší klimatické podmínky nutily už od dřevních dob zemědělsky závislé společnosti místní ekonomiku k větší inovační potenci.

Zrychlující se vývoj zejména posledních padesáti letech tyto rozdíly dále exponoval, do hry se začaly dostávat propady v efektivitě a absolutních ukazatelích HDP v jižních, tradičně zemědělsky a později výrobně orientovaných teritoriích, návazně problémy se zaměstnaností a sociální tlaky. Popsaný mechanismus vedl ve svých důsledcích až k nutnosti formulace problému „bohatého Severu a „chudého Jihu“ v ekonomických teoriích. V celosvětovém měřítku lze tyto tendence také vysledovat, i když geografické členění na „jih“ a „sever“ je již spíše symbolické. Obecně se dá říci, že současná ekonomická centra (zjednodušeně Evropa, Severní Amerika a JV Asie) jsou „globálním Severem“, teritorii s vysokou průměrnou hladinou přidané hodnoty; jsou vývozcí kapitálu a nositeli a tvůrci většího množství globalizačních procesů. Z globalizace by měla tato teritoria teoreticky převážně těžit, protože jejich ekonomiky i pracovní síla jsou nastaveny a relativně dobře připraveny na adaptaci množství změn, kterých jsou v mnoha případech původci.

Zde je dobré připomenout, že na pomyslné periferii těchto center se nachází i velká skupina „emerging markets“, které mají minimálně teoretickou šanci zaujmout důstojné místo v takto (pro účely této úvahy) rozděleném světě.

Naproti tomu „globální Jih“ by se dal vymezit jako bývalé kolonie, zejména většina Afriky. Některé oblasti či přímo státy mají v tomto ohledu samozřejmě speciální postavení (Čína, Rusko, Indie), protože jejich absolutní potenciál je obrovský a např. v případě Číny nelze zanedbat ani růstový potenciál, ani fakt, že v minulosti náležela ke světovým ekonomickým i kulturním centrům.

V jednotlivých složkách světového hospodářství lze vysledovat změny, jejichž hlavní trend probíhá už několik desetiletí, a jež jsou v posledních dvaceti letech neobvykle akcelerovány a potencovány zejména technologickým vývojem a společenskými změnami.

Jedním z nejdůležitějších složek hospodářství vždy byla a ještě zřejmě nějakou dobu bude **firma**. Firma jako ucelený soubor vztahů mezi subjekty nižší úrovně, jako proces přetvářející vstupy i jako prvek v tržním systému při pohledu z úrovně vyšší. Firmy začaly vznikat už v prvotních dobách vývoje hospodářství, z důvodu rostoucí specializace činností a snahy o zefektivnění ekonomických ukazatelů.

Jako náklady transakcí byly v tomto smyslu vnímány veškeré překážky, které striktně tržní uspořádání klade před v něm fungující subjekty. Jsou to časové disproporce spojené s hledáním tržního partnera, náklady špatných rozhodnutí, které v procesu

výběru spolupracujícího subjektu musí nutně nastat, celkově je pak systém neefektivní z důvodu nákladů na odchod firem z trhu a na jejich příchod, všechny firmy jsou vysilovány konkurenčním bojem. Je zřejmé, že teorie reagovala na rozpor mezi reálným světem a vzdáleným modelem teorie dokonalé konkurence, protože při splnění všech předpokladů dokonalé konkurence a jejich vztažení na nižší úroveň než jsou firmy, by žádné firmy vznikat nemusely. Všechny subjekty, které později firmu tvoří, by byly dokonale informovány, jejich komunikace by probíhala bez překážek a ke spojování do firem a vzdávání se tak části svých svobod by je v podstatě nic nenutilo. Tyto předpoklady neoklasické teorie firmy však nejsou v reálném světě dostatečně dobře realizovatelné. Největšími překážkami je pak zejména:

- neracionální chování, které pramení zejména z nemožnosti získat dokonalé včasné a přesné informace a také z různé motivační základny tržních subjektů.
- oportunní chování, které zamezuje maximální efektivitě trhu jako celku, protože působící subjekty sledují primárně své parciální zájmy.

Jedna z prvních forem integrovaných tržních subjektů byly **trusty** v hospodářství USA, vznikající na přelomu století. Tato forma podnikání označovala stav, kdy bylo stejným vlastníkem ovládáno několik konkurenčních firem. Snad největší boom spojování firem a fúzí obecně začal v druhé polovině 90. let, kdy jsme mohli být svědky zatím největších fúzí na finančním trhu vůbec (spojování velkých společností v počítačových oborech, ale i v jiných, například v automobilovém průmyslu vznik korporace Daimler – Chrysler).

Integrace probíhá na vertikální (spojování logicky návazných distribučních řetězců) i na horizontální (vznik velkých firem na jediné úrovni dodavatelско – odběratelských vztahů) úrovni a v některých případech přesahuje jak hranice národních států, tak i kontinentů. V 80. letech se začíná poprvé hovořit o přeměně internacionálních firem, které prostě fungovaly v několika státech formou afilací nebo poboček, na firmy transnacionální. **Transnacionální firma** (TNC) se chová ve všech ekonomických teritoriích, kde působí, jako jeden subjekt a alokuje zdroje pro maximální efektivitu jejich využití bez ohledu takřikajíc na cokoliv (zde myšleny různé geografické, kulturní a jiné bariéry). V takovém měřítku se firmě daří internalizovat většinu původně externích a tudíž neřiditelných procesů a být efektivnější. Velmi podstatným atributem změny firem jako ekonomických subjektů je také jejich čím dál nejjřetelnější vlastnictví. Korporace takového rozsahu již těžko mohou být vlastněny jednotlivci a odstup personifikovaných vlastníků od problematiky řízení firmy je tak velký, že dochází k rozpouštění jeho vlivu a přenášení pravomocí do struktur firmy.

Vznik TNC ale není jedinou aplikací v současnosti probíhajících změn na poli tržních subjektů. S rostoucím vlivem informačních technologií v podnikání dojde zřej-

mě k jakési bipolarizaci v oblasti firem, kde na jedné straně budou stát právě firmy globálního rozsahu, které svým vlivem zasahují do velké šířky. Na straně druhé pak jakási forma **malých, vysoce specializovaných firem**, které budou fungovat s minimálními náklady v prostředí globální informační sítě. To, že tyto malé firmy nebudou mít téměř žádné vnější fyzické projevy (místnosti, sklady apod.), jim dá výhodu enormní pružnosti při reakci na přání zákazníků a na vývoj trhu, sníží to náklady při jejich vzniku i při případné likvidaci.

Ani dnes fungující řídicí struktury zřejmě nezůstanou tváří v tvář technologickým inovacím beze změny. Předpokládat se dá zploštění pyramidových řídicích struktur, snížení počtu řídicích mezistupňů a vysoká úroveň automatizace řízení pracovních procesů.

V posledních letech také dochází ke značným změnám ve vývoji **trhů** a to jak v kvalitativních, tak v kvantitativních hlediscích. Ve strukturním pohledu na trh jako na množinu subjektů se vzájemnými vazbami vidíme kromě výše popsané změny těchto prvků popsané výše také zásadní změny vztahů. Při rozsahu a objemu výroby velkých TNC není možné dostatečně dobře teritoriálně ani z hlediska produktu vymezit oblasti jejich působení a na všech úrovních hierarchie dochází k vzájemnému ovlivňování.

Míra kompetitivního náboje těchto kontaktů se s touto úrovní rapidně mění. Zatímco na vrcholové úrovni se stále jedná o nesmiřitelný boj, nižší složky, které reálně vytvářejí tržní hodnoty, jsou vystaveny denní realitě v podobě mnoha typů spolupráce s původně konkurenčním subjektem, kde v jednom obchodním případě se skutečně jedná o soupeřící firmy v tendru, ale v několika dalších případech se jedná o různé typy vzájemných subdodávek a v neposlední řadě také o přímou spolupráci. V souvislosti s takovou transformací konkurenčních vztahů se někdy používá pojem „*koopetice*“, což je termín označující širší spektrum vztahů než je prostá konkurence, ale není v pravém slova smyslu kooperací, protože se stále jedná o soupeřící subjekty.

Jedním z určujících změn trhů současnosti je tzv. „*turbulence*“, což by se dalo popsat jako stav, kdy množství a rychlost změn v systému tento mění z dynamické struktury na chaotickou. Z trendů nejde ani přibližně aproximovat a o přesnějších předpovědích nemůže být ani řeči. „Turbulentní doba“ je jedním z velmi používaných termínů dneška, který má právě tuto skutečnost zohlednit. Rychlost vývoje a tržních změn se zatím ani zdaleka nezmenšuje, speciálně v oblasti informačních technologií je další nárůst rychlosti velmi zřetelný.

Tak jako se mění v současném světě tržních vztahů téměř vše, tak se také mění vyráběný a prodávaný **produkt**. Trendem je samozřejmě produkty co nejvíce unifikovat v nákladných klíčových vlastnostech a posléze maximálně přizpůsobit v kosmetických úpravách, které stojí relativně méně. Tomuto trendu napomáhají některé

mimoekonomické trendy, jako třeba výsledovatelné trendy globální kultury apod., které umožňují unifikaci nákupních a spotřebních zvyklostí spotřeby.

Dalším zřejmým trendem je fakt, že hmotný produkt má daleko kratší životnost, protože díky masivnímu rozvoji technologií téměř ve všech oborech rychleji morálně zastarává. Tato vlastnost je v produktu zohledňována, a výrobky se již projektují s životností omezenou na nezbytné minimum. Spotřebitelé (bez ohledu na to, jestli jednotlivci či firmy) pak nemají šanci setrvat u vyhovujícího produktu, i když se jejich požadavky na funkčnost nemění. Snad nejtypičtějším příkladem jsou počítače a na nich používaný software, protože většina lidí používá počítač stále na psaní textů (stejně jako před deseti lety), ale potřebuje k tomu vysoce sofistikovaný software (o kterém platí zlaté pravidlo 80–20 ve smyslu, že 80 % uživatelů používá pouze 20 % funkcí), který pro svůj běh vyžaduje výkonný hardware a celá spirála zdařile pokračuje.

Celosvětovým trendem je vzrůstající podíl služeb na celkovém generovaném HDP, což s sebou nese některé zajímavé aspekty. Služby, a v mnoha případech se jedná o služby spojené s informacemi, tj. služby, které nevyžadují fyzickou přítomnost uživatele, jsou poměrně snadno distribuovatelné, také jejich dostupnost s využitím moderních telekomunikací činí jejich užívání velmi pohodlné. Na druhou stranu jsou služby neskladovatelné, produkt se nedá vyrábět „do zásoby“, poptávka po nich vyžaduje okamžitou reakci. Zpětně se promítá narůstající nárok na „výrobce“ služby v oblasti pružnosti reakce na poptávku a na změny preferencí zákazníků

Změny výrobních faktorů rovněž provází globalizaci.

Práce

Nebo také lépe řečeno transformace pracovní síly vychází primárně z požadavků, které jsou kladeny na firmy a jejich produkty. Ideální pracovník dneška je tudíž levný, přizpůsobivý, mobilní, učenlivý a znalý. Už z výčtu těchto vlastností vyplývá, že ne každý splňuje kritéria dneška. Problém vyvstává s hledáním pracovních příležitostí pro jinak disponované jedince, kteří práci hledají čím dál obtížněji. Z hlediska požadavků na znalosti pracovníků je zřejmá tendence k vysoké specializaci, protože informací o každém oboru činnosti je obrovské množství a zvládnout perfektně i jednu vymezenou specifickou část problematiky je velmi náročné. Specializace ale na druhé straně vytváří problémy při požadavku komplexního pohledu na řešení daného problému a zvyšuje nároky na dodatečné získávání znalostí, protože na čím užší okruh se zaměříme, tím výrazněji se projeví například změna vnějších podmínek.

Celoživotní vzdělávání se stává neoddiskutovatelnou součástí vzdělávacích politik všech vyspělých států a je chápána také jako nutnost od útlého věku v lidech podpo-

rovat vědomí, že nabyté znalosti nejsou definitivní, že při změně podmínek zastarají a že pokračování vzdělávacího procesu je naprosto přirozenou součástí vývoje osobnosti.

Půda

Půda figuruje jako nejméně mobilní a přizpůsobitelný výrobní faktor. V pohledu, který tato práce zaujímá, lze na půdu nahlížet jako na množinu přírodních zdrojů obecně, protože jsou u nich vysledovatelné poměrně specifické charakteristiky. Přírodní zdroje jsou pevně geograficky spjaty s místem svého výskytu a státu, který dané teritorium ovládá, poskytují jakousi konkurenční výhodu před ostatními. Přírodní zdroje a potažmo půda nejsou dobře manipulovatelné, obchodovat se s nimi dá jen částečně a s omezeními. Stále je také vybavenost přírodními zdroji poměrně sledovaný ukazatel strategického významu, který do značné míry určuje sílu té které ekonomiky.

Jedním z charakteristických rysů přírodních zdrojů je jejich kvantitativní omezenost a ve většině případů technologicky nemožná nahraditelnost. Klíčovými přírodními zdroji jsou v současnosti fosilní paliva, převážně ropa a zemní plyn, jejichž zásoby se stále ztenčují. I přes objevy nových a lepších těžebních metod, které dávají v krátkodobém horizontu zdání téměř neomezených světových zásob, je v dlouhodobém pohledu patrné, že jednou přece jen dojdou. Lze předpokládat, že dojde k rozsáhlejšímu využívání jiných, alternativních zdrojů energie (větší bezpečnost jaderných technologií, lepší efektivita ve využívání energie větru a slunce, nové energie – vodík apod.)

Kapitál

Jedním z určujících rysů současného světového hospodářství je zejména časová a prostorová transformace kapitálu (jako nejvýznamnějšího výrobního faktoru dneška). Díky provázanosti operací v jednotlivých finančních centrech se z hlediska času snižuje náročnost být i třeba rozsahem enormních kapitálových přesunů a kapitál se stává v čase téměř absolutně mobilní, což dává vlastníkům možnost reagovat bez signifikantního prodlení na změny na světových trzích. Mobilitu kapitálu kromě rozvoje technologií umožnily také finanční deriváty, které napomohly zvýšení jistoty investorů v obchodě, umožňují provádět okamžitě transakce, které jsou později financovány a tak zrychlují finanční obchody obecně. V prostorovém či teritoriálním hledisku se kapitál přesouvá tam, kde je větší efektivita využití ostatních, méně mobilních (nebo prakticky nepřemístitelných) výrobních faktorů, tedy v současném pojetí zejména práce. Většina výroby se tedy přesouvá do oblastí s levnou pracovní silou, zejména do Asie a Afriky, které se tak stávají příjemci kapitálu a poskytovateli práce a ostatních výrobních faktorů.

V současnosti selhává původní teritoriální členění kapitálu a nelze nadále hovořit o příslušnosti kapitálu a tím ani vlastnictví velkých firem k „mateřským“ státům, protože kapitál, podle kterého byla původně příslušnost vymezena, je a) extrémně mobilní b) v mnoha případech teritoriálně zcela mimo území států původních vlastníků. Ač mají některé firmy přímo ve svém názvu státní příslušnost (British Airways, Český Telecom), jejich spojitost s jakoukoliv národní ekonomikou je spíše symbolická.

Informace

V současnosti se dá říci, že k původním, tradičním, výrobním faktorům se přidává ještě jeden a tím jsou právě informace. Jde o poměrně nový fenomén, který jistě v budoucnosti způsobí změny v ekonomických teoriích. Informace jsou totiž velmi specifické svou podstatou jako absolutně nehmotného zboží, které nabývá fyzické podoby pouze pomocí svých nosičů (médií přechovávajících informace), popřípadě se zhmotňuje ve výkonech lidí, kteří informacemi disponují (v jejich znalostech).

Z obecné teorie informace vyplývá, že je důležité rozlišovat v terminologii data, informace a znalosti. Data jsou jakési popisy okolí, prosté nashromáždění údajů o něčem.

Informace jsou taková data, která snižují míru neurčitosti příjemce. Jsou tudíž subjektivně posuzována, některá data mohou být pro někoho informací a pro někoho nikoliv.

Znalosti jsou nejvyšší formou informace a jsou to takové, které vznikají derivací předem přijatých informací, jsou výsledkem aktivní duševní činnosti.

Důležitost informací v současném světě neustále roste, a někteří autoři (např. Druckner) považují znalosti a informace za jediný smysluplný kapitál dneška, protože ony zejména se staly hlavním producentem bohatství.

Míra informovanosti a možnost vzájemného působení subjektů je v současnosti tak vysoká, že není příliš složité dostat světové hospodářství do poměrně nestabilního stavu, například periodicky se opakujícími spekulativními operacemi, které ve svém souhrnu nakonec mohou vážně ohrozit stabilitu například světových finančních trhů. Zejména v posledních deseti letech (například finanční krize, mající své těžiště v jihovýchodní Asii v polovině 90. let) je patrné, že řízení nebo alespoň kontrola světové ekonomiky jako celku by mohlo přispět ke snížení rizika krizí.

U problematiky institucí a institucionalizace ve světovém měřítku je již dnes jasné, že neřízený vývoj v mnoha oblastech (speciálně ekologických otázek, ale i jiných globálních problémů) nepřináší perspektivy ve zlepšení současného stavu či snad dokonce zvrácení vývoje pozitivním směrem.

DETERMINANTY GLOBALIZACE

Procesy a jevy, které na globalizaci v ekonomickém významu měly a mají vliv, se dají rozdělit na dvě základní skupiny.

V první řadě jde o takové prvky celospolečenského systému, které daly globalizaci důvod a smysl. Jedná se o jevy, které do značné míry charakterizují současný stav světového hospodářství a jsou pro realizaci globalizačních tendencí typické.

Za druhé jsou to změny, které stály u zrodu a u průběhu globalizačních procesů a bez kterých by se globalizace nemohla stát praktickou a funkční normou současné světové ekonomiky. Tyto systematické změny ekonomiky s praktickou realizací globalizace přímo souvisejí a jejich existence globalizační procesy v mnoha případech přímo podmiňuje. Takové změny a děje lze nazvat souhrnně determinanty globalizace.

Je patrné, že obě výše zmíněné skupiny se v mnoha oblastech překrývají a není vždy na první pohled zcela patrné, zda ten který zkoumaný prvek globalizaci přímo podmiňuje, nebo jestli je jejím výsledným produktem. Dokonce by se tento přístup dal zobecnit natolik, že na většinu jevů pozorovatelných v souvislosti s globalizací lze nahlížet oběma zmíněnými přístupy a záleží jen na momentálním akcentu, který z modelů bude upřednostněn. Vzájemný vliv těchto pohledů je také velmi zvláštní samotným faktem možné přeměny nějakého determinantu globalizace na její výsledný produkt, popřípadě zpět, protože vzájemné reakce dokáží globalizační procesy dále akcelerovat (příkladem může být například rozvoj komunikačních technologií, informační infrastruktury apod., bez nichž by nebyl možný ani základ rozvoje integračních tendencí, ale v poslední době se akcelerující tempo rozvoje zmíněných oborů uvádí právě jako výsledek globalizačních procesů a jako důkaz postupující globalizace v praxi).

ZMENŠENÍ SVĚTA

Pohled na současný vývoj světového hospodářství jako na zmenšování časoprostorového celku je velmi případný. Na neustále zmiňovanou akceleraci, která je neodiskutovatelnou součástí současného vývoje světového hospodářství, se potom dá nahlížet ze dvou základních rovin.

PROSTOROVÉ ZMENŠENÍ SVĚTA

Na světové hospodářství se lze zaměřit jako na v čase a prostoru ohraničený komplex prvků a vztahů mezi nimi. Prostorem se myslí geografické uspořádání (fyzické), které určuje teritoriální strukturu i místní rozložení v rámci regionu, ale také tzv. hospodářský prostor, který je vymezen ekonomickými vazbami mezi subjekty, bez

ohledu na jejich geografickou polohu. S jistou nadsázkou se současný vývoj ve světovém hospodářství dá charakterizovat tak, že se svět zmenšuje a čas zrychluje. Zmenšení světa v prostorovém uspořádání je dáno enormním nárůstem infrastrukturní vybavenosti z hlediska přepravy zboží a informací, zlepšení logistických postupů na obecné světové úrovni. Bez toho by nemohlo docházet k dostatečně efektivní alokaci výrobních zdrojů, zejména přesouvání výroby do lokalit s levnější pracovní silou, přesouvání kapitálu do oblastí a oborů s největším zhodnocením apod., protože produkty a zdroje by nemohly být dopravovány na místo původního určení.

Přepavní procesy byly v posledních několika desetiletích zdokonaleny ani ne tak v mechanismu dopravy jako takové (základní druhy dopravy zůstaly v podstatě beze změny), ale zejména v dokumentačním a právním zázemí. Rozvoj mezinárodních norem a úmluv v této oblasti (INCOTERMS apod.) pomohl vzniku současného dopravního pokrytí snad všech částí světa, takže dopravit cokoliv kamkoliv není závažný problém ani po technologické stránce vlastního fyzického přemístění, ani z pohledu rozložení rizika a dostatečného rozšíření uznávaných právních institutů, které zlepšují reálnou využitelnost služeb v mezinárodní přepravě.

Ještě znatelnější zmenšení světa nastalo v čistě ekonomicko – hospodářském pohledu, kdy zejména s využitím moderních telekomunikačních technologií se hospodářské vzdálenosti jednotlivých subjektů zkracují na technologické minimum. Z ekonomických vztahů se vytrácejí bariéry, které byly dříve dány teritoriálním rozdělením nebo technicko-technologickými problémy (nemožnost výměny dokumentů – těžkopádnost teletextu a telegrafu, problémy s právní závazností elektronických dokumentů apod.). Možnosti navázání obchodního vztahu takřkajíc s kýmkoli zotřuje konkurenci a tlačí ceny dolů, což firmy nutí hledat další úspory a celá spirála pokračuje dále (v tomto případě dolů, k minimalizaci nákladů ve všech myslitelných oblastech).

Vzhledem k rostoucí provázanosti jednotlivých odvětví ekonomiky a v mnoha případech v důsledku neexistence tržních vazeb, které byly nahrazeny přímou kooperací, **roste možnost globálně fungujícího ekonomického subjektu dále uspořít**, a to zejména úsporami z rozsahu a tlakem na subdodavatele v cenové oblasti, protože takto rozměrné subjekty se v mnoha případech ocitají v pozici monopolního odběratele a mohou diktovat subdodavatelům ceny v poměrně velkém rozsahu. Mění se uspořádání vzájemných dodavatelско – odběratelských vztahů naproti tomu dává podmínky pro vznik nových bariér vstupu do odvětví pro firmy do té doby na trhu nepůsobící, protože trh ve smyslu systému řízeného tržními mechanismy se v mnoha (poměrně rozsáhlých) odvětvích ztrácí a pro nové firmy je téměř nemožné zařadit se do již fungující sítě smluvních vztahů, pokud ovšem nejsou samy součástí nějakého globálně působícího subjektu.

Typickým příkladem je současný automobilový průmysl, který většinu výroby základních dílů i jednodušších celků přesunul cestou smluvních subdodavatelů do oblastí s levnou pracovní silou, většinou do Asie (Indie, Indonésie a jiné), a mateřské firmy provádějí „jen“ vysoce odborné montáže a jiné operace s vysokou přidanou hodnotou, zejména centrálně řízený výzkum a vývoj, také veškeré operace související s obchodem, marketingem apod. V rámci dodavatelů těchto základních dílů se jedná většinou o velmi specifické produkty, které těžko najdou uplatnění jinde, a tak se mateřská automobilka stává monopolním odběratelem, který má vybudovanou pozici tak, aby mohl svoje subdodavatele přimět k maximálnímu snížení cen.

Některé teorie v současnosti zmiňují jako charakteristický průvodní jev rostoucí entropii, což není zcela vhodné. **Entropie** je v obecném slova smyslu pravděpodobnost výskytu a v teorii systémů charakterizuje chaotičnost systému. Je to veličina, jejíž hodnota se pohybuje v intervalu (0, 1), kde 0 reprezentuje absolutní řád, 1 pak absolutní chaos. Aplikace tohoto principu na systém tržních vztahů dává zajímavé implikace. Vztahy mezi tržními subjekty se sice neustále vyvíjejí a lze říci, že jsou stále složitější, ale v řezu z pohledu jednotlivých firem jsou čím dále více institucionalizovány a jsou programově řízeny pro dosažení maximální efektivity a tudíž podle mého názoru nedochází nijak dramaticky k fragmentaci tržních vztahů.

Neprůhlednost funkce různých dodavatelů – odběratelských řetězců je pak v mnoha případech dána spíše nedostatkem informací o vpravdě složitě a provázané kapitálové struktuře vlastnictví, která pak reálně určuje řídicí možnosti centrálního (v pyramidovém pojetí vrcholového) subjektu, který je vůdčím elementem celého komplexu.

ČASOVÉ ZMENŠENÍ SVĚTA

Z hlediska časové transformace světového hospodářství dochází ke zrychlování snad všech dějů, které si lze v hospodářství představit. Vývoj výrobku probíhá v čím dál kratších periodách, protože se technologie neustále vyvíjejí a postupy platné před dvěma lety (jak při výrobě a projektování, tak při distribuci a marketingu) nemusí platit dnes.

Je také možné, že se preference spotřebitelů změní tak rychle, že nový výrobek nenajde na trhu uplatnění ve chvíli svého dokončení, popřípadě že bude muset dojít zásadních změn, aby byl nadále konkurenceschopný. Paradoxně se výrobci dostávají do pozice, která by se dala popsat slovy „čím později, tím lépe“, protože každá

prodleva dá šanci poučit se z chyb konkurence a lépe zpracovat poslední vývojové trendy. Samozřejmě klíčové je odhadnout jakési zlomy ve vývoji, protože změna generuje možnost využít ji ve svůj prospěch a naopak nereagování dává lepší pozici konkurenci. Určit ale například v oboru informačních technologií, která z inovací se stane jen stupínkem v dalším vývoji, která mrtvou vývojovou větví a která opravdu určující změnou, je úkol téměř nadlidský.

V ekonomických teoriích je také velmi frekventovaný a často využívaný pojem **životního cyklu výrobku**. Popisuje proces, který je zobecněný na výrobek bez zohlednění jeho konkrétních vlastností, a jeho vztah k trhu. Každý produkt při svém vzniku prochází několika fázemi, které se různí vztahem produktu k trhu a i zacházením s produktem při snaze maximalizace výnosů. V prostředí, kde se mění podmínky takovým tempem, jako v současném světovém hospodářství, je jakákoliv dlouhodobá předpověď riskantní a proto se výrobci snaží minimalizovat zejména prvotní fáze (zavádění výrobku) na pouze nezbytně nutnou dobu, protože k čím více faktorům v tržním modelu je možno přistupovat jako ke konstantním v čase, tím je model jednodušší a lépe aplikovatelný. Zavádění výrobku se proto naopak podporuje mnohem většími částkami (zejména na spotřebitelském trhu), zaváděcí kampaně jsou značně agresivní a cílené na rychlé dosažení dostatečného tržního podílu. Z tohoto popisu je patrné, že lokálně zavedené tržní subjekty se řídí trochu jinými pravidly než mamutí koncerny, kterým v mnoha případech nemohou konkurovat, a spíše se zaměřují na vyplňování mezer na trhu s minoritními preferencemi, popřípadě trhu s přízpusobeným zbožím.

Ve zkracování výrobního cyklu však nezůstává jen u zkracování výše zmíněných zaváděcích fází, dochází k deformaci i ostatních (udržení výrobku na trhu), protože v delším časovém horizontu už musí výrobci počítat i se změnou tržních podmínek. Proto se zkracuje i funkční cyklus výrobku, protože ten není plánován na pokud možno neomezenou životnost, ale je projektován s výhledem na pozdější nahrazení nějakým aktualizovaným typem.

ROZVOJ TECHNOLOGIÍ

Současný svět ani jeho pokračující vývoj si nelze představit bez množství různých technických a technologických vymožeností, které v některých případech činí práci lidí pohodlnější, v některých případech jsou pro fungování systému nezbytné. Globalizace je rozvojem technologií přímo podmíněna a bez specifického směru současného technického rozvoje a vědeckého pokroku by vůbec nebyla myslitelná. Vývoj se v posledních několika letech soustředil zejména do oblasti výroby „nehmotného“ zboží, struktura vyráběného produktu všech vyspělých zemí světa ukazuje čím dále větší poměr služeb v absolutním produkovaném produktu a nemalou měrou

jsou zde zastoupeny informační služby, zejména operace související s přechováním a získáváním informací.

Hlavním kapitálem současnosti je zejména dobrá informační a znalostní základna, která umožňuje proměňovat data v informace a dále ve znalosti, informace i znalosti trvale uchovávat a používat je k dosahování firemních cílů. Na ekonomickém poli působící subjekty (nezáleží na tom, zda soukromé nebo veřejnoprávní), proto v současnosti investují relativně velké prostředky do vybavení informačními technologiemi (dále IS/IT)¹, příkladem může být i ČR, kde bylo do daňového informačního systému v posledních letech investováno několik stovek milionů korun.

Dobrá informační podpora není jen formou konkurenční výhody, kterou má firma na trhu, ale v mnoha případech se stává nezbytnou podmínkou pro udržení se na trhu, protože neustálé zrychlování produkčních cyklů se neobejde bez propracované informační strategie, která dá firmě možnost dostatečně rychle rozpoznat relevantní trendy a ve spolupráci s vysokou úrovní technologií podporující informační tok ve firmě pružně reagovat na měnící se vnější podmínky. Reakce je v mnoha případech nutná nejen v detailech, ale i celá struktura firmy se musí přizpůsobovat třeba nově vznikajícím segmentům trhu nebo novým vývojovým trendům. Technologická úroveň produkováných výrobků a služeb je pak přímo závislá na úrovni používaných a aplikovaných IS/IT.

Přístup k aktuálním a relevantním informacím v reálném čase pomocí moderních informačních a komunikačních technologií, a to, co se týká jak výrobců, tak i spotřebitelů a zákazníků, se stává základním akceleračním prvkem procesů formujících současnou ekonomiku.

Hlavní trendy, které umožňují firmě udržet konkurenceschopnost jsou **flexibilita** a **standardizace**, zejména hledání optimální hranice mezi těmito trendy. Nalezení správného poměru mezi přizpůsobením se jednotlivým požadavkovým skupinám, které nemusí být (a většinou nejsou) v globálním měřítku vždy stejné, a úsporami ze standardizace vnitrofiremních procesů není „jednou pro vždy“ a už vůbec ne předmětem nějakého jednorázového rozhodnutí. Pro většinu firem je to nekončící cesta, která neustále vyhledává vhodné kombinace. Flexibilita a dobrá reakce na požadavky zákazníků dává firmám dostatečnou kontrolu nad vytvářenou přijatou hodnotou, přibližuje je zákazníkům.

V obecném pohledu již ve vývoji typů výroby figurovalo rozhodování mezi hromadnou výrobou a výrobou kusovou, přizpůsobenou požadavkům jednotlivých zákazníků.

¹ Spojení IS/IT vychází z kombinace Informační Systém, Informační Technologie. V současnosti jsou tyto pojmy natolik provázány, že figurují společně v jednom termínu.

Naproti tomu standardizace dává možnost finančních úspor z rozsahu a časových úspor v přejímání „*best practises*“². Nejlepší by samozřejmě bylo přizpůsobit se přání každého zákazníka, ale to není možné ani v prostředí výroby tak nehmotného produktu, jako je například SW, protože náklady vzniklé s nárokem na informační zásobenost by byly řádově větší než myslitelná cena za takovou přizpůsobenou službu³.

Závěr

Síly procesu globalizace jsou chápány předně jako hospodářský jev, ale sociologie chápe globalizaci také jako kulturní (hegemonický) proces přes (či právě pro) její složitost. Globalizace je považována v jejím nejširším smyslu za formu institucionální globalizace procesu ve dvou vrstvách, který zahrnuje zevšeobecnování členitosti a rozčleňování všeobecnosti.⁴

Stále více se zpochybňuje podstata *území* jako fyzického a psychologického prostoru státu, hospodářství a společnosti, protože roste změna skladby lidského života okolo složitých domnělých prostorů postmoderního světa.⁵

V politologii a mezinárodních vztazích to souvisí s upouštěním od *států* jako hlavního činitele. Globalizace tak nespočívá pouze v měřitelnosti sbíhání *podnikových* podob či *společenské skladby*. Jejím rysem je vyvolávání pochybnosti o významu určitých pojmů (např. stát). Samo šíření diskuse mění předem myšlenky a vnímání tohoto jevu. Tím vytváří strategii a taktiku, které pak mohou změnit *skladbu jevu samotného*.

Zásadní novinkou globalizace je, že v politické vědě a mezinárodních vztazích odporuje tradičním pojetím založeným přinejmenším od roku 1648 na rozlišování oblastívnitrostátních a mezinárodních. Formálně – právní uspořádání mezinárodní oblasti bylo založeno na smlouvách mezi svrchovanými státy a mezinárodní právo se vytvořilo ze srovnání, sbíhání a překrývání systémů vnitřního práva a rozhodovacího procesu, na kterémžto základě spočívá dodnes.⁶

Mezinárodní systém tak byl popsán jako svépomocný, když vznikl z historické směsi dobrovolného sdružování států. Na jedné straně si udržuje schopnost vyhnout se

2 „Optimální řešení“ – obsahuje výťah dosavadních známých řešení podobné problematiky, bývá součástí dodávek komplexních IS.

3 Marchant, D.A. Mastering Global Business. Část Balancing flexibility and global IT. Financial Times, 7th October, 1999, s. 6.

4 Robejšek, P. Globalizace, víc než moderní termín? Mezinárodní politika, 1998, č.9, s. 3.

5 Kofmann, E. Globalisation: Theory and Practice, London: Pinter, 1996, s. 17.

6 Hirst, P., Thomson, G. Globalisation in Question. Cambridge: Polity Press, 1995, s. 29.

násilným střetům a zabránit jejich šíření a na druhé straně schopnost přerozdělit nestejně rozdělení zdrojů mezi státy. Je to systém na *mezinárodní úrovni anarchický* (držený pohromadě systematickým vzájemným působením podobných jednotek), ale na *vnitřní úrovni hierarchický* (závazná institucionální pravidla a vestavěné společenské vztahy mezi autoritami, vnitřní politika pochází z autoritativní alokace hodnot).

Globalizace je však zcela odlišným pojetím. Vychází od počátku z propletení vnitřní a mezinárodní politiky. Složitě *společenské, hospodářské a politické procesy* se překrývají, prolínají a vytvářejí hranice světové politiky. Pojmy *stát a národ* jsou časově vázané, předpověditelný společenský výtvar vytvořený za globálních podmínek období nástupu kapitalismu. Existence mnohonásobných stálých bodů rovnováhy znamená, že jednotlivý a společný čin uskutečněný prostřednictvím stávajícího systému osobních a politických vztahů určil, která z možností se stala skutečností. Upevnění dané institucionální podoby vyloučilo jiné možnosti. Stát/národ byl historickým výtvořem, v němž *náhodné výsledky ztuhly do trvalé institucionální skladby vnitřně i mezinárodně*.

Interdependence v teorii mezinárodních vztahů představuje politickou a hospodářskou vzájemnou závislost států bez ohledu na vnitřní citlivost vůči dění v jiných státech. **Teorie interdependence** je tak stále *teorií internacionální*. Proto se před pojmem globalizace ještě někdy upřednostňuje pojem internacionalizace. Komplexní interdependence vymezuje *tradiční (státně centralistický) přístup* dvěma způsoby:

Interdependence vede k internacionalizaci vnitřního vytváření politiky v rámci států a mezi nimi. Např. hospodářská politika je stále více ovlivňována tím co se děje jinde (sbíhání světové úrokové míry, růst světového obchodu a FDI). *Citlivost a zranitelnost* se na začátku 21. století zvýšila díky hospodářským, technologickým a kulturním změnám, ale hlavní společensko politické pole působnosti si zachovává svou tradiční státně centralistickou podobu. Přes globalizaci podnikání *stále existují* národněsociální struktury, ideologie (nacionalismus) a politické instituce.

Mezinárodní politické pole působnosti vzniká interakcí příslušných států v závislosti na jejich poměrném postavení z hlediska síly. Státy jako rozumné jednotky jsou v tomto stále více závislém světě vtahovány do procesu *budování mezinárodních organizací nebo režimů na úkor svých národních zájmů*. Složitá (zejména hospodářská) interdependence utváří modely společného jednání uvnitř států a mezi nimi v mezinárodním systému, což vede k vytváření neformálních i formálních struktur a institucí, které se mohou na mezinárodní úrovni stát samosprávnými. Interdependence tedy někdy vede k novému multilateralizmu založenému spíše na společenskohospodářských hlediscích chování než na právních či ústavních strukturách idealistického typu. Teoretické směry mezinárodních vztahů – realismus a institucionalismus – už

nejsou v rozporu ve vzájemně závislém světě, jde zde o novou syntézu. Stát musí řešit stále složitější stavy při sladování národních a mezinárodních hledisek. *Stírá se tradiční rozlišování mezi národní a mezinárodní úrovní* rozboru ale bez ztráty na významu.⁷

Těžiště teorie interdependence tedy spočívá v působnosti na těchto dvou úrovních. Naopak *teorie globalizace* se soustřeďuje na různé úrovně složitosti interdependencí opomíjené. Interdependence tudíž není schopna vytvořit životaschopné alternativní paradigma k mezinárodním vztahům a politické vědě.

Globalizace se týká nejen dopadu vzájemné hospodářské závislosti na vnitřní politický systém a na vzájemné působení států, ale její smysl se přetváří tak, že osvětluje historickou moc států a utváření dnešního měnicího se světového systému. Tento pojem se týká *změny chápání systému* jako takového i *změny samotného státu* v rámci zmíněného systému.

Zmíněná dvojí reorientace podléhá v některých dílech kritice. Ale je třeba dodat, že globalizace není o světě bez hranic. Tato mylná myšlenka vychází z tvrzení, že sjednocování finančních trhů, pokračující růst světového obchodu a FDI i vůdčí postavení TNC ve výrobě učinily svět pro všechny účely a úmysly jediným trhem. Zastánci tohoto tvrzení se však neshodují v tom, zda je takový svět skutečně konkurenčním nebo značně monopolním.

Protismyslností globalizace nebo posunu rozhodujících hospodářských, společenských a politických činností do globálního měřítka je vedle vytváření jednoho velkého hospodářství či politiky také rozdělování, štěpení a množení. Sbíhání a rozbíhání jsou dvěma stranami téže mince. Tento nedostatek přirozené jednoduchosti má i své nevýhody – zásadní *nedorozumění a zkreslení*. Globalizace není jedinou diskusí, ale prověřeným pojetím způsobujícím růst několika odlišných, vzájemně propojených diskusí. Význam globalizace se ve svých rozdílných podobách jistě zvýší tím, jak se budou *nastíněné směry pročišťovat*.

Síla globalizace jako procesu spočívá ve složitosti. Zda vytvoří síly sbíhání složitý, stálý mnohočetný svět založený na *liberálním kapitalismu a na liberální demokracii* anebo síly rozbíhání a nerovnosti vytvoří nestálější svět, se ukáže. Vize nestálého světa sahá od apokalyptické přicházející *anarchie* přes rozdělení světa na *zóny míru a zóny neklidu* až po pokračující *trvalý zmatek*. Budoucnost závisí na přijetí závažných politických rozhodnutí. Složitá teorie globalizace popisuje procesy i možná řešení.⁸

7 Keohane, R., Miller, H. Internationalisation and Domestic Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 27–31.

8 Minc, A. Le Nouveau Moyen Age. Paris: Gallimard, 1993, s. 42.

Globalizace je vrozeně složitá a různorodá přinejmenším ve třech základních směrech (i když vzájemně propojených) – hospodářském, společenském a politickém.

LITERATURA

- Boyer, R., Drachem, D. *States Against Markets*. London: Routledge, 1996, s. 23.
- Brittan, S.: „...Globalizace se týká světa, v němž po uvolnění směnného kurzu a rizika z prodlení existuje jednotná mezinárodní úroková míra...“. *Financial Times*, 1996, 6th July, s. 3.
- Hirst, P., Thomson, G. *Globalization in Question*. Cambridge: Polity Press, 1995, s. 29.
- Jeníček, V.: *Globalizace světové ekonomiky*, C.H.Beck, Praha 2003.
- Keohane, R., Miller, H. *Internationalization and Domestic Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 27–31.
- Kofmann, E. *Globalization: Theory and Practise*, London: Pinter, 1996, s. 17.
- Marchant, D.A. *Mastering Global Business*. Část *Balancing flexibility and global IT*. *Financial Times*, 7th October, 1999, s. 6.
- Minc, A. *Le Nouveau Moyen Age*. Paris: Gallimard, 1993, s. 42.
- Robejšek, P. *Globalizace, víc než moderní termín? Mezinárodní politika*, 1998, č. 9, s. 3.
- Robertson, R. *Globalisation*. London: Sage, 1992, s. 14.
- World Investment Report, 2000. Washington: IMF, 2003, s. 76.

SUMMARY

GLOBALIZATION: PHENOMENON, DETERMINATION, STARTING POINT

Phenomenon of globalisation interferes with almost all branches of human activities. Globalization can be characterized as the further degree of international economic integration, when world economy becomes gradually only one complicated unit.

That development accompanies the reduction of the world in the sense cubic and temporal and in dynamic development of technologies, especially in information science, in bio-technologies, in energetic technologies and in cosmic too.

Globalization relates market, law and politics to the connections, which begin to influence the autonomy of single states in the economic, social and political sense.

Globalizace a společensko-ekonomické nerovnosti¹

Josef Novotný

Přírodovědecká fakulta UK v Praze, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

ABSTRACT

The paper focuses on the link between globalization and inequality which is discussed in the context of historical changes in the structure of global income inequality. In addition, the mechanisms of inequality regulation are briefly reviewed with attention to the potential channels of redistribution to the lower end of global income distribution.

Keywords: *global income inequality – globalization – mechanisms of redistribution*

Klíčová slova: *globální příjmová nerovnost – globalizace – mechanismy redistribuce*

Úvod

Globalizace, zvyšující se propojenost na celosvětové úrovni, kterou provází postupné formování globálních ekonomických, politických, ale i kulturních a sociálních institucí (v širokém slova smyslu), má řadu různých aspektů. Tento příspěvek se zaměřuje na sociálně-ekonomický aspekt globalizace, resp. na souvislosti mezi globalizací a společensko-ekonomickými nerovnostmi. Půjde jednak o zmínění historického vývoje globální společensko-ekonomické diferenciaci a dále o několik stručných poznámek k potenciálním mechanismům přerozdělování ekonomických zdrojů směrem ke spodnímu konci globální distribuce. Vybraná problematika může názorně demonstrovat povahu globalizace a v neposlední řadě i představovat jedno z vhodných témat pro výuku globalizace.

GLOBÁLNÍ PŘÍJMOVÁ DIFERENCIACE A JEJÍ HISTORICKÝ VÝVOJ

Extrémní společensko-ekonomické nerovnosti (a obvykle těsně související nerovnosti mocenské) lze bezpochyby považovat za jeden z tzv. globálních problémů, který

¹ Autor děkuje za finanční podporu z grantu GAČR č. 403/06/P217 a z výzkumného záměru MSM 0021620831.

úzce souvisí s ostatními „neekonomickými“ problémy. Jak naznačuje tabulka č. 1, asymetrie globální distribuce příjmů je výraznější než nerovnosti uvnitř tradičně společensko-ekonomicky nejdiferencovanějších zemí světa typu Brazílie a je pak na hony vzdálená diferenciaci společností kontinentální Evropy, které naopak vykazují jedny z nejnižších měr příjmových nerovností.

Tab. 1: Odhady distribuce příjmů domácností ve světě a ve vybraných zemích

Kvintil (tj. 20 %)	1.kvintil	2.kvintil	3.kvintil	4.kvintil	5.kvintil	podíl 5./1.
svět (1996-2003)	2,0	4,1	7,2	15,1	71,6	35,8
Brazílie (2001)	2,4	5,9	10,4	18,1	63,2	27,3
Nigérie (1996)	4,4	8,2	12,5	19,3	55,7	14,4
Čína (1995)	4,7	9,0	14,2	22,1	50,0	10,1
USA (2000)	5,4	10,7	15,7	22,4	45,8	8,7
Indie (2000)*	7,7	11,4	15,2	21,5	44,3	5,8
Německo (2000)	8,6	13,4	17,4	22,8	37,7	4,4
ČR (2002)	9,7	14,7	17,5	21,3	36,8	3,8

Zdroj: ČR – ČSÚ: Mikrocensus 2002, ostatní země – World Income Inequality Database.

* v případě Indie byly sledovány spotřební výdaje domácností

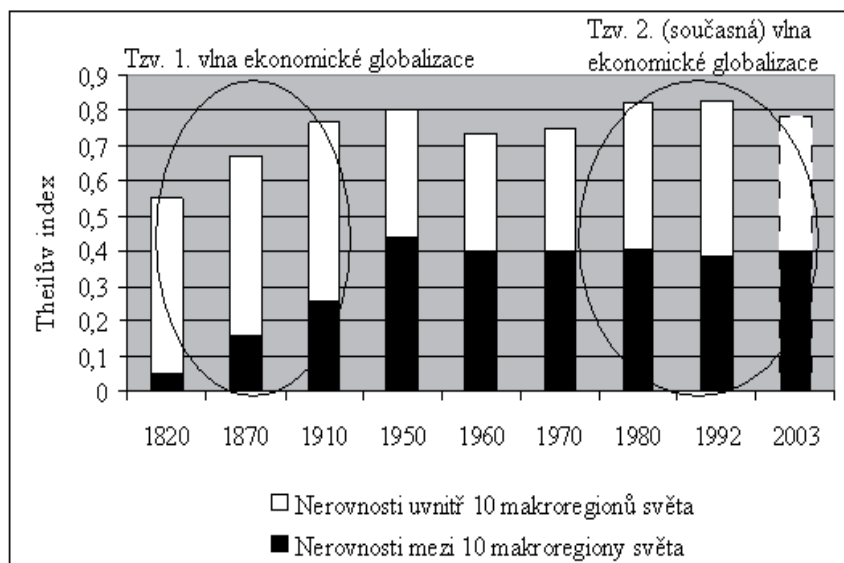
Globální příjmová nerovnost – odhadovaná nerovnost mezi obyvateli (domácnostmi) světa – přitom odpovídá agregaci jednotlivých vnitrostátních distribucí. Obrazně řečeno, bohatší vrstvy čínských domácností se v rámci globální příjmové distribuce zařazují vedle chudých vrstev Američanů, průměrný Čech si podává ruku s bohatým Indem atp. Pozice náhodně vybrané domácnosti v této globální distribuci pak závisí jednak na ekonomické úrovni (průměrném příjmu) země, z které tato domácnost pochází, a dále na pozici dané domácnosti uvnitř národní příjmové distribuce (tj. na její vzdálenosti od národního průměru). Příspěvek dané země ke globální nerovnosti je tudíž závislý na tom, jak si tato země vede makroekonomicky v porovnání s ostatními, a na tom, jak se jí daří regulovat vnitřní společensko-ekonomické nerovnosti² (a pochopitelně na její populační velikosti).

Globální diferenciaci se tedy evidentně skládá ze dvou složek: nerovností mezi-státních (mezi průměry jednotlivých zemí) a nerovností vnitro-státních. Statisticky přitom lze odhadnout podíly obou složek a v ohledu k příjmovým nerovnostem

² Je nutno dodat, že jednotlivé společnosti se liší (zejm. kulturně-historicky podmíněnou) mírou tolerance k nerovnostem. Obecně však platí, že regulace společensko-ekonomických nerovností je o poznání výraznější a efektivnější v bohatých/rozvinutých zemích než v zemích rozvojových.

bylo doloženo, že v současnosti jsou hlavním zdrojem mezi-státní rozdíly, na které připadají zhruba 2/3 globální diferenciacce. Převažující část z této mezi-státní složky pak lze přičíst ekonomickým rozdílům mezi makroregiony světa. Tento rozklad je naznačen na obrázku 1, včetně odhadů historického vývoje.

Obr. 1. Vývoj globální příjmové nerovnosti (rozklad Theilova indexu 1820 až 2003)

Zdroj: Novotný (2006b). Údaje k roku 2003 byly vypočteny užitím dat z odlišných zdrojů a nejsou přesně porovnatelné.

Makroregiony: Afrika (bez severní části), severní Afrika a jihozápadní Asie, jižní Asie, jihovýchodní Asie, východní Asie, Oceánie, bývalý SSSR (vyjma pobaltských republik), Evropa, severní Amerika, střední a jižní Amerika.

Rozdíly mezi makroregiony (ale i zeměmi) byly až do počátku devatenáctého století velmi omezené. Vše podstatné se z hlediska společensko-ekonomických nerovností odehrávalo uvnitř jednotlivých zemí, resp. společností. S dynamicky postupující, ale geograficky velmi nerovnoměrně se rozšiřující, industrializací pak došlo, zejména od poloviny 19. do poloviny 20. století, ke dramatickému nárůstu mezi-státních (mezi-makroregionálních) rozdílů, které se staly dominantním zdrojem globální nerovnosti. Tento vývoj je také průvodním rysem tzv. první vlny ekonomické globalizace (např. O'Rourke & Williamson, 1999). Současně pak podle existujících odhadů došlo k jistému omezení vnitrostátních nerovností, jejichž další pokles sledujeme

v 50. a 60. letech 20. století (zejména díky nárůstu přerozdělování uvnitř řady zemí). Současné trendy vývoje globální nerovnosti jsou poměrně živě diskutovány (např. Milanovic, 2002, Sala-i-Martin, 2002, Firebaugh, 2003), a to zejména v souvislosti s debatami kolem pozitiv a negativ tzv. současné vlny globalizace, která je nejčastěji vymezována od konce 70. let 20. století. Přestože argumenty rostoucích či klesajících světových nerovností bývají často používány odpůrci či příznivci globalizace, celkový vývoj globální příjmové diferenciaci není zřejmý (viz i výše uvedený obrázek 1). Globální diferenciaci se skládá ze dvou zmíněných složek a jejich současný vývoj může být protichůdný:

(i) Pokud uvažujeme pouze mezi-státní rozdíly v ekonomické úrovni (např. v HDP/obyvatele), zdá se, že v posledních 20ti letech došlo k divergenci jednotlivých zemí (případně k tzv. podmíněné konvergenci či k vývoji směrem k tzv. konvergenčním klubům). Pokud však uvažujeme populační velikost zemí jako váhu, nalézáme spíše konvergenci, a to v první řadě díky makroekonomickému růstu Číny a Indie, ve kterých žije třetina světového obyvatelstva.

(ii) Přestože o vývoji diferenciaci uvnitř jednotlivých zemí máme podstatně méně informací, existující výběrová šetření příjmových stratifikací domácností naznačují, že vnitro-státní složka nerovnosti v posledních desetiletích narůstá.³ Platí to právě o Číně, Indii a řadě dalších rozvojových či rozvíjejících se a zároveň ekonomicky liberalizujících se zemí.⁴

Ať už celková míra globální nerovnosti roste či klesá, současné trendy jsou spíše marginální a světová ekonomická nerovnost nadále zůstává nejvyšší v lidské historii (a platí to i pro nerovnosti v řadě dalších neekonomických ukazatelích kvality života). V diskutovaném kontextu lze ale zdůraznit především význam probíhající změny ve struktuře zdrojů globální nerovnosti, která může být považována za jeden z důsledků současné vlny globalizace. Zdá se, že z hlediska společensko-ekonomických charakteristik již nadále nebudou nejvýraznější rozdělení světa probíhat tolik podle hranic jednotlivých zemí či makroregionů, jak tomu bylo ve 20. století. Stále významnější bude spíše rozdělení světové společnosti po vrstvách. Bude pokračovat vytváření hierarchií jakýchsi globálních tříd. Budou narůstat rozdíly mezi těmi, kteří

3 Z celkových 73 států, pro které existují informace, došlo ke zvýšení příjmové diferenciaci v 53 z nich. Je možno dodat, že na tyto země připadá kolem 80 % světové populace (Cornia 2004 in UNDP 2005, s. 55).

4 Vývoj se tak ubírá proti předpokladům teorie vybavenosti výrobními faktory, která předpovídá relativně větší přínosy ekonomické liberalizace pro ty výrobní faktory, kterých má daná země dostatek (tj. levná pracovní síla v rozvojových zemích) a následně tak snižující se příjmové nerovnosti. Důvody mohou být mnohé, ve zkratce lze zmínit např. povahu technologií, konkurenci ostatních zemí s přebytky levné pracovní síly, rozdíly v mobilitě jednotlivých výrobních faktorů, nové trendy v mezinárodní dělbě práce, rozdílné regionální dopady liberalizace uvnitř rozvojových zemí atd. (viz např. Novotný, 2006a).

jsou aktivně zapojeni do globalizace a mají přístup k potřebným informacím, ale i možnosti a schopnosti jich využít na jedné straně, a těmi, kteří těmito možnostmi či schopnostmi nedisponují. Dál už pak může jít jen o proporcii mezi zmíněnými třídami – a to jak uvnitř jednotlivých částí světa, tak i ve světě jako celku.

V neposlední řadě je tu ještě jedna souvislost mezi globalizací a globální nerovností. Ani extrémní míra nerovnosti nemusí sama o sobě mnoho znamenat, pokud se o těchto disproporcích neví nebo pokud jsou vnímány jako oprávněné, resp. jsou tolerovány. V současnosti však sledujeme opak – globalizace evidentně dělá společensko-ekonomické nerovnosti viditelnějšími a citlivěji vnímanými. Proto se lze domnívat, že i kdyby statisticky opravdu docházelo ke snižování globální příjmové diferenciaci, skutečný význam vnímaných nerovností pravděpodobně roste. Obrazně lze také říci, že zatímco lokální nerovnosti se globalizují, globální nerovnost se naopak lokalizuje. Míru a strukturu globální nerovnosti proto nelze považovat za „prázdné“ statistické záležitosti, ale představují stále reálnější hrozbu pro stabilitu na globální i lokálních úrovních.

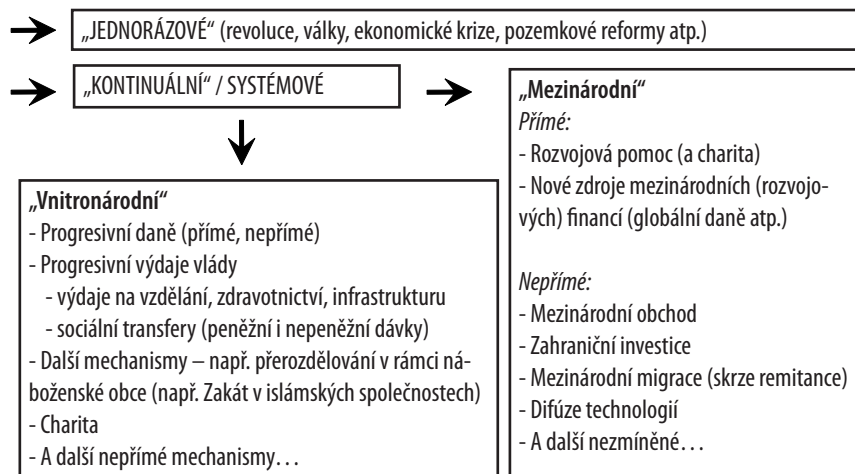
Mechanismy redistribuce ekonomických zdrojů

Aby tento příspěvek nezůstal u „pouhého“ a v poslední době dosti obvyklého popisu míry globální nerovnosti, bude dále učiněno několik velmi stručných poznámek k mechanismům, které by teoreticky mohly společensko-ekonomické nerovnosti zmírňovat. V diskutovaném kontextu globalizace jde zprostředkovaně také o regulaci jejich negativních přínosů, resp. kompenzaci prohrávající, ale zejména umožnění jejich přístupu ke zdrojům rozvoje (a také rozvojovému potenciálu globalizace). V diskutovaném kontextu globální příjmové nerovnosti se pak jedná o kanály přesunu zdrojů směrem ke spodnímu konci globální distribuce, tzn. k rozvojovým zemím a chudým skupinám obyvatelstva v těchto zemích. Schematicky jsou hlavní z těchto (existujících či potenciálních) mechanismů shrnuty na obrázku 2.

Z uvedených „jednorázových“ mechanismů potenciální redistribuce bývá s ekonomickou globalizací často spojována omezující se schopnost jednotlivých států čelit ekonomickým krizím, resp. zvyšující se nestabilita světové ekonomiky. Zatímco v období prosperity z ekonomického růstu obvykle více profitují bohatší příjmové vrstvy obyvatelstva,⁵ nárazové šoky, kterým jsou jednotlivé ekonomiky (a zejména otevřené ekonomiky) čas od času vystaveny, postihují naopak většinou relativně více a dozajista bolestněji vrstvy chudší, resp. úsporami či jinak „nepojištěné“ obyvatelstvo (např. Birdsall, 2005).

⁵ Milanovic (2002) dokonce empiricky dokládá skutečnost, že mezi roky 1988–1993 profitovala z růstu světové ekonomiky pouze vrchní pětina nejbohatších, zatímco reálný příjem osmi spodních příjmových decilů světového obyvatelstva se snížil či nezměnil!

Obr. 2. Potenciální mechanismy přerozdělování zdrojů ke spodnímu konci globální distribuce

Zdroj: sestaveno na základě (Novotný, 2006a)

O významu uvedených „kontinuálních“ – systémových kanálů redistribuce k nejchudším vrstvám světového obyvatelstva lze souhrnně prohlásit následující: Redistribuční efekty hlavních vnitrostátních mechanismů regulace nerovností jsou v podmínkách rozvojových zemí relativně omezené. Potenciál redistribuce skrze mezinárodní kanály je naopak teoreticky značný, v současnosti nicméně dosti podvyužitý. Dva základní okruhy problémů u řady stávajících nástrojů/mechanismů redistribuce obecně spočívají jednak v omezeném objemu přerozdělovaných prostředků a dále v jejich nízké efektivitě (výsledné efekty jsou pak mnohdy regresivní – tzn. neprofitují z nich poměrně více nejchudší vrstvy obyvatelstva, resp. státy v případě mezinárodních mechanismů).

Zatímco v rozvinutých zemích je „vnitrostátní“ redistribuce tradičně spojována zejména s progresivním zdaněním příjmů, v zemích rozvojových je význam tohoto mechanismu z řady důvodů velmi omezený a nejvýznamnější nástroje zmírňování společensko-ekonomických nerovností zde představují veřejné výdaje na vzdělání, zdravotnictví, základní infrastrukturu atp. Objem vládních příjmů a tím i prostředků na sociální výdaje je zde však obvykle dosti nízký⁶ a musejí být, pokud možno, doplňovány z jiných zdrojů.

⁶ Toto konstatování platí nejen o absolutní velikosti vládních příjmů (a tím i výdajů), ale i o jejich velikosti relativní v poměru k HDP. Podle statistik Světové banky činily příjmy vlád v roce 2003 (bez

Prakticky jediným přímým „mezinárodním“ přerozdělovacím mechanismem je v současnosti rozvojová pomoc. Ačkoliv dopady oficiálně evidované rozvojové pomoci jsou progresivní, její přerozdělovací efekt je z globálního pohledu minimální. Již delší dobu je diskutována potřeba nalezení „nových“ zdrojů rozvojových financí, přičemž patrně nejvíce se mluví o různých typech globálních daní. Praktická realizace těchto mechanismů redistribuce je však zatím politicky neprůchodná.⁷ Z nepřímých mechanismů bývá nejčastěji poukazováno na potenciálně pozitivní přínosy liberalizace mezinárodního obchodu. Teoretické ekonometrické modely naznačují možné přínosy liberalizace a integrace do světové ekonomiky pro rozvinuté i rozvojové země. Měřeno relativně (např. růstem stávajícího HDP) předpovídají větší přínosy rozvojovým zemím (i když nikoliv nejhudším, ale zejména středně rozvinutým). Z hlediska absolutní velikosti přínosů (objemu prostředků) budou ovšem profitovat o poznání výrazněji rozvinuté země (Bourguignon, 2004). Navíc k reálnému naplnění teoretických předpokladů zatím nedochází a současné redistribuční efekty mezinárodního obchodu jsou z hlediska redistribuce zdrojů regresivní. Dále je nutno zmínit remitance, které představují čím dál výraznější tok ekonomických zdrojů z rozvinutých do rozvojových zemí. V současnosti dokonce objem těchto prostředků převyšuje oficiální rozvojovou pomoc a je po přímých zahraničních investicích druhým nejsilnějším proudem kapitálu do rozvojových zemí! (World Bank, 2005) Např. na rozdíl od přímých zahraničních investic navíc remitance většinou přímo přispívají ke zlepšení životní úrovně dotčených domácností.

ZÁVĚR

Globalizaci a její dopady je nutno zasazovat do kontextu historického vývoje. V nejobecnější rovině je globalizace, jakožto zvyšování propojenosti světa na celosvětové úrovni, přirozeně postupujícím a prosazujícím se jevem. Mimo tuto obecnou rovinu je však globalizaci a její konkrétní dopady nutno interpretovat jako výsledek konkrétních historických událostí, interakce jednotlivých aktérů s historicky zformovanými a dále se reprodukcujícími strukturami, ale také jako odraz schopnosti a vůle zmíněných aktérů tyto struktury měnit. Obdobná tvrzení pak platí i pro souvislosti mezi globalizací a společensko-ekonomickými nerovnostmi současného světa. Ve zkratce byly popsány historické proměny struktury globální (příjmové) diferenciacce a naznačena (ne)efektivita stávajících mechanismů regulace těchto nerovností. Současné nastavení „systému“ dosud spíše přispívá k reprodukci extrémní společensko-ekonomické diferenciacce světa a existující mechanismy redistribuce nemají

zahraničních grantů) v kategorii nejhudších zemí v průměru 12 % HDP. Ve skupině nejbohatších zemí to bylo 25,7 % HDP a pro země EMU dokonce 35,9 % HDP.

7 Přímou je například vyjádřen negativní postoj USA k těmto nástrojům v Prohibition on United Nations Taxation Act, který byl vytvořen právě za účelem znemožnění snah OSN o zavedení globálních daní.

výraznější progresivní dopady. Potenciální změny přitom jsou, alespoň do jisté míry, záležitostí politicko-ekonomickou – ve vztahu ke globalizaci odrazem schopnosti a vůle jednotlivých aktérů nalézt mechanismy, které by regulovaly její živelnost a rovnoměrněji rozdělovaly její pozitiva a negativa.

Literatura

BIRDSALL, N. (2005): Why inequality matters in a globalizing world. WIDER Annual Lecture, Helsinki, 31. 10. 2005.

BOURGUIGNON, F. (2004): Global distribution and redistribution. 16th Annual Conference on Development Economics, Washington DC, 3. května 2004.

CORNIA, G.A., ed. (2004): Inequality, Growth and Poverty in an Era of Globalization and Liberalization. Oxford University Press, Oxford.

FIREBAUGH, G. (2003): The New Geography of Global Income Inequality. Cambridge and London, Harvard University Press.

MILANOVIC, B. (2002): True world income distribution, 1988 and 1993: first calculation based on household surveys alone. Economic Journal, 112, 51–92.

NOVOTNÝ, J. (2006a): Negativní vlivy společensko-ekonomických nerovností a mechanismy jejich regulace: argumenty z rozvojových zemí. Ekonomický časopis, 54 (7), v tisku.

NOVOTNÝ, J. (2006b): Vývoj rozvojového paradigmatu a problematika společensko-ekonomických nerovností v kontextu globalizace. In: Festa, D. Politická geografie: perspektivy a nové trendy, připravuje se do tisku.

O'ROURKE, K.H., WILLIAMSON, J.G. (1999): Globalization and History: The Evolution of a 19th Century Atlantic Economy. Cambridge Mass., MIT Press.

SALA-i-MARTIN, X. (2002): The disturbing rise of global inequality. NBER Working Paper w8904.

UNDP (2005): Human Development Report 2005: International Cooperation at a Crossroads, Aid, Trade and Security in an Unequal World.

WORLD BANK (2005): Global Development Finance: Mobilizing Finance and Managing Vulnerability. Washington DC.

Globalizace v sociologii a antropologii

Marta Kolářová

Katedra sociologie, FSV UK; Sociologický ústav AV ČR

ABSTRACT

In the article I present teaching of globalization at the Department of Sociology, Faculty of Social Science, Charles University. Study of globalization in the U.S. and possibilities of American teaching methods are discussed. The focus is on approaches to globalization in sociology, sociocultural anthropology, and gender studies.

Klíčová slova: *globalizace, sociokulturní antropologie, gender*

Keywords: *Globalization, social and cultural anthropology, gender*

Úvod

Chci představit výuku globalizace na katedře sociologie FSV UK. Kurs „Globalizace jako sociologický a antropologický problém“ začínám učit na podzim 2006. Do současnosti nebyl podobný kurs na katedře nabízen. Nemohu proto sdílet zkušenosti s předcházejícím vyučováním globalizace, ale budu hovořit o své představě výuky inspirované podobnými kursy v USA. Ačkoli je téma globalizace interdisciplinární, při přípravě výuky na FSV jsem byla nucena oblasti spíše specializovat pro potřeby sociologie a antropologie, aby se nekryl s jiným kursem v rámci Univerzity Karlovy.

Kurs bude zaměřen na současné světové diskuse o globalizaci, na globalizaci jako proces a projekt, a na aspekty globálního světa. Představím především sociologické a antropologické teorie globalizace. Specificky budeme probírat témata zaměřující se na vztah globalizace a rozvoje, globálních a lokálních kultur, práce a globalizace, a genderu a globalizace. Budeme diskutovat, jestli je globalizace nový fenomén či nikoliv. Součástí kursu bude také tematizování alternativ vůči globalizaci, vztahu globalizace a transnacionálních sociálních hnutí.

Inspiraci pro výuku globalizace jsem si přinesla z ročního studijního a výzkumného pobytu v rámci Fulbrightova stipendia na Rutgers University v USA. Chtěla bych nastínit, jak zde byla pojmána výuka globalizace a globální politiky, a jak je možné tento přístup uplatnit v ČR. Chtěla bych také něco říci o specifikách studia globali-

zace v sociologii, sociokulturní antropologii, genderových studiích a sociologii sociálních hnutí.

Výuka globalizace na Rutgers University, USA

Na Rutgers, státní univerzitě New Jersey, se na magisterské a doktorské úrovni vyučuje interdisciplinární program Global Affairs. Centrum pro globální změnu a vládu zde již od roku 1995 zajišťuje výuku a výzkum globalizace a globální politiky, který je pojímán interdisciplinárně. Tento program má pět hlavních zaměření: formy globální vlády, environmentální tematika v globální perspektivě, globální politická ekonomie a obchod, globální systém v historické perspektivě, kultura a identita v globálním kontextu (sociální hnutí a globalizace, kultura a globalizace, rasa a etnicita, gender). Já jsem navštěvovala kurs „Gender a globální politika“, který byl koncipován jako genderový průřez tématy mezinárodních vztahů a mezinárodní politické ekonomie. Vyučující argumentovala, že ačkoli v mnoha oborech se gender a role žen ve společnosti staly důležitými tématy studia v posledních desetiletích, oblast mezinárodních vztahů zůstává výjimkou. Celý obor je velmi maskulinní. Kurs se snažil odhalit důvody absence žen v globální politice. Zaměřoval se na genderové zatížení v konstrukci mezinárodních vztahů jako disciplíny. Zejména se orientoval na mezinárodní bezpečnost, strukturální násilí a válku specificky. Zabýval se také ekonomickými aspekty globálního světa a genderovými nerovnostmi.

Dále bylo téma globalizace rozvíjeno v oboru sociokulturní antropologie. Zde jsem absolvovala kurs „Globalizace a neoliberalismus“. Kurs byl zaměřen spíše na politickou a ekonomickou stránku globalizovaného světa, ovšem v práci převážně antropologů, ale i dalších disciplín. Vyučující upozorňovala, že antropologové zdůrazňující globalizaci jako kulturní toky ponechávají stranou ekonomické a politické rozměry globalizace. Namísto studia kulturní fragmentace a kulturní odlišnosti, které pokračuje v antropologické tradici zaměřené na jevy malých měřítek, by se mělo zkoumat, jak jsou tyto jevy ovlivňovány trhy, korporacemi, státy a nadnárodními institucemi. Mocné ekonomické aktéry je třeba studovat zevnitř, kde dochází k rozhodování.

Na semináři jsme se zabývali vztahem současných globalizačních procesů k neoliberalní ideologii. Například s jakými změnami médií, spotřeby, genderových vztahů, vlády a kapitálu je neoliberalismus spojen, jaké jsou alternativy ke globalizaci a jaká neoliberalismus podněcuje sociální hnutí v mnoha částech světa. Vyučující představila poměrně dosti kritický postoj k neoliberalismu, který považuje za hybný motor globalizace (Edelman, Haugerud 2005).

Chtěla bych zhodnotit limity, pozitiva a možnosti uplatnění amerického stylu výuky u nás. Kursy v USA jsou založené na extenzivní četbě textů, které mi však někdy připadaly náhodně vybrané a nesouvisející. Vyučující nepřednášejí veškeré znalosti

k danému tématu, ale vede se diskuse nad často protikladnými texty. Nebyla snaha získat jednoduchou definici globalizovaného světa, ale počítá se s mnohoznačností. Odtud pochází pojetí globalizace v množném čísle, prezentování tématu globalizace jako „debaty“ (Held, McGrew 2003), ale zároveň i kritický přístup. Domnívám se, že toto je problematické uplatnit u nás. Mým zájmem je kromě přednášky se studujícími diskutovat dané fenomény na základě přečtené literatury, ale v současném univerzitním systému, který je založen na velkém množství kursů, které musí studující současně absolvovat, se zdá tato snaha nereálná. Také nemáme dostupné texty v takovém rozsahu jako na západě. Proto základem hodiny musí být přednáška, která studujícím pomůže orientovat se v současné sociologické a antropologické zahraniční literatuře o globalizaci.

Přesto ale chci část hodiny věnovat diskusím nad přečtenou literaturou. Využiji několika zdrojů v češtině a budu požadovat kritické čtení jednoho článku nebo kapitoly v knize na každou hodinu. Mým zájmem je, aby si studující navzájem předávali své zkušenosti a poznatky, a učili se prezentovat své názory na ambivalentní problematiku globalizace v diskusích. Chci použít metodu písemných reakcí na četbu („response paper“), kterou využívaly vyučující na Rutgers University. Ty mohou mít různou formu, buď reakce obsahující vlastními slovy přeformulovaný hlavní argument autora vybraného článku z četby, klíčovou citaci a hodnocení textu studujícími. Nebo mohou být ve formě spíše delších zamyslení nad všemi čtenými texty, jejich srovnání a kritiky.

Studium globalizace v zahraničí mě motivovalo ke snaze ukazovat studujícím různé pohledy na globalizační procesy, prezentovat problém jako debatu, ne objektivní a nezvratný proces. Domnívám se, že v českém prostředí je diskuse o globalizaci postavena jako protiklad pozitiv a negativ, příznivců a odpůrců globalizace. V kursech, které jsem absolvovala v USA, to nebylo takto vyhoceno, spíše jsme se zabývali tím, jestli je globalizace novým jevem či nikoliv.

Podle Bergeron (2004) je při výuce nutno studujícím, kteří chápou globalizační procesy jako velmi vzdálené každodennímu životu, přiblížit globalizaci ne jako proces, ale jako praktiky. Je třeba diskutovat, jak globalizace souvisí s jejich vlastní zkušeností, například z hlediska spotřeby či turismu. Studující by měli rozumět, že vědění o globalizaci je sociálně konstruované.

GLOBALIZACE V SOCIOLOGII A SOCIOKULTURNÍ ANTROPOLOGII

V rámci sociologického a antropologického zkoumání nelze opominout politické, ekonomické a environmentální aspekty globalizace, nicméně důraz se klade na tematiku sociální a kulturní.

Petrusek upozorňuje na to, že globalizace se nedá chápat jen jako objektivní proces, ale i jako teorie, která se ale „stává ideologií“ (Petrusek, 2003: 103). Sociologie byla podle něj vždy charakterizována kritickým postojem ke společnosti, proto kriticky přistupuje i ke globalizaci.

Podobně je tomu i v antropologii, alespoň v USA; v ČR se sociokulturní antropologie globalizací nezabývá. Pro antropologii globalizace znamená zejména zrychlené toky nebo intenzivnější spojení – přes národní a jiné hranice – zboží, lidí, symbolů, technologií, obrazů, informací, kapitálu, ale zároveň i přerušení, vyloučení a marginalizaci. Globalizovaný svět je intenzivně propojeným světem, plným pohybu a mísení, kontaktů a vazeb, kde probíhá neustálá kulturní interakce a výměna (Inda, 2002).

V kursu budeme ke globalizaci přistupovat kriticky, budeme zkoumat různé diskursy a ideologie ovlivňující nebo reagující na globalizační procesy. Například se zaměříme na diskurs kulturního imperialismu, který zaujímá kritický postoj vůči globalizaci kultury, který chápe jako pozápadnění, případně amerikanizaci, a teorie ho vyvracející.

Genderové aspekty globalizace

Některé teoretičky tvrdí, že teorie globalizace (zejména makrostrukturální modely) je maskulinní a ve „velkých vyprávěních“ o globalizaci je genderová dimenze ignorována (Bergeron, 2001). Přesto je gender důležitým hlediskem pro zkoumání globalizace, protože „utváří identifikaci globálních aktérů, charakteristiku státních a nestátních aktivit, rámec globálních problémů a uvažování o možných alternativách“ (Peterson, 1993: 10). V kursu se zaměříme na diskutování genderového zatížení globalizačních diskursů a na globální nerovnosti, které jsou z hlediska genderu zvláště patrné: „Ženy tvoří polovinu světové populace a jejich práce se rovná dvěma třetinám světových pracovních hodin, ale všude disponují méně zdroji a jsou slabě zastoupené v pozicích s rozhodovacími pravomocemi“ (Peterson, 1993: 5).

Podle Petruska (2003) je charakteristickým znakem globalizace ambivalence a v kursu se zaměříme na to, jak se to projevuje z hlediska genderu. Pro ženy se otevřely dříve neexistující pracovní příležitosti, možnosti uplatnění a ekonomické nezávislosti. V jiných kontextech důsledky globalizace vedly k sociální exkluzi, bezmoci a sexuálnímu zneužívání žen. Ambivalentní je i hodnocení vlivů globalizace na rozpad tradičních komunit. To lze chápat jako negativum, ale tradiční společenství měla často patriarchální uspořádání a jejich rozpad mohl napomoci osvobození žen.

V kursu však nepůjde o pouhé „přidání žen“ do teorie globalizace, ale o zkoumání genderového systému, který se vlivem globalizace po celém světě mění. Celosvětově

nerovnosti se promítají nejen do vztahu muži – ženy, ale i do rozdílů mezi ženami (muži).

Kromě ekonomických a politických důsledků globalizace pro muže a pro ženy se budeme se věnovat tématu i v kulturní oblasti, kde se projevuje například v pronikání západního pojetí ženské krásy do světa (soutěže o královnu krásy, módní časopisy pro ženy). Na tyto západní vlivy se vyskytují negativní, konzervativní reakce (protesty muslimů proti soutěži Miss, ženy volící opět oblečení halící postavu) (Wichterich, 2000).

GLOBALIZACE A SOCIÁLNÍ HNUTÍ

V kursu budeme diskutovat, jak jsou pro debatu o globalizaci a její definování důležitá sociální hnutí. Stiglitz kritizující politiku MMF a Světové banky zevnitř, jako jejich bývalý pracovník, svou knihu „Globalizace a její odpůrci“ začíná anti-globalizačním hnutím. Podle něj je globalizace částečně definována hnutím a aktivismus měl dopad na utváření globalizačního diskursu; jsou to právě „odboráři, studující a environmentalisté – běžní občané – pochodující v ulicích Prahy, Seattlu, Washingtonu, a Janova, kdo prosadil potřebu reformy do agendy rozvinutého světa“ (Stiglitz, 2002).

V kursu se budeme zabývat vztahem neziskových organizací a zdola organizovaných sociálních hnutí, a proměnou nových sociálních hnutí v době globalizace v transnacionální aktivismus.

Použitá literatura

- BERGERON, S. (2001) Political Economy Discourses Of Globalization and Feminist Politics. *Signs*. 26 (4), s. 983–1007.
- BERGERON, S. (2004) Teaching Globalization through a Gender Lens. *Review of Radical Political Economics*. 36 (3), s. 314–320.
- EDELMAN, M.; HAUGERUD A. (eds.). (2005) *The Anthropology of Development and Globalization*. Oxford: Blackwell.
- HELD, D.; MCGREW, A. (eds.) (2003) *Global Transformations Reader*. Cambridge: Polity Press.
- INDA, J. X.; ROSALDO R. (eds.) (2002) *The Anthropology of Globalization*. Oxford: Blackwell.
- PETERSON, V. S.; RUNYAN, A. S. (1993) *Global Gender Issues*. Oxford: Westview Press.

PETRUSEK, M. (2003) Sociální souvislosti globalizace: globalizace jako postmoderní ambivalence. In V. Mezřický (ed.). *Globalizace*. Praha: Portál.

STIGLITZ, J. E. (2002) *Globalization and Its Discontents*. New York: W. W. Norton.

WICHTERICH, C. (2000) *Globalizovaná žena*. Praha: proFem.

Globální souvislosti marketingových komunikací

Dušan Pavlů, Petr Podlešák
Fakulta multimediálních komunikací, Univerzita
Tomáše Bati ve Zlíně

Abstract

Globalization has offered a new challenge to the marketing communications – to operate with the help of media and electronic communication on a much broader space influencing higher numbers of people, all of it resulting in an apparently stronger impact. This is happening both in commercial as well as non-commercial sphere. Like in other fields of human activity it depends mainly on the authors of messages whether they will be used either for good or bad purpose. In this paper, the course „Global context of marketing communications“ is presented. The course is currently being lectured as a part of the master’s programme at the Faculty of Multimedia Communication of the Tomas Bata University in Zlin. The paper consists of some basic information about the course, its teaching methodology and cohesion with other courses as well as an outline of the linking between the particular consequences of globalization, examining the possibility of influencing them using the marketing communications – on home and worldwide basis, respectively. Finally, some examples of practical projects and their solutions by students are given.

Klíčová slova: *globalizace, marketingové komunikace, sociální komunikace.*

Key words: *globalization, marketing communications, social communication.*

1. Informace o Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně.

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně (UTB) je jednou z nejmladších státních vysokých škol v České republice. Byla zřízena k 1. 1. 2001 a organizačně se utvářela na Fakultě technologické, která ve Zlíně existovala od roku 1969 jako součást VUT v Brně a vychovala stovky odborníků především pro gumárenský a plastikářský průmysl. Pojmenována je po geniálním podnikateli Tomáši Baťovi (1876–1932), zakladateli obuvnické továrny ve Zlíně, který se proslavil po celém světě. V čele správní rady univerzity stojí jeho syn, kanadský podnikatel Tomáš Baťa Jr. (nar. 1914). UTB

v současné době navštěvuje téměř 7 500 studentů, což činí z města Zlína čile se rozvíjející univerzitní město.

Univerzita má čtyři fakulty: Fakultu technologickou, Fakultu managementu a ekonomiky, Fakultu multimediálních komunikací a Fakultu aplikované informatiky. Součástí univerzity je i vysokoškolský ústav s názvem Univerzitní institut, který zajišťuje zejména rozvoj humanitních a zdravotnických směrů na UTB. Ve stadiu příprav je založení 5. fakulty právě s orientací na humanitní a zdravotnická studia. Inovační centrum, jež působí na UTB, se zaměřuje na aplikovaný výzkum, budování klastrů firem a na podporu inovačních a tvůrčích aktivit.

2. Informace o Fakultě multimediálních komunikací

Fakulta multimediálních komunikací (FMK) byla v roce 2002 založena jako v pořadí třetí fakulta Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Vzešla z Institutu reklamní tvorby a marketingových komunikací, který byl ještě před jejím vznikem začleněn pod Fakultu technologickou VUT v Brně. Uskutečňuje studijní program Mediální a komunikační studia, obor Marketingové a sociální komunikace a studijní program Výtvarná umění, obor Multimedia a design. FMK své studenty připravuje na dráhu reklamních tvůrců, produkčních či marketingových manažerů. Stěžejními obory, které FMK ke studiu nabízí, jsou např. animovaná tvorba, grafický a průmyslový design, marketingové komunikace, audiovizí, animace a reklamní fotografie. Jedna z devíti specializací tohoto studijního programu je uskutečňována na Vyšší odborné škole filmové Zlín, s. r. o.

Teoretické poznatky si studenti osvojují v praxi přímo ve škole v rámci předmětu „Komunikační agentura“. Její náplní je kompletní realizace skutečných projektů, pod odborným vedením pedagogů (v loňském roce tak studenti připravili a realizovali např. soutěž o nej- českou a slovenskou vysokoškolačku Miss Academia, cenu SALVATOR – ocenění členům IZS Zlínského kraje nebo reprezentační ples Univerzity Tomáše Bati).

3. Marketingové komunikace (MK) v globalizovaném světě

Marketingové komunikace mají v rámci globalizovaného světa velmi nesnadnou pozici, spočívající v jejich postavení do rolí původců i řešitelů problémů s globalizací souvisejících. Jakožto na původce je na ně nazíráno hlavně kvůli působení reklamy – ta zvyšuje konzum, který nutí výrobce více vyrábět (dle bonmotu „reklama je nástroj vhodný k tomu, aby tahal z kapsy peníze, které nemáte, za věci, které nepotřebujete – Křížek, 2005, str. 36), což zároveň zvyšuje zatížení přírody a plýtvání přírodními zdroji. Výrobci pak ve snaze co nejvíce snížit náklady a učinit tak své zboží co nejvíce

konkurenceschopné, převádějí výrobu do oblastí Asie a Jižní Ameriky, kde posléze dochází k vykořisťování místních zaměstnanců. Proces outsourcingu má zároveň za následek zvýšení nezaměstnanosti v místech, kde výroba původně fungovala. Což je pouze jeden z mnoha problémů, které globalizace přináší.

Zároveň se však lidé k marketingovým komunikacím obracují jako k jednomu z možných řešení těchto problémů. Pomocí stejných nástrojů, kterými „přispěly“ k jejich vzniku, je mohou také pomoci odstranit. Pokud použijeme příkladu uvedeného výše, mohou MK v rámci reklamy nabádat spotřebitele ke koupi výrobků šetrnějších k životnímu prostředí (koncentrované prášky, spotřebiče využívající méně energie), apelovat na konzumenta v otázce výživnosti potravin nebo informovat o původu zboží tak, aby bylo hned zřejmé, zda se na jeho výrobě nepodílely děti. V rámci ostatních nástrojů MK lze provádět kampaně v oblasti sociálních problémů (hlad, chudoba, kriminalita), vzdělávání (zvyšování gramotnosti, propagace čtení), případně zdravotních (boj proti AIDS, očkování, základní hygienické návyky). Těchto možností je velká řada. Vzhledem k rozmanitosti cílových skupin, na které se takto působí, odlišnosti jednotlivých zemí a kulturních zvyklostí v nich zavedených, lze také vybírat rozdílné způsoby jak s nimi komunikovat (a pomocí jakých nástrojů) – tak, aby byl vždy největší zásah a potenciální úspěch.

S trochou nadsázky by se dalo říct, že neexistuje problém, jehož řešení by nemohly marketingové komunikace komunikovat a pomoci jej tak řešit. Vidět však v MK kouzelný proutek, jehož švihnutí (uvedení kampaní do médií) bude stačit, by bylo hodně krátkozraké. Problémy, se kterými se globalizovaný svět potýká, si vyžadují nejen aktivitu na straně zadavatelů sdělení, ale také jejich příjemců. Ačkoliv i jejich aktivita se dá zvýšit pomocí MK, třeba přiměřeně šokujícím typem sdělení.

4. Co lze od marketingových komunikací očekávat do budoucna?

Vývoj marketingových komunikací půjde ruku v ruce s celkovým vývojem společnosti. Komunikace se bude přizpůsobovat novému spotřebiteli, který bude více informovaný a stále náročnější na kvalitu, přidanou hodnotu a ucelenost výrobku. Služby budou hrát primární roli výběru a tak stále více poroste význam podpory prodeje, která má v rámci nasyceného trhu své opodstatněné místo. Její současná struktura se však adekvátně změní s celkovým trhem.

Více se bude využívat možností ve spojení s IT, mediální forma reklamy se zaměří na internet, digitální a webovou televizi aj. Všechny ostatní druhy komunikace se budou prolínat v důsledku dosažení jednoho primárního cíle, kterým je CORPORATE IMAGE. Z tohoto důvodu již bude stále méně patrnější pomyslné „ohrani-

čení“ jednotlivých nástrojů MK, ale bude kladen větší důraz na kompaktnost a integraci (již nyní se prakticky nerozlišuje mezi nástroji ATL – Above The Line a BTL – Below The Line, ale postupně se zavádí označení TTL – Through The Line). Nezbytným předpokladem k úspěchu bude totiž známé jméno či značka, zkušenosti a znalost zákazníka.

Interaktivní komunikace se stane rozhodující formou komunikace, neboť respektuje základní lidskou potřebu – touhu vyjádřit vlastní individualitu (tedy mít svůj názor a vést dialog). Také se dá očekávat, že snaha o udržení nejlepších zákazníků převáží nad investicemi do vyhledávání nových. Výsledkem bude vyšší účinnost marketingových akcí, protože bude „nízký odpad“ – oslovení budou převážně potenciální zákazníci a hodnota jejich nákupu bude vyšší.

5. Předmět „Globální souvislosti marketingových komunikací“

Jednosemestrový předmět je určen pro studenty 1. ročníku magisterského studia a skládá se ze série přednášek a seminářů. Navazuje na dosud získané poznatky z výuky marketingových komunikací, usiluje o jejich syntézu v podobě nadrezortního nadhledu s průnikem do komerční i sociální marketingové komunikace v rámci globálních jevů a pohybů soudobého světa. Poznatky z vývoje současné české, evropské a světové společnosti v etapě globalizace jsou základním orientačním vodítkem pro pochopení změn v sociální a ekonomické funkci a odpovědnosti komplexu marketingových komerčních i sociálních komunikací. Zároveň studenti proniknou do hloubky možností využití všech typů MK k podpoře alespoň dílčího řešení globálních problémů lidstva na lokální a internacionální úrovni.

Předmět podává přehlednou analýzu tematiky globalizace a jevů, které vyvolává, seznamuje s vizemi dalšího rozvoje světa a ČR z hlediska možností národního státu i mezinárodního společenství. Poukazuje na existenci a další vývoj globálních jevů, na jejich pozitivní i negativní dopady na lidské vědomí a chování v národním i mezinárodním rámci.

Absolvent kurzu má následně předpoklady pro samostatnou a kvalifikovanou aplikaci komerční i sociální marketingové komunikace ve společenském životě při řešení globálních jevů v různé úrovni, za pomoci informací získaných nejen od pedagogů, ale také v rámci přednášek za účasti hostů a z literatury a tisku, který je mu doporučen, či které sám aktivně vyhledává při zpracování zadaných témat.

6. Hlavní témata kurzu

Jak již bylo naznačeno výše, škála témat, které lze v kurzu probírat, je opravdu široká. Při sestavování osnov byl jedním z vodítek tzv. Kodaňský konsenzus, který

definoval deset globálních problémů, tedy např.: boj s virem HIV/AIDS, boj proti hladomoru, odstraňování obchodních bariér, vývoj nových zemědělských technologií, boj o vodu a optimalizace její spotřeby, usnadnění pohybu pro kvalifikované pracovní síly (Souček, 2005, str. 68). Zároveň se do přednášek a seminářů promítly také otázky související se střetem chudého Východu a bohatého Západu a jejich vliv na dění v Evropě, otázka Fair Trade nebo budoucnost korporátních značek na globalizovaných trzích.

V praktické rovině (neboť předmět je zakončen klasifikovaným zápočtem, který je podmíněn odevzdáním a prezentováním seminární práce v rozsahu min. 10 stran) je kladen důraz na práci studenta se získanými informacemi, které se týkají daného globálního problému, a na návrhy, jak mohou komerční i sociální marketingové komunikace přispět k jeho řešení.

Příkladem může být řešení otázky boje proti nákaze HIV/AIDS, které v loňském roce vypracovala dvojice studentů – po krátkém teoretickém úvodu o nemoci upozornili na problémy, které vyvolává v sociální rovině (stigmatizace a diskriminace nakažených, snížení účinnosti lokálního zdravotnictví v důsledku zabránění lůžek nemocnými AIDS, ohrožení místního školství v důsledku nakažení učitelů, zanedbání školní docházky nebo péče o domácnost kvůli péči o nemocného), a zároveň popisuje současný stav ve světě a v ČR. Vedle aktuálních způsobů řešení problému ve světě – metoda ABC A-bstine (sexuální abstinence), B-e faithful (být věrný), C-ondomize (používat kondomy); Strategie „3 by 5“ a projekt Universal Access; uvedli také kampaně probíhající v Česku – Peer výchova a Projekt Zdraví 21. Na konci byly uvedeny příklady marketingových kampaní, které se doposud tomuto tématu věnovaly. Z nich a celkového zhodnocení situace také vyplývá závěr, že „v okamžiku, kdy na epidemii HIV/AIDS neexistuje účinný lék, zůstává jedinou možnou globální léčbou právě komunikace.“

Dosavadní dvouleté zkušenosti s předmětem „Globální souvislosti marketingových komunikací“ jasně ukazují na jeho důležitost v učebních osnovách studia Fakulty multimediálních komunikací UTB Zlín a zároveň dávají nový impuls do budoucnosti v otázce jeho dalšího vedení. Neboť s přibývajícimi otázkami a tématy, které globalizovaný svět přináší, bude nutné přizpůsobit také jeho výuku a vedení studentů, aby na ně byli schopni reagovat a uvést svou budoucí profesní činnost do patřičných souvislostí.

Zdroje:

Křížek, Z. (2005) Marketingové komunikace a temné síly přírody : Nihil Novi Sub Sole. In Dušan Pavlů a kolektiv. *Marketingové komunikace a kultura*. 1. vyd. Zlín: Fakulta multimediálních komunikací. s. 60. ISBN 80-7318-2.

Souček, Z. (2005) *Firma 21. století: Předstihěme nejlepší!!!*. 1. vyd. Praha: Professional publishing. 258 s. ISBN 80-86419-88-6.

Odkazy:

www.utb.cz

www.fmk.utb.cz

Hlas obhájců přírodního zájmu v mediální agendě konfliktních situací

Pavel Herot

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje,
Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita, Media
Content Experts s. r. o.

ABSTRAKT

Média mají zásadní vliv na myšlení a chování veřejnosti, jsou prostředkem k jejímu zapojování. Při konfliktních událostech se navíc stávají nástrojem komunikačního boje s protistranou. Aby si i veřejnost mohla správně vyhodnotit svůj postoj k řešené problematice, je žádoucí, aby žurnalisté věnovali dostatečný a rovnocenný prostor k vyjádření oběma stranám sporu. Další podmínkou je objektivita novináře, při které by se měl ve svých vlastních výrocih oprostit od jakéhokoliv emočního zabarvení. Příspěvek vyhodnocuje úspěšnost mediální prezentace obhájců přírodního zájmu při vybraných sporných situacích: popovodňové aktivity spojené se Spolanou Neratovice a.s. a zavádění soustavy Natura 2000 v ČR. Nástrojem pro vyhodnocení úspěšnosti prezentace ve sdělovacích prostředcích je analýza mediální publicity. Na základě stanovené metodiky nabízí nepředpojaté poznání mediálního obrazu a mediální úspěšnosti zkoumané problematiky. Otevřeně komunikaci je v příspěvku přisouzena role ve spoluurčování podoby globální společnosti.

Klíčová slova: *ekologičtí aktivisté, analýza mediální publicity, komunikace korporací*

ABSTRACT

Media crucially influence thinking of general public. Media are the mean to gain its involvement. When in crisis, they become the resort for communication struggle among the opponents as well. In order to provide public with relevant information for their right decision it is necessary to call for professional journalism. Journalism which grants comparable coverage on voices of both sides of a conflict. Subsequent condition is objectivity: journalists have to refrain from any emotionally driven statements. Analytical part of the paper analyses the share of voice of „advocates of environmental interest“ in selected conflicts: behavior of Spolana Corporation in flood-following period and Natura 2000 network deployment in Czech Republic. Media content analysis introduces a well designed tool to recognize the success of

communication of any subject. Based on defined methodology offers unbiased rating of media image of examined issue. The paper finds open minded communication to be a determinant of a future global community.

Keywords: *ecological activists, content analysis, corporate communication*

1. Úvod

Přírodní zájem je poměrně nejednoznačný a podobně nadpřirozený termín jako tzv. „obecné blaho“. Budeme-li následovat čistý darwinismus, potom by naprosto přírodním a přirozeným jevem byl i stav, při kterém člověk vyhubí všechny ostatní savce na planetě Zemi. Držme se však raději aktuálních trendů v ochraně přírody, které přiznávají důležitost ochraně biodiverzity a člověka staví do pozice uvědomělého hospodáře. Tyto přístupy našly svoji institucionalizaci v environmentálním pilíři udržitelného rozvoje. Obhájci takto stanoveného přírodního zájmu, se potom liší v názorech na přístupy, jak žádoucího stavu v přírodě dosahovat, a v míře své radikalizace. Jejich společný zájem je ovšem zřejmý.

Už jsme si zvykli, že mezi přírodou a nejrůznějšími motivy rozvoje dochází běžně ke kolizím. Ať už se jedná o spory kolem vedení liniových staveb, blahobytu zvířat, nebo kolem ekologických havárií, proti sobě většinou stojí „Davidové a Goliášové“. V prvním případě jmenovaní obhájci přírodního zájmu: dotčená veřejnost, ekologičtí aktivisté, někdy i instituce ochrany přírody. Na straně druhé nadnárodní korporace, silová ministerstva a průmyslová lobby. Ta ze stran, jíž se podaří o svém stanovisku přesvědčit i veřejnost, získává ve sporu významnou výhodu. A zde již narážíme na úlohu médií.

Zásadní přelom v dějinách komunikace ekologických konfliktů znamenal rok 1995, kdy společnost Shell U.K. oznámila svůj úmysl potopit ve východním Atlantiku přebytečnou ropnou plošinu Brent Spar. Jakkoliv byla protiakce ze strany hnutí Greenpeace podlá, případ hluboce zasáhl celé hospodářství. Spustil diskusi nad etikou podnikání, nad důsledky globalizace, přístupy k problémům, k veřejnosti. V čistě technologickém smyslu slova donutil podniky zabývat se důsledky informačních toků a zamýšlet se nad významem image a důvěryhodnosti. Ukázalo se, že se zapojením nevládních organizací a jejich schopnostmi mobilizovat veřejnost bude potřeba napříště počítat.

2. Předcházení konfliktům a krizím

Nejlépe zvládnutými krizemi jsou takové, jimž se podařilo zabránit. Preventivní opatření k odvrácení škod (finančních, poškození image, ztráty důvěry), nebo v kraj-

ních případech alespoň k jejich omezení vyžadují dle Němce komplexní přístup, spočívající v systematicky řazených krocích (Němec, 1999):

1. Analýza ohnisek potenciálních konfliktů.
 - a) Kde spočívá největší krizový potenciál?
 - b) Jak vysoká je pravděpodobnost, že dojde ke konfliktu?
 - c) Jaké následky by krize měla?
2. Instalace systému „včasné výstrahy“.
 - a) Zajištění signálů vycházejících z vytipovaných ohnisek krizí.
 - b) Lokalizace ohnisek napětí.
 - c) Příprava antistrategií.

Důraz je přitom položen na otevřenost, pravdivost a ověřitelnost informací. Nejdůležitějším preventivním činitelem je samotná komunikace, která musí funkčně (což mj. znamená obousměrně) probíhat i mimo krizové události. Hovoříme o úloze disciplíny zvané Public Relations. Kdo mlčí, je podezřelý. Dlouhodobá aktivní komunikace buduje „polštář“ důvěry veřejnosti pro případ krize a standardizuje vztahy se sdělovacími prostředky. Názor, že komunikovat je potřeba až v případě nastalé krize, bohužel stále patří k rozšířeným omylům. Tyto chyby potom stojí mnoho prostředků, úsilí a času k navrácení (nebo teprve získání) pozitivní reputace.

Prezentovaná zásada aktivní komunikace přitom není žádným převratným objevem, platí obecně v mezilidské komunikaci. Jak dále naznačuje případová studie zavádění soustavy Natura 2000, apel na aktivní přístupy autor nemíří jen ke korporacím a veřejné správě, ale i ke straně obhájců přírodního zájmu.

Pokud zobecníme Němcovu komunikaci korporací, dojdeme k závěru, že komunikující subjekt se musí vzdát své povznesenosti nad zájem veřejnosti a musí si zvyknout, že jeho činy budou vždy přitahovat pozornost veřejnosti (médií) a vyvolávat její reakce. Subjekt musí připustit možnost, že jeho konání nebude posuzováno jednostrannými měřítky. V případě podniků tedy ne pouze ekonomickými, ale také např. ekologickými a měřítky celospolečenskými. Kdo se s tím chce vyrovnat, musí počítat s **včasným zapojením zájmových skupin**. V roli zájmové skupiny se zde mohou ocitnout nejen ekologové, různě definované skupiny veřejnosti nebo nevládní organizace, ale i podnikatelská lobby anebo veřejná správa.

Jinými slovy, korporace musí od počátku jakéhokoliv záměrů vést vstřícnou komunikaci k ekologům a k veřejnosti. Podobně ekologové se pro své plány musí komuni-

kací snažit získat akceptaci ze strany podnikatelské sféry a společnosti. Stanovením těchto principů komunikace tak v podstatě vymezujeme komplexní komunikační rámec pro celospolečenskou úspěšnost konceptu udržitelného rozvoje s jeho třemi pilíři: environmentálním, ekonomickým a sociálním. K tomu se váže i ctění několika zásad:

- Komunikace musí tvořit jednotu proklamovaných cílů a konkrétního jednání.
- Kdo má jiný názor, nemusí být hned nepřítelem.
- Otevřenost je základem důvěry.

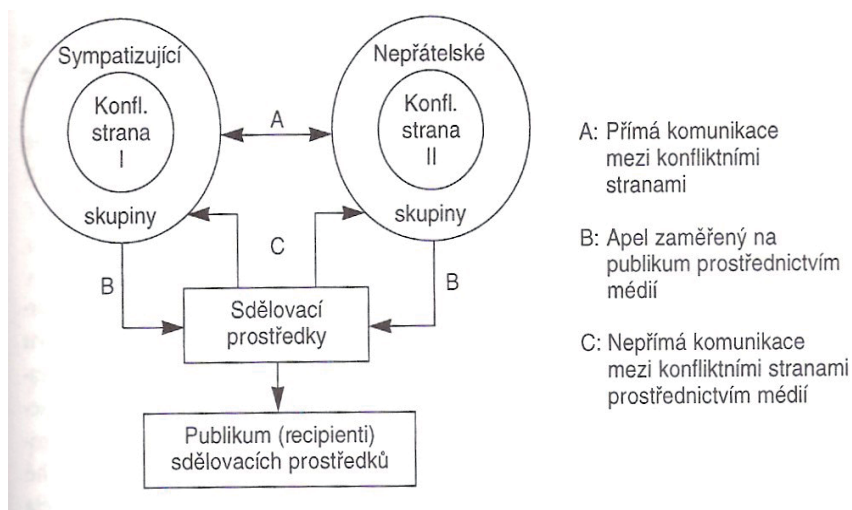
Tato opatření nutně vedou k tomu, že se realizace jakýchkoliv záměrů zpomalí. Můžeme namítat, že z krátkodobého hlediska jde o nedostatek. Vždy je ale lepší, když jsou problémy řešeny dříve, než se vyostří např. tím, že okolí projekt neakceptuje a dosud proinvestované prostředky zmizí v propadlišti ztrát.

Je zřejmé, že takto pojímané záměry jsou v absolutním protikladu s metodou, na kterou upozorňuje například (Keller, 2004): „Dálnice se stavějí tzv. salámovou metodou. To znamená, že investor nejprve postaví ty úseky, kde není vůbec žádný odpor, a potom, jakmile vznikne nějaká ekologická iniciativa ze strany občanů, tak se jim řekne, že z jedné i z druhé strany už do jejich lokality dálnice směřuje a není možno ji vést jiným směrem.“

3. Medializace konfliktů

Média nejsou tím, kdo krize vyvolává. Kdo toto tvrdí, buď neuvažuje v širších souvislostech, anebo se snaží odvést pozornost od svého komunikačního selhání. Média už ze své podstaty musí zdůrazňovat kritické pohledy na věc a maximálně obezřetně přejímat holá fakta zájmových skupin. V konfliktech vystupují jako prostředník. Schéma komunikace konfliktních stran dle Němce uvádí Obrázek 1 (Němec, 1999). Jak dále uvádí, medializace konfliktu má své výhody především proto, že oběma stranám umožní vymezení krajních stanovisek, za která nemohou ustoupit bez ztráty image. Medializace problému může vymezit i hranice kompromisu, ke kterému budou obě strany nuceny tlakem veřejnosti.

Argumenty přednášené prostřednictvím médií nebývají ani tolik určeny druhé straně, jako spíše veřejnosti. Nejde tedy o souboj argumentů, ale o zápas o přízeň publika. Aby si veřejnost dokázala spor správně vyhodnotit, je krajně nezbytné, aby média neopouštěla svoji mediační roli. Tzn. aby věnovala dostatečný a rovnocenný prostor k vyjádření oběma stranám sporu. Samozřejmý je taktéž požadavek na maximální objektivitu novináře: ve svých vlastních výrocích by se měl oprostít od jakéhokoliv emočního zabarvení.

Obrázek 1: Struktura komunikace mezi konfliktními stranami

Stručnou sondu do chování sdělovacích prostředků a komunikace aktérů ve vybraných konfliktních případech, které se dotýkaly životního prostředí, můžeme podniknout pomocí metody obsahové analýzy médií. Dále prezentovaná data pocházejí z rozsáhlých studií media-analytické společnosti Media Content Experts.

4. Význam výzkumů mediálního obsahu

Úsilí o nepředpojaté zkoumání hromadně šířených obsahů sahá už do raného novověku. Výraznému boomeru se analýzy masmédií těší ale až od nástupu hromadných sdělovacích prostředků, zejména rozhlasu. V současné době vedle sebe stojí jak průzkumy veřejného mínění, které dávají odpověď na otázku, jak vypadá myšlení lidí v okamžiku, kdy zodpovídají položené otázky, tak analýzy mediálního obsahu, které napomáhají odhalit, jakým směrem se může utvářet myšlení lidí v budoucnu.

Srovnáme-li trendy výzkumů veřejného mínění a výzkumů mínění zveřejněného v médiích, v řadě případů zjistíme, že křivky se často nápadně podobají. Můžeme říci, že mezi míněním zveřejněným a veřejným se v některých obdobích objevuje provázanost: obsah médií se s určitým zpožděním promítá do myšlení veřejnosti. Vezměme za příklad pohyb volebních preferencí politických stran: intenzivní negativní tisk vůči straně se s určitým zpožděním promítá do poklesu jejích preferencí. Ve firemní praxi se zase negativní publicita projevuje v poklesu kurzu akcií korporace a ve snížených objemech prodeje.

Tím neříkáme, že média určují, co přesně si budou lidé myslet, ale přinejmenším ovlivňují, o čem budou přemýšlet a jaké úhly pohledu k tomu budou používat. Žádáme profesionální přístup žurnalistů, aby nekriticky nepodléhali prvoplánovým argumentům. Právě environmentální tematika je v tomto pro žurnalisty masových médií složitá, což plyne z komplexnosti a provázanosti přírodních zákonitostí. Vyhovět na jedné straně požadavkům na lehkost, stručnost a výstižnost příspěvků a na druhé straně odborné přesnosti, vysvětlení jádra problému a jeho přímých souvztažností není vůbec jednoduché.

5. Popovodňová Spolana

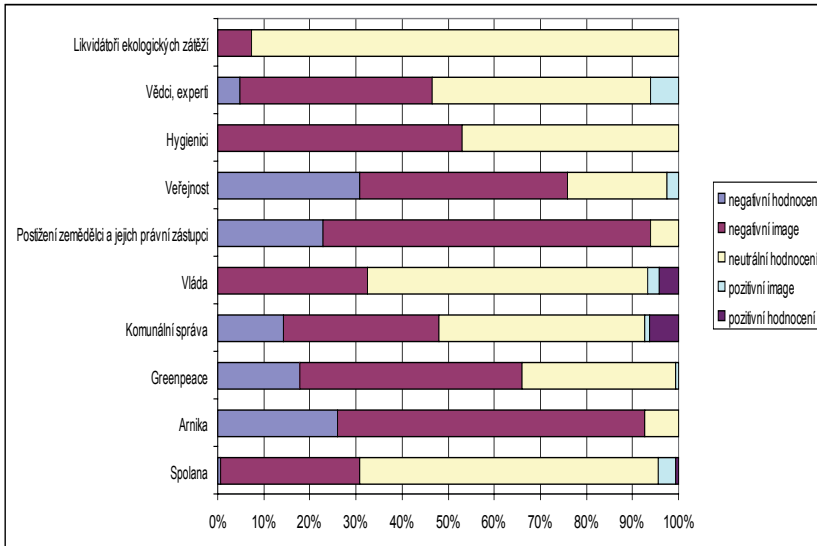
Během povodní v srpnu 2002 uniklo z neratovické chemičky velké množství jedů i jinak nebezpečných látek. Je nanejvýš trestuhodné, že podnik, který už dříve prošel komunikačními selháními během podivných jevů ve svém okolí, potřeboval ke svému poučení o významu komunikace až tak tvrdou lekci. Krizový scénář – systém vyzoomění veřejnosti pro případ mimořádných událostí – buď zcela absentoval, nebo byl jen „šuplíkový“ dokumentem. V každém případě během povodní nekomunikovalo vedení ani tiskový odbor společnosti. A pokud ano, tak nesystematicky a nevěrohodně, se zjevným motivem bagatelizovat skutečný stav.

Po povodňových událostech bylo koncernem Unipetrol jmenováno nové vedení podniku, které nově obsadilo i tiskový odbor. Ředitel komunikace koncernu Tomáš Zikmund se v prohlášení pro ČTK z ledna 2003 nechal slyšet: *„Kategorickým imperativem pro budoucnost společnosti se pak stane určení a především naplnění otevřené komunikační strategie společnosti ve vztahu k celé české společnosti a především k občanům žijícím v blízkosti výrobního areálu Spolany.“*

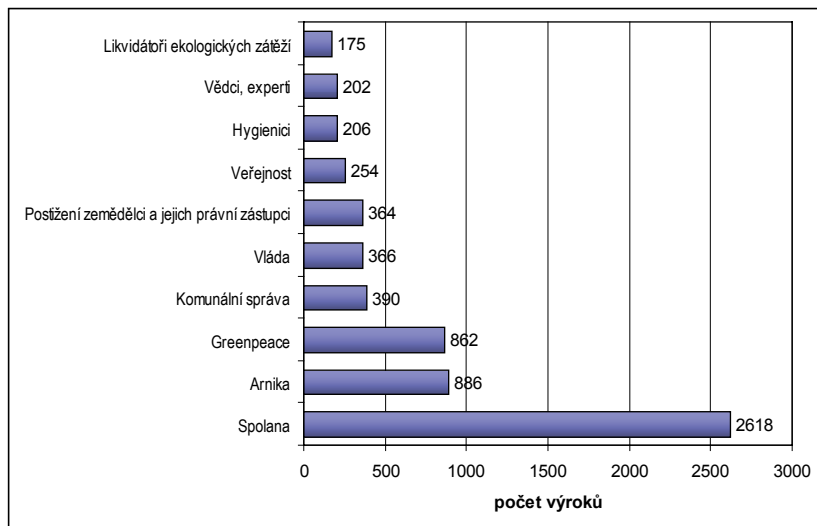
Jak se chemičce dařila komunikace v období po katastrofě, zkoumala analýza mediální publicity za období říjen 2002 až září 2003, která postihla celkem 1619 příspěvků českých médií zmiňujících Spolanu v jakýchkoliv souvislostech. Právě zvládnutí tohoto období bylo zásadní pro zlepšení reputace podniku. Závěry prokázaly, že zájem novinářů o Spolanu byl i po roce od povodní stále velmi vysoký a že obraz podniku v médiích zůstává stále nepříznivý. Negativní informace tvořily 52% mediálního pokrytí Spolany. Zintenzivnila a zkvalitnila se i komunikace představitelů společnosti.

Co i nadále přetrvávalo, byl rezervovaný přístup k ekologům. Generální ředitel Spolany Miroslav Kuliha se v listopadu 2002 pro server IDnes vyjádřil: *„Budou tady inspektoři z inspekce životního prostředí, hygienické stanice, bezpečnosti práce. Kdybychom umožnili vstup zástupcům Arniky, ozvalo by se Greenpeace a mnoho dalších. Museli bychom pustit všechny jejich odborníky. Takže to neumožníme. Bude tady dostatek kvalifikovaných lidí, kteří jsou schopni to posoudit.“*

Že se tento přístup nemusí podniku vyplácet, dokazují grafy 1 a 2.

Graf 1: Kategorie osob zmiňující Spolanu v médiích na největším prostoru

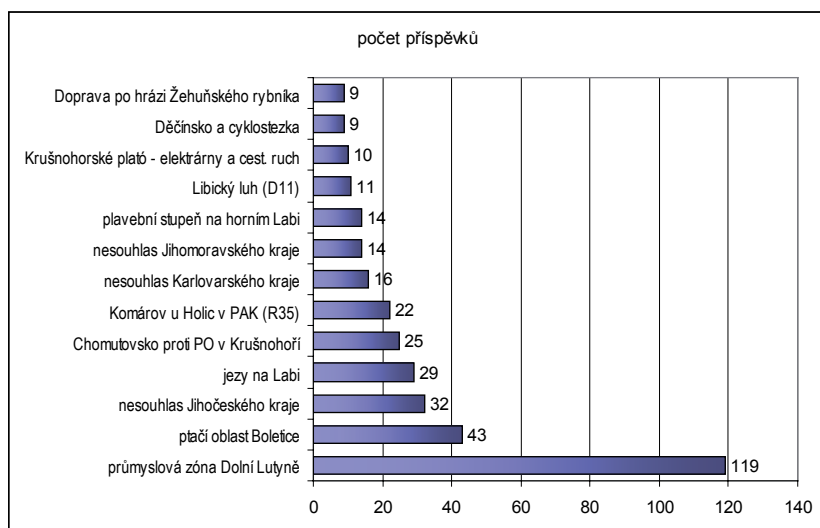

Graf 2: Hodnocení Spolany Neratovice nejaktivnějšími kategoriemi osob

K citacím v médiích pochopitelně dostávají nejčastěji prostor zástupci samotné Spolany. Ale už na druhém a třetím místě neaktivnějších kategorií vidíme rozsáhlé komunikační aktivity Arniky a Greenpeace. Jak ukazuje graf 2, tato seskupení jsou ke Spolaně velmi kritická. Jejich vyloučením z komunikace přitom nelze učinit přítrž jimi sdělovaných nepříznivých informací. Naopak. Black uvádí, že pokud aktivity organizace mohou vzbudit veřejný zájem a zvědavost, bude o nich informováno (Black, 1994). Stane se tak bez ohledu na to, zda bude nebo nebude navázána spolupráce s těmi, kterých se to týká.

To je případ i neratovické chemičky. Ekologická sdružení a média jako taková budou o podniku informovat, i kdyby Spolana mlčela. Pokud se tedy žurnalistům dostane ze strany podniku pomoci, budou publikované materiály pravděpodobně přesnější, méně překroucené a bude pravděpodobnější, že korporaci nezapříčiní nepříjemnost.

Maximální vstřícnost a otevřenou komunikaci svých záměrů musí podnik uplatňovat i ke svému nejbližšímu okolí. Zde Spolana podivně zavazovala zemědělce, které odškodňovala za zničenou úrodu, k mlčení o výši a způsobu odškodnění. Takový krok opět vzbuzuje jenom spekulace. Vedení podniku musí připustit, že na témata týkající se poškozování životního prostředí a ohrožování bezpečnosti je veřejnost citlivá a že každý krok, který podnik udělá, bude bedlivě sledován.

Graf 3: Nejmedializovanější kauzy v souvislosti se soustavou Natura 2000

6. Vyhlášení soustavy chráněných území Natura 2000

Vyhlášení soustavy chráněných území Natura 2000 bylo pro ČR povinností plynoucí z evropských směrnic. Natura 2000 představuje minimální společný základ ochrany přírody v rámci celé EU. Členské státy mají právo chránit i další území podle svých tradic, potřeb, právních předpisů a především zachovalosti své přírody. Natura 2000 tedy „národní“ ochranu přírody nenahrazuje, ale doplňuje.

Cílem soustavy Natura 2000 je zachovat biologickou rozmanitost v rámci celé Evropské unie prostřednictvím ochrany vybraných druhů rostlin a živočichů a přírodních stanovišť, které jsou nejvíce ohroženy lidskou činností nebo patří k tomu nejzácnejšímu, co se na evropském kontinentu zachovalo.

Soustava Natura 2000 se od chráněných území v ČR liší především odlišným výběrem chráněných fenoménů a také vymezením území výhradně podle vědeckých údajů. Smyslem tedy je zahrnout nevhodnější území bez ohledu na jejich vlastnictví, současné hospodářské využití, sociální, hospodářské a jiné zájmy. **Tato jednostrannost představuje zřejmý zárodek potenciálních konfliktů.**

Komunikaci zavádění soustavy mapovala mediální analýza za 18ti měsíční období leden 2004 až červen 2005. Práce postihla celkem 1 429 příspěvků. Ve sledovaném období probíhaly zásadní kroky k zavedení soustavy: transpozice evropské legislativy, vyhlášení ptačích oblastí, schvalování národního seznamu evropsky významných lokalit. Tyto centrálně přijímané akty se na lokální úrovni projevovaly eskalací konfliktů, kdy zaznívaly mocné hlasy volající po vyjmutí, nebo alespoň razantním zmenšení předmětné oblasti.

Příspěvky, které se zabývaly lokálními střety se zřejmými protivníky, byly do analýzy zpracovány jako tzv. „kauzální“. Kauzy, které na sebe strhly největší pozornost, uvádí graf 3. Analýza mj. prokázala, že zdaleka největšími kritiky soustavy byli představitelé municipalit, s velkým odstupem následování zástupci státních úřadů (kromě MŽP) a hospodářství. Cennou zkušeností jsou také zjištěné rozdílnosti v přístupu regionálních a celostátních médií k popisování kauz. V lokálních sdělovacích prostředcích získaly nepříznivé informace podstatně větší prostor než v médiích celoplošných. Podívejme se však i na dodržování žurnalistického pravidla o poskytování prostoru k vyjádření i protistraně.

Rozdělme nyní citované osoby na dvě skupiny:

Zelená skupina (obhájci): MŽP, instituce ochrany přírody, odbory životního prostředí krajské a místní správy, ekologická hnutí.

Červená skupina (kritici): státní úřady, krajská a místní správa, hospodářství.

Jak často dostaly zástupci zelené skupiny prostor k vyjádření v „kauzálních“ příspěvcích, v kterých byl citován některý z představitelů červené skupiny?

Celostátní média: osoby červené skupiny dostaly prostor k vyjádření v 61 příspěvcích zabývajících se některou z kauz. Z toho v 69 % článků byl citován i zástupce zelené skupiny.

Regionální média: z 203 příspěvků s vystoupením představitele červené skupiny získali zástupci zelené skupiny prostor k výpovědi pouze v 44 % příspěvků.

Co se tedy během zavádění soustavy Natura mohlo komunikačně lépe zvládnout? Soustava Natura je hlavně tématem pro regiony, a jak dokázaly statistiky z lokálních sdělovacích prostředků, cíleněji měla být vedena informační kampaň právě v regionech. V neprospěch kvalitní komunikace hovořil časový stres, do kterého se zavádění dostalo, a také relativní jistota předkladatelů, že vytyčená území budou s velmi vysokou jistotou i přijata. Nepřijetí území z důvodu upřednostňování jiného než přírodního zájmu mohlo skončit sankcemi Evropské komise nebo žalobou u Evropského soudního dvora. Natura 2000 proto byla přijata se „skřípěním zubů“ mnoha starostů. Statisticky doložily, že regionální novináři jdou ve svých příspěvcích představitelům místní správy příliš na ruku, ztrácejí kritický odstup a emotivní výlevy municipálních politiků často přejímají. Zaběhaných vztahů s tiskem pochopitelně „ukřivdění“ starostové dokonale využili.

Zodpovědnými orgány byla taktéž podceněna novost samotného principu soustavy. Natura na rozdíl od současných chráněných území nepředstavuje územní, ale druhovou ochranu. Území jsou vyhlášována pro tzv. předmět ochrany. V územích jsou díky tomuto principu povoleny veškeré lidské aktivity, které neohrožují předmět ochrany, pro který je území vytyčeno. A naopak, nelze povolit takové aktivity, které předmět ochrany ohrožují, i kdyby byly lokalizovány desítky kilometrů daleko. Že se nebude jednat o konzervaci a že vlastně všechno, co se dosud v území provádělo, bude i nadále povoleno (kdyby to předmětu ochrany škodilo, tak by se tam nevyskytoval), mnoho kritiků Nature nepochopilo.

Samotný princip výběru území striktně dle přírodovědeckých kritérií mohl leckde svádět k přístupu „nekomunikovat, abychom neprobudili kritiky“. Takový přístup je však vždy podvodem na veřejnosti a může se hrubě nevyplatit v podobě vyhroceného konfliktu, což se ostatně také stalo. Argumentace obhájců přírodního zájmu pak byla často příliš jednostranná: environmentalistická. Scházely argumenty zapadající do měřítek kritiků: např. ekonomická a sociální hodnota zdravého životního prostředí.

7. Závěr

Případ Natura 2000 ukázal, že nejen aktivity korporací a veřejné správy, ale stejně tak i aktivity přírodovědců, mohou být spouštěčím mechanismem mediálních konfliktů. Pravidla preventivní, aktivní, pravdivé a otevřené komunikace proto uplatněme v maximálně možné společenské šíři.

Komunikace nás zařazuje do kontextu společnosti. Kdo nekomunikuje, ten se ze společnosti vyřazuje. Proto nelze například souhlasit s postoji radikálních aktivistických hnutí, které odmítají komunikaci s některými globálními institucemi, protože je považují za od základu špatné.

Můžeme říci, že otevřená komunikace je determinantem pro stabilizaci globální společnosti. Dnešní problémy životního prostředí a všechny průvodní sociální aspekty žádají konsensuální řešení s celospolečenským zapojením. Bez otevřené komunikace se k tomuto stavu nepodaří přiblížit. Platí jednoduché pravidlo: nekomunikovat jen to, co považujeme pro druhé za důležité, ale to, co se jich nějakým (byť zanedbatelným) způsobem může dotýkat. Jinými slovy nerozhodovat o druhých.

Je samozřejmě výzvou pro média a zodpovědné instituce, aby k otevřené globální společnosti přispěli. Média profesionální žurnalistikou, která si uvědomuje spoluutváření společenské agendy. Instituce vedením k toleranci a slušnosti a schopnosti kriticky pracovat s mediálním obsahem.

Literatura

Black, S. (1994) *Nejúčinnější propagace - Public Relations*. Praha, Grada Publishing ISBN: 80-7169-106-2.

Keller, J. (2004) Dálnice pro Ostravu. televizní relace *Na větvi*, ČT2 23.3.2004.

Havlíček, P. (2005) *Obsahová analýza nabízí nezaujatost a přehled*. TREND Marketing 1/2005, s. 38, ISSN 1214-9594.

Herot, P. (2005) *Analýza mediální publicity soustavy Natura 2000 v českých médiích: leden 2004 – červen 2005*, Výsledná zpráva výzkumného projektu pro MŽP, MediaCon.

Hradil, T. (2003) *Mediální audit Spolany Neratovice a.s.: říjen 2002 – září 2003*, Výsledná zpráva výzkumného projektu pro Unipetrol, a.s., MediaCon.

Němec, P. (1999) *Public relations – komunikace v konfliktních a krizových situacích*. Praha, Management Press. ISBN: 80-85943-66-2.

Pokorný, J. a Roth, P. (2001) *Natura 2000 – Otázky a odpovědi*, Praha, AOPK ČR. ISBN: 80-86064-57-3.

Environmentalistika a její globální souvislosti

Josef Nedoma¹, Lea Nedomová

Vysoká škola ekonomická, Katedra systémové analýzy

Motto:

Bez environmentálního vzdělání, bez jeho cílevědomého šíření, nebude ve výrobě ani spotřebě environmentální etika, nebude ještě dlouho udržitelný rozvoj společnosti ani ekonomiky na planetě Zemi.

ABSTRAKT

Nejdůležitějším úkolem, který před lidstvem v současném období globalizace stojí, je naučit se žít moudře, v rámci tolerance přírody a předcházet negativním dopadům lidské činnosti na udržení podmínek nutných k zachování života na Zemi.

Při požadavku seznámit studenty VOŠ s normativy QMS a EMS vedení školy akceptovalo, že tomu tak bude v nově koncipovaném předmětu environmentalistika, který vychází z nezpochybnitelných a nezpochybnitelných faktů:

- *Lidé jsou součástí přírody.*
- *Učení se od přírody, nikoliv jen o přírodě.*
- *Zákony zachování tj. hmoty a energie.*
- *Postuláty termodynamiky – z ávěry z druhé termodynamické věty.*
- *Země je uzavřený systém.*
- *Život závisí na sluneční energii,*
- *Látkové cykly v biosféře.*
- *Etické a morální normativy – kvalita legislativy.*

Environmentalistika se zabývá problémy globálního charakteru, není totožná s ekologií jako vědeckou disciplinou, environmentalistika je multidisciplinární!

V příspěvku je uveden tematický plán a názory studentů na předmět.

Klíčová slova: *environmentalistika, nezpochybnitelná fakta, environmentální výchova,*

¹ Vysoká škola zemědělská Brno, VOŠ Jihlava –již v důchodu

ABSTRACT

Environmentalistics dealing with the problems of the environment. Environmentalistics is not identical with ecology as a scientific discipline. Environmentalistics is the multidisciplinary science and has to be built on principles/non dubious/ conclusive facts:

- *Humans are part of nature, (learning from nature not merely about nature, work with - not against - nature),*
- *law of conservation of matter – (matter is neither created nor destroyed),*
- *first thermodynamics law or law of conservation of energy*
- *conclusions from the second law of energy – (matter and energy trend to disperse),*
- *Earth as a system is a dosed system for matter – open for energy – (how the system works),*
- *matter cycling in biosphere,*
- *ethics and moral law – (in economics and politics),*
- *quality of statutory and common laws.*

Opinion on environmentalistics among students was positive.

Key words: *environmentalistics, non dubious conclusive facts, environmental education*

Státní plán environmentální výchovy, vzdělávání a osvěty (SPEVVO), který byl poprvé vyhlášen pro léta 2001–2003 a následně aktualizován pro roky 2004–2006, deklaruje jako jeden ze svých strategických cílů praktické uplatňování principů udržitelného rozvoje. Otázkou však je, co jsou praktické principy a co jsou principy udržitelného rozvoje? Jsou to normativy či např. současné limity znečištění apod.! Těmi jen reagujeme na naše chyby, kterých jsme se dopustili ve vztahu k ochraně životního prostředí. Chybám je třeba předcházet! Normativy a limity znečištění nelze povýšit na principy, protože pouze reagují na současný stav. Mnohdy je jen jejich cílem stav nezhoršovat a navíc normativy bývají často uplatňovány jen formálně, bez skutečného pochopení podstaty problému.

Environmentální výchova není jen o tom, jak chyby napravovat, ale především, jak jim předcházet. Pro environmentalistiku jsou základním východiskem/principem nejen tzv. nezpochybnitelná fakta, jako jsou zákony zachování, tj. hmoty a energie, a postuláty termodynamiky, cyklické pochody v biosféře, ale i poznatky ekologie, dodržování etických a morálních zásad nejen v běžném životě, ale hlavně v ekonomice a politice, což vyžaduje i kvalitní legislativu.

Zdraví a prosperita společnosti závisí na trvalé kapacitě přírody v její obnově a přeměně odpadu ve zdroje. Společnost nespotebová hmotu, její základní částice, ale její strukturu, uspořádanost.

Vzrůst řádu/uspořádanosti je téměř výhradně generováno fotosyntetickým procesem. V udržitelné společnosti si lidé nemohou brát více z biosféry než tolik, kolik může být přírodními systémy zase obnoveno. To vyžaduje určitou ohleduplnost v uspokojování lidských potřeb v čerpání omezených zdrojů.

Musíme respektovat to, že:

- život závisí na sluneční energii,
- hmota se recykluje,
- k získání formy se spotřebovává struktura, nikoliv hmota a energie.

Jestliže celkový tok zdrojů lidskou populací narůstá, bude stále méně možné uspokojovat základní lidské potřeby, protože lidské konání, směřující k naplňování potřeb **toho co jen chceme, ale nepotřebujeme**, systematicky znehodnocuje celkovou kapacitu zemských ekosystémů tyto potřeby uspokojovat.

Nejdůležitějším úkolem, který před námi stojí je, naučit se žít moudře, v rámci tolerance přírody, předcházet negativním dopadům lidské činnosti na udržení podmínek nutných k zachování života na Zemi.

K řízení lidských aktivit tak, aby jimi nebylo ohrožováno životní prostředí, existují dva normativy environmentálního systému řízení – EMS (z anglického Environmental Management System). Jsou to – mezinárodní norma ISO 14 001 a tzv. EMAS, resp. EMAS II (z angl. Eco-Management and Audit Scheme), preferovaný v Evropské unii.

Normativy pro EMS však skýtají málo inspirací ve smyslu prozíravosti. Nicméně vize je pevně stanovena a normativy jsou užitečným systémem umožňujícím změnu a nasměrování organizace k vytyčenému cíli, ke společnému řízení ekonomiky a ochrany životního prostředí.

Cestou, jak řešit environmentální problémy, **které se týkají celého světa, jsou globální**, je soustředit se na problém, nikoliv na proces. Je třeba nalézt, které podmínky určují to co je zapotřebí k přechodu z lineární ekonomiky (vezmu – zpracuji – užiji – zahodím) k cyklické ekonomice (odpad je zdrojem).

Přínosem pro EMS bude, když budou definovány podmínky a příčiny environmentálních problémů. Je třeba změnit debatu o specifických environmentálních problémech na debatu o základním problému – jak se systémy chovají, co působí proti a co ve prospěch života na Zemi. K tomu přispěje respektování univerzálních vědeckých poznatků.

Každý z nás je úzkým specialistou, takže ke smysluplnému využití vědomostí, svých speciálních poznatků je třeba znát i širší souvislosti. Dnes již nelze obsáhnout lidské

vědomosti v celé šíři, ale o základních poznatcích nutno mít alespoň povědomí, abychom svým konáním, na základě našich speciálních poznatků, nezpůsobili škodu jinde. Je nutné umět se orientovat ve vědeckých poznatcích, což nám umožní naše speciální poznatky uplatnit v praxi/v širších souvislostech. V podstatě jde o to vědět, kde, kam, na koho se obrátit a spolupracovat s ním či se nechat poučit. Po tom volá praxe. Právě vzdělání je závažným globálním problémem. V rozvojových zemích jde v podstatě o vzdělání triviální a v zemích rozvinutých pak o všeobecné vzdělání všech specialistů.

Zatímco plán hovořil o výchově environmentální, při jeho realizaci se často hovoří jen o výchově ekologické. Ekologie se přednostně zajímá o vzájemné vztahy, propojení a souvislosti mezi pěti úrovněmi organizace hmoty: organizmus, populace, společenství, ekosystém, biosféra.

Environmentalistika je mezioborově zaměřena a nelze ji redukovat na ekologii. Respektuje paradigma světa, které vychází z poznatků mnoha vědeckých disciplín. Základní poznatky aplikuje do všech lidských činností. Hlavním cílem je pochopení vzájemných souvislostí mezi člověkem (činností člověka) a jeho prostředím, vymezení jeho postavení v ekosféře v zájmu zachování života na Zemi.

Environmentalistika je multidisciplinární, což umožňuje hledat návaznosti a souvislosti, je systémovým pohledem, porovnává zda a jak výsledky lidské činnosti mění či mohou změnit přirozený stav, který je příznivý všem formám života. Environmentalistika chápe člověka jako integrální součást přírody a lze ji také chápat jako světový názor respektující to, že člověk musí žít moudře v rámci tolerance přírody. Environmentalistika není jen o životním prostředí, ale obecně o okolí/vnějších životních podmínkách, tedy i o jevech sociálních, ekonomických, politice, které mají globální charakter.

Takto koncipovaná environmentalistika byla od roku 1998 vyučována/přednášena u oboru finance a řízení, který na VOŠ Jihlava skončil, a dnes je jedním z oborů Vysoké školy polytechnické, založené v roce 2004. V jejím učebním plánu je environmentalistika též uvedena, zatím však není blíže specifikováno její curriculum. Původně nepovinný předmět byl na VOŠ od školního roku 2000/01 povinně volitelným pro obor finance a řízení v rozsahu 1/0,5 hod. týdně po celý rok. Pro ostatní obory – počítačové systémy a cestovní ruch – byl předmětem nepovinným.

Cílem předmětu bylo:

- poskytnout studentům (posluchačům) základní vědecké poznatky potřebné pro porozumění interakcí mezi světem přirozeným a světem lidí čili antroposférou a uvnitř těchto sfér,
- seznámit studenty (posluchače) s interdisciplinárním přístupem,

- naučit je nalézat systémovým myšlením nedostatky čistě oborového přístupu a
- využívat fakta ke hledání souvislostí významných pro budoucnost.

Předmět si zpravidla volila polovina studentů z ročníku. Názory těchto studentů na environmentalistiku v popsaném pojetí byly vesměs pozitivní. Některým sice vadilo údajně velké množství cizích slov, ale přesto předmět hodnotili jako velmi užitečný. Některé zprvu zarazil způsob výuky – přednášení – na který nebyli u ostatních předmětů zvyklí. Vyskytly se i případy zklamání, protože původně očekávali návody jak organizovat protesty např. proti plastovým lahvím. Zcela negativní postoj byl vyjádřen slovy „mě zajímá jak vydělat peníze“.

Z několika desítek vyjádření názorů studentů na ENV, které se dochovaly, vyplývá, že koncepci akceptovali, jak je uvedeno dále.

NÁZORY STUDENTŮ VOŠ NA ENVIRONMENTALISTIKU:

- Zabýváme se problémy naší planety a dáváme si je do souvislostí.
- Jak jsem se dozvěděl, environmentalistika se nezabývá jen otázkami ekologickými, ale například rovněž ekonomickými a dalšími s těmito obory nějakým způsobem propojenými.
- Myslím, že v hodinách nám jsou podávány informace, které jsou skutečně určitým základem, který by měl každý vědět, ale jako každý předmět má své zajímavější a méně zajímavé části.
- Myslím si, že environmentalistika jako předmět zabírá „nadširoký“ přehled, v podstatě řečeno pojímá všechno kolem nás a to od mikroorganismů až po široký a stále neprobádaný Vesmír. Tento předmět mě učí to, co se kolem mě děje.
- Environmentalistika je věda, která je průnikem všech přírodních věd. Obsáhne všechno živé i neživé, co se na naší Zemi vyskytuje. Když se řekne všechno, hned pomyslím na to, jak to „všechno“ musí být složité. Na Zemi je přece tolik různorodého a spletitého, že to snad ani není možné zahrnout do jedné multivědy. Ale ono to přesto jde.
- Nejvíce mne zaujala někdy až dost krkolomná souvislost, která je u všech lidských činností a ubohého okolí. Ale při hlubším zamyšlení se i ta krkolomnost ztrácí a je nad slunce jasné, že vše, a bohužel nejvíce to špatné, souvisí se vším.
- Abych mohl bez rozpaků říci, že se v environmentalistice dobře orientuji, rozhodně budu muset něco znát z biologie, chemie, fyziky, matematiky a tím rozhodně výčet všech oborů nekončí.

- Domnívám se, že by tyto přednášky byly poučné pro naše politiky. Rozhodně by nebylo na škodu, aby podobné předměty bylo možné navštěvovat na všech školách.
- Především manažeři a ekonomové by měli být s tímto předmětem seznámeni, aby jejich rozhodnutí a cesta k dosažení zisku byla v souladu se životním prostředím nebo ho zatěžovala co nejméně.

Environmentalistika – tematický plán

- Úvod do problematiky světa lidí.
- Systémy a jejich analýza.
- Termodynamika klíčová disciplína pro studium otevřených systémů.
- Země a svět jako systém.
- Emergence života
- Systémové uspořádání světa lidí (antroposféry).
- Dvojí paradigma světa.
- Základní poznatky z ekologie.
- Člověk osidluje Zemi.
- Člověk a zdroje.
- Ekologie a ekonomie – střet zájmů.
- Politika a ekologie – environmentální legislativa.
- Etika a morálka.
- Globalizace.
 - » Co je globalizace.
 - » Proti čemu její odpůrci bojují.
 - » Globalizace má historii, přináší pozitiva, ale jsou s ní spojena i negativa.
 - » Udržitelná společnost – budoucnost lidské společnosti a globální výzva.
- Metrologie a normalizace.
- Řízení kvality – normy ISO řady 9 000.
- Environmentální systém řízení - normy ISO řady 14 000, EMAS, ČP.

Literatura

Brown, R., L. a kol. (1998) *Stav světa 1998*, Nakl. Hynek, Praha. ISBN 80-86202-29-1

Capra, F. (1992) *Tao fyziky*. Gardenia, Bratislava ISBN 80-85662-00-0

Capra, F. (2002) *Bod obratu*. Praha: DharmaGaia. ISBN 80-84905-42-6

Dytrt, Z. (2001) *Manažer – etika – globalizace*. Ekonomia. ISBN 80-85378-18-3

- Hendersonová, H. (2001) *Za horizontem globalizace*. Praha: DharmaGaia. ISBN 80-85905-93-0
- Meadowsová, D., H., Meadows D. L., Randers, J. (1995) *Překročení mezí*. Agro ISBN 80-85794-83-7
- Miller, T., G. (1996) *Living in the Environment*. Wadsworth Publishing Company. Belmont California.
- Nedoma, J., Nedomová, L. (1998) Výchova environmentálního pracovníka. In: *Systémové inženýrství SI, 98*. Skutečnost, řád, výchova. Hradec Králové: Gaudeamus. pp. 80–84. ISBN 80-7041-806-L.
- Nedomová, L. (2000) Systems Thinking for a Sustainable Future. Portorož 29.03.2000 – 31.03.2000. In: VUKOVIČ, Goran (ed.). *Management v novém tisíciletí*. Portorož: Moderna organizacija. pp. 49–56. ISBN 961-232-088-8.
- Nedomová, L. (2005) Země a svět jako systém – udržitelnost a reflexe paradigmatu světa. In *Co znamená udržitelnost pro univerzity*, sborník mezinárodní konference. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí, ISBN 80-239-6560-3
- Prigogine, I., Stengersová, I. (2001) *Řád z chaosu*. Praha: Mladá Fronta ISBN 80-204-0910-6
- Primack, R. B., Kindlmann, P., Jersáková, J. (2001) *Biologické principy ochrany přírody*. Portál. ISBN 80-7178-552-0

